

BANKA VE

EKONOMİK YORUMLAR

4

NİSAN 1996
YIL : 33
100.000 LİRA
•
AYLIK DERGİ

Okurlara Mektup / 3

Ekonomik Göstergeler (İç) / 4

EKONOMİK YORUMLAR / 5

Prof. Dr. Hüsnü Kızılyallı

Prof. Dr. Çelik Kurdoğru

Ertuğrul İhsan Özol

Prof. Dr. Dünder Sağlam

Sermaye Piyasası / 31

Doç. Dr. Mehmet Bolak

Tarım Satış Kooperatifleri:

İhtiyaç mı Yok, Yoksa Doğru

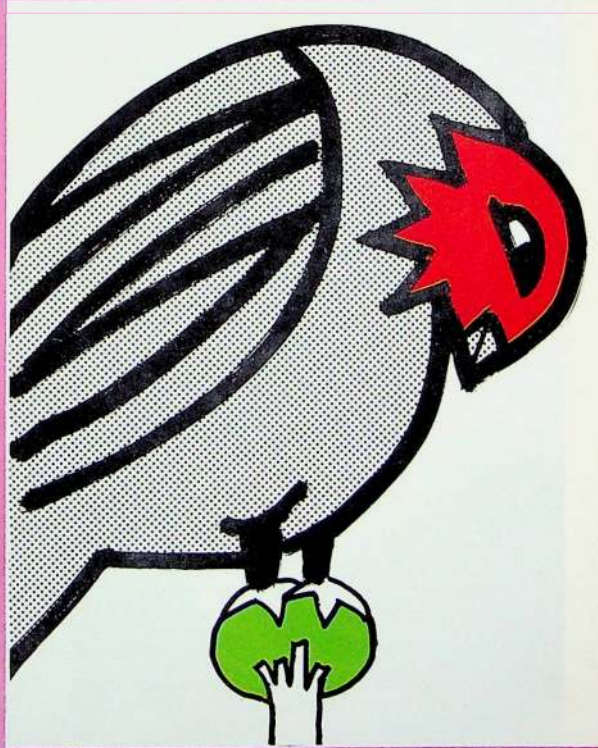
Çözüm mü Değiller? / 41

Assoc. Prof. Dr. Güngör Tunç

Ekonomik Göstergeler (Dış) / 57

Ayın Ekonomik Olayları / 59

Dr. Yıldırım Kılıç

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE MAKRO DENGESİZLİKLER
VE BUNALIMDAN ÇIKIŞ YOLLARI**

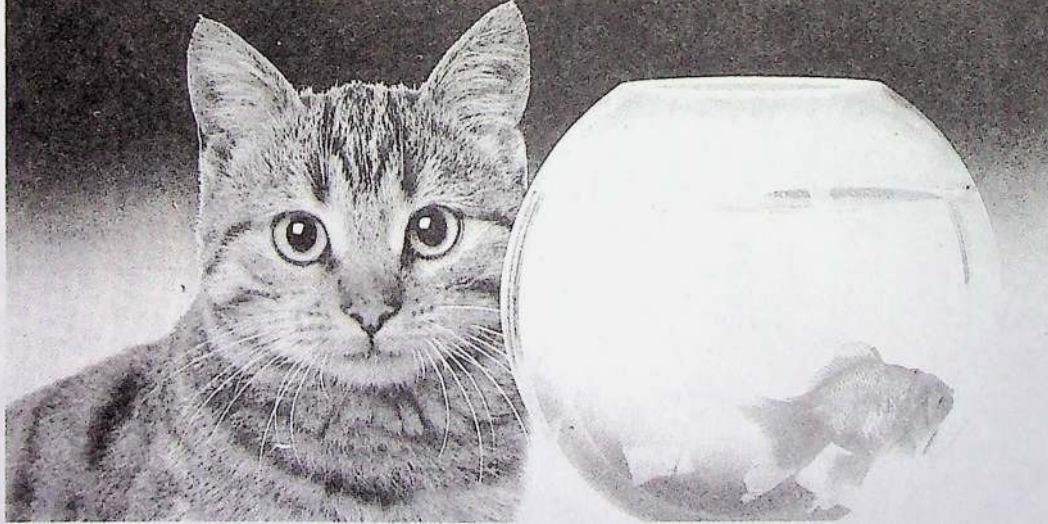
Güvene önder olmak.

EMLAK BANKASI

"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

İŞ İŞTEN GEÇMEDEN... OYAK SİGORTA

- Tüm Konut Sigortası ► Tüm İyilen Sigortası ► Tüm
Otel Sigortası ► Kar Kayıp Sigortası ► Kira Kayıp Sigortası
Kasko Sigortası ► Trafik Sigortası ► Yurtdışı Kasko
Sigortası ► Yelpl Kari Sigortası ► Otobüs Koltuk Sigortası
Tajınan Yük Sigortası ► Bagaj Sigortası ► Mük Sorumluluk
Sigortası ► Ferdi Keza Sigortası ► Hırsızlık Sigortası
► Tajınan Para Sigortası ► Emniyet Süsümlü Sigortası
► Cam Kırılması Sigortası ► Uçak Sigortası ► Helikopter
Sigortası ► Tekne sigortası ► Yat Sigortası ► Tekno
ve Yat İnşaat Sigortası ► Mavi Sigortası ► Nakliyat
Sigortası ► Harp Sigortası ► Lisans Kayıp Sigortası
► CMR Sigortası ► İnşaat Sigortası ► Montaj Sigortası
► Makine Kırılması Sigortası ► Elektronik Cihaz
Sigortası ► Sağlık Sigortası ► Hayat Sigortası
► Yantımızın Sigortası ► Kredi Hayat Sigortası
► Ziraat Ürün Sigortası ► Sera Sigortası ► Kütmes
Hayvanları Sigortası ► Büyük Bağ Hayvan Sigortası
► Küçük Balık İğli Sigortası

OYAK SİGORTA

Genel Müdürlük: Mektep Meydanı Cad. Oyak İş Hanı No: 81 80040 Sarıyer - İSTANBUL
İstanbul: (0112) 250 60 20 (4 Hat) Fax: 749 48 28 Ankara: (312) 232 20 30 Fax: 232 17 24
İzmir: (031) 464 33 00 Fax: 463 39 87 Adana: (322) 451 18 65 Fax: 457 45 10
Bursa: (224) 250 40 80 Fax: 250 40 62 Samsun: (362) 234 15 55 Fax: 230 20 42
"Oyak Sigorta Bir Öldü Yardımına Kurumu ve Emeklilik Bankası Kurulmuşdur."

Hayatınıza kalite katacak 11 Esbank çözümü:

Esbank'ın
Türkiye'nin
en önemli
merkezlerindeki
66 şubesinden
birine başvurun,
hayatınıza
vazgeçemeyeceğiniz
bir kalite
kain.

Şimdi
tüm Esbank
şubelerinde,
bireysel bankacılık
işlemlerinizi için
özel biri var:

**Müşteri
Yardımcısı**

**1 Otomatik
Odeme**

**2 Alo
Esbank**

**3 Express
Kredi**

**4 Visa
MasterCard**

**5 Express
Çek**

**6 Kredili
Mevduat
Hesabı**

**7 Express
24**

ESBANK
TÜBİRKİTİ Vİ. KAPALI

**8 Sigorta
Hizmetleri**

**9 Kiralık
Kasa**

**10 Genç
Kart**

**11 Gece
Kasası**

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.

Adına İmtiyaz Sahibi
BÜLEND ÇORAPÇI

Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışman Kurulu Başkanı
ŞİNASİ ÇELİKKOL

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç • Prof. Dr. Erdoğan Akin • Prof. Dr. Güven Alpay • Dr. Orhan Altan • Tefik Altınok • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Ömer Faruk Batırel • Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu • Prof. Dr. Nasuhi Bursal • Yavuz Canevi • Ege Cansen • Haluk Ceyhan • Mehmet Gün Çalıka • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döşüoğlu • Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Gazi Erçel • Kaya Erdem • Tarkan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumhur Ferman • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Emre Gönenşay • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Erhan Işıl • Prof. Dr. Haluk A. Kabaalhoğlu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaalhoğlu • Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Tamer Koçel • Kemal Kurdaş • Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Prof. Dr. Erol Manisalı • Prof. Dr. Orhan Morgül • Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Alp Orçun • Rahmi Onen • Prof. Dr. İsmail Özasan • M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tuncay Özlhan • Selâhattin Özmen • Ertuğrul İhsan Özol • Prof. Dr. Ergun Özsunay • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Poroy • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş • Osman N. Torun • Fikret M. Tuncer • Nezih Tunçşiper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref Türen • Doç. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ülkem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalın • Mehmed Tarık Yaşa • Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel
Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Dündar Sağlam
Doç. Dr. T. Güngör Uras

Basım - Yayımlar Danışmanı
M. TARIK YAŞA

İdare Müdürü
MUSTAFA BARIŞ

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

Bu sayının «Ekonomik Yorumlar» bölümünde, «Türkiye Ekonomisinde Makro Dengesizlikler ve Bunalımdan Çıkış Yolları» tartışılmaktadır. Oturum yöneticisinin de giriş konuşmasında ifade ettiği gibi; Türk ekonomisi uzun yıllardan beri derin bir bunalımın pençesinde kıvrılmaktadır. İç ve dış dengeler iyice bozulmuştur. Kronik bir enflasyon ekonomik bünyeyi kemirmektedir. Ekonominin üstünde yoğun bir sis bulutu var gibidir. Ekonomide bir iki ay sonrasını bile görmek olanaksız hale gelmiş, yatırım alanları daralmıştır. Yatırım yapmak sisten araba kullanmaya benzemektedir. Kaldı ki, ekonomide risksiz faiz ve rant geliri elde etme alternatifleri bulunduğu sürece, girişimcilerin produktif yatırımlara yönelmeleri de beklenemez.

Böyle bir ekonomik ortamda, «Açık Oturum»a katılan değerli konuşmacılarımız, konuyu değişik açılardan irdeliyorlar ve ilginç önerilerde bulunuyorlar. Bu arada; «Ekonomide 1996 yılında ne gibi gelişmeler olabilir?», «Ekonomik sorunların çözümü için yeni Hükümet'in öncelikle alması gereken önlemler nelerdir?», «Hükümet'in şimdiki kadarki tutumu, ekonomik bunalımdan çıkış için ümit veriyor mu?», «Türkiye'de enflasyonun hiperenflasyona sıçramasını hangi faktörler önüyor?», «Bunalımdan çıkış için nasıl bir istikrar programı uygulanmalıdır?», «İç ve dış borçlardan kurtulmak için ne yapılmalıdır?» vb. soruları da cevaplandırıyorlar.

Dergi'de yer alan diğer yazıların da, her zaman olduğu gibi ilginizi çekeceğini umuyoruz. Tümünün okumanızı bizi sevindirecektir. Bununla beraber, «Tarım Satış Kooperatifleri: İhtiyaç mı Yok, Yoksa Doğru Çözüm mü Değiller?» başlıklı yazıyı okumanızı özellikle salık veririz.

Saygılarımızla...

Ekonomik Göstergeler (İç)

Nisan/1996

	1994	1995			
		Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
T.C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	8513.0	17539.0	18171.0	16591.0	13732.0
Banknot Miktarı (milyar TL)	120212.3	210228.0	209673.0	217266.0	223934.0
T.C. Merkez Bankası İç Kredileri (milyar TL)	160530.1	113467.0	139742.0	137660.0	206126.0
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL)	122278.0	120375.0	126653.0	124505.0	192790.0
BANKALAR (milyar TL)					
Toplam TL Mevduat	614554.3	1096703.3	1124278.6	1173267.2	1297155.5
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	108315.1	157574.6	168282.7	178601.4	202144.7
Tasaruf Mevduatı	326651.5	631213.8	619434.3	671257.7	684904.3
Vadesiz Tasaruf Mevduatı	34562.3	57291.2	57405.6	68199.5	52471.5
Vadeli Tasaruf Mevduatı	292089.2	573922.6	562028.5	603058.2	632432.9
Mevduat Sertifikası	4632.9	7913.6	7821.4	7919.5	6916.6
Resmî Kuruluş Mevduatı	19123.7	50489.9	73562.6	48028.9	36839.9
Bankalar Mevduatı	50305.2	93556.1	106695.0	108170.6	178367.7
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	105525.9	155955.2	148483.0	159288.9	187982.2
Döviz Tevdiatı	660558.8	938163.8	1018647.0	1137079.4	1367626.8
Toplam Krediler	789853.2	1229729.6	1324624.0	1434276.2	1738270.3
Tarım	120427.7	176856.0	184773.0	200799.0	326982.3
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	92014.5	138611.0	145781.3	157355.9	178290.2
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanalkâr)	15227.5	33933.8	36133.0	39512.0	47242.0
Gayrimenkul	46118.3	50505.5	50568.2	50987.0	56350.0
Denizcilik	397.8	813.8	925.0	1093.0	1562.0
Turizm	4916.0	5098.8	5271.8	5108.6	7903.2
Diğer İhtisat Kredileri	308.5	452.6	469.0	739.0	1842.0
Ticari, Sınal, Sair	510442.9	823458.0	900702.6	978681.6	1118098.5
PARA ARZI (milyar TL)	238981.0	372786.0	364607.0	369599.0	-
FİYATLAR (Diğer Toptan Eşya 1987 = 100, Tüketici Fiyatları = 1987 = 100)					
Toplan Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	5196.3	7558.0	7890.0	8232.1	8733.7
Tarım (Genel)	4874.0	7596.9	8290.1	8913.2	9313.7
İmalat Sanayii (Genel)	5287.6	7575.5	7805.3	8071.9	8403.9
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	6127.0	9311.4	10036.1	10592.0	10962.3
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	5856.8	8947.1	9733.0	10306.8	10718.2
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	23270.0	24603.9	27816.4	31390.3	35709.0
Dışsatım (FOB)	18106.1	15243.6	17180.4	19239.4	21635.9
İşçi Dövizleri	2627.0	2667.0	2949.0	3163.0	-

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkikleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Para arzı (M₁) dar tabanlıdır.

Ekonomik Yorumlar

AÇIK OTURUM

Türkiye Ekonomisinde Makro Dengesizlikler ve Bunalımdan Çıkış Yolları

KATILANLAR:

- Prof. Dr. Hüsnü KIZILYALLI
- Prof. Dr. Çelik KURDOĞLU
- Ertuğrul İhsan ÖZOL

YÖNETEN:

- Prof. Dr. Dündar SAĞLAM

ekonomiye ilişkin son verilere göre; büyüme hızında inişli çıkışlı gidiş, kronik enflasyon ve kamu açıkları ile iç ve dış borçlanmadaki endişe verici gelişme sürüyor; dış denge bozulma sürecine girmiştir

SAĞLAM — Efendim, Açık Oturumumuza hoş geldiniz. Bugünkü konumuz «Türk ekonomisinde makro dengesizlikler ve bunalımdan çıkış yolları»-dır. Bildiğiniz gibi Türk ekonomisi uzun yıllardan beri derin bir bunalımın pençesinde kıvrınmaktadır. İç ve dış dengeler iyice bozulmuştur. Kronik bir

enflasyon ekonomik bünyeyi kemirmektedir. Âdeta Türk ekonomisinin üstünde yoğun bir sis bulutu var gibidir. Çünkü ekonomik ajanların, aktörlerin bir iki ay bile sonrasını görmesi imkânsız bir hale gelmiştir. Tabii böyle bir ekonomik ortamda verimli yatırımların yapılmasını beklemek oldukça güç hatta imkânsızdır. Böyle bir ortamda yatırım yapmak âdeta bir sis bulutu içinde araba kullanmaya benzemektedir. Tabii bu arada ekonomide risksiz faiz ve rant geliri elde etme alternatifi bulunduğu sürece insanların produktif yatırımlara yönelmelerini beklemek de mümkün değildir. Bu çerçevede ben isterseniz her oturumda yaptığım gibi sizlere ekonomi ile ilgili son verileri, son eğilimleri intikal ettirmeye çalışayım. Gerçi bu rakamlar sizlerce malum ama, ben bu

rada tekrar hatırlatmakta yarar görüyorum.

Evvela büyüme hızına baktığımızda, inişli çıkışlı, zikzaklı, bir gidiş devam ediyor. Bildiğiniz gibi, 1994'de milli gelirin % 6.1 oranındaki çöküşünden sonra 1995 yılında % 8.1 oranında artış gerçekleşmiştir. Özellikle imalat sanayiinde % 12 oranındaki artış dikkatini çekmektedir. Hükümet'in programı bugün için inandırıcı olmaktan çıkmış olmakla birlikte, 1996 için % 4.5'lik bir büyüme hızı öngörmüş bulunmaktadır. Bilindiği üzere 1995 yılının Eylül ayında ekonomide imalat sanayiinde hızlı bir gelişme gören ve bunun dış ticaret açıklarını büyüttüğünü farkeden Hükümet, ekonomiyi soğutmak için bir dizi önlem almıştır. Bunların başında dış kredilere konan % 6 düzeyindeki fon gelmektedir. Tabii bu fonun kredi maliyetlerini yükselterek kullanıcılar üzerinde ek bir külfet yüklediği açık bir gerçektir. Büyüme ile ilgili bu kısa özeti verdikten sonra şimdi de enflasyona geçiyorum.

Biliyorsunuz, bir ekonominin nihai performans ölçütü olarak belirlediğimiz enflasyon oranı 1994'de ani bir sıçrama göstererek % 149.6 oranına erişmişti. Bu oran çeşitli çevrelerde Türkiye'nin hiperenflasyona geçtiği şeklinde yorumlanmıştır. 1995 yılında ise aralık ayı sonu itibarıyla toptan eşya fiyatlarında % 64.9 ve tüketici fiyatlarında da % 78.9 oranında bir artış olmuştur. Bir de ortalama rakamları vereyim isterse- niz. 1995 yılında yıllık ortalamalara göre toptan eşya fiyatlarında % 88.5, tüketici fiyatlarında da % 93.6 artış olmuştur. 1996 yılına gelince Ocak ayındaki toptan eşya fiyatları indeksi hep-

mizi büyük bir endişeye düşürmüştür. Ve toptan eşya fiyatları Ocak ayında % 9.8 oranında bir artış göstermiş, aynı yılın Şubat ayında ise toptan eşya fiyatlarındaki artış % 5.8 olmuştur. Tüketici fiyatları da buna uygun olarak sırasıyla % 8.3 ve % 4.3 olmuştur. Tabii burada bir tartışma konusu vardır. Acaba Türkiye neden hiperenflasyon sürecine girmemektedir? Hiperenflasyon sürecine girişi engelleyen faktörler nelerdir? Türkiye'de neden bir Güney Amerika sendromu oluşmamaktadır? Hangi otomatik stabilizatörler bunda rol oynamaktadır?

Enflasyondan sonra şimdi kamu açıklarına geçiyorum. Artık sürdürülemez boyutta olduğu bütün kesimlerce kabul edilen kamu açıklarına geliyorum. Çünkü artık devlet bir yıl içinde mevcut borç stokunun birbuçuk katına yaklaşan bir borçlanma yapmak mecburiyetindedir. Borç stoku 1995 sonu itibarıyla 1.2 katrilyon TL'dir. Bugün borç rasyosu olarak ortaya çıkan rakam büyük görünmemekle birlikte, kamu açıklarının borçlanma ile finanse edilmesi giderek zorlaşmaktadır. Bunun en önemli nedeni olarak faizlerin çok yüksek, vadelerin çok kısa olmasının rol oynadığı bir gerçektir. Gerçekten Türkiye'de İç Borçlar/GSMH oranı % 20'dir. Ancak, dış borç oranında hızlı bir artış vardır. 1985 yılında Dış Borç/GSMH oranı % 30 iken, 1995 yılında % 66 olmuştur. Yani burada çok hızlı bir artış olduğu görülüyor.

Kamu açıklarıyla ilgili olarak son bir noktayı daha belirtmek istiyorum. Koalisyon Hükümeti'nin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın birkaç gün önce gazetelerde çıkan demecinde, 1996'nın ilk dört ayında bütçenin 400 trilyon TL

AÇIK OTURUMA KATILANLAR Yukarıdaki fotoğrafta, soldan sağa doğru; Ertuğrul İhsan Özol (Eski Hazine ve TÜSIAD Genel Sekreteri), Prof. Dr. Çelik Kurdoğlu (İktisatçı), Prof. Dr. Dündar Sağlam (İktisatçı) ve Prof. Dr. Hüsnü Kızılyalı (İktisatçı); «Türkiye Ekonomisinde Makro Dengesizlikler ve Bunalımdan Çıkış Yolları» konusunun tartışıldığı toplantıda bir arada görülmüyorlar.

açık verdiği, TBMM'ne sevk edilen ve şu anda görüşülmekte olan bütçede yıl sonu itibariyle açığın 800 trilyon liraya çıkacağı belirtilmiştir. Bu arada diğer bir Bakan, Rüşdü Saracoğlu, bütçe açığı 800 trilyonu aşıp 1 katrilyon TL'ye ulaştığı takdirde, dış borç servisi ile birlikte bunu karşılayabilecek bir iç borçlanma olanağının ortadan kalkacağını, dolayısıyla ekonominin tıkanabileceğini ifade etmiştir. Görüldüğü üzere Koalisyon Hükümeti'nin Başbakanı da şu anda alarm zillerini çalmaktadır.

Bir de dış denge ile ilgili son rakamları vereyim. Dün bütün gazetelerde 1995 yılına ait kesin bilgiler yayınlandı. 1995 yılında ithalat 35 milyar 709 milyon dolar, ihracat 21 milyar 635 milyon dolar olmuştur. Dolayısıyla dış ticaret açığı 14 milyar 73 milyon dolara yükselmiştir. 1994 yılına göre 1995'de ithalattaki artış % 53,5, ihra-

cattaki artış ise % 19,5'dir. Görüldüğü üzere âdeta kriz arifesinde 1993 yılında olduğu gibi ani bir dış ticaret açığı patlaması ile karşı karşıya kalmıştır Türkiye. Dış ticaret açığındaki artış oranı % 172'dir. Tabii ihracatın ithalata karşılama oranına baktığımızda, bu rakam 1994'de % 77 iken, 1995'de % 60'a düşmüştür.

Haziran 1995 ayı sonu itibariyle, dış borç rakamı 74 milyar dolar olarak görünmektedir. Cari işlemler hesabının 1995'de 2,4 milyar dolar açık vereceği tahmin edilmektedir. Böylece ben ekonominin 1995 yılına ait temel rakamlarını özetlemiş bulunuyorum.

Şimdi isterseniz sizden önce ekonominin 1995 yılına ait değerlendirmelerinizi alalım. Yukarıdaki tabloya ekleyeceğimiz bazı hususlar varsa onları alalım. Daha sonra da; 1996 yılının

sonuna doğru nasıl bir ekonomi bekliyoruz?», «Neler olabilir?», «1996 yılında bunalımdan çıkış için bu Hükümet'in alması gereken önlemler nelerdir?», «Hangi alanlarda yoğunlaşılmalıdır?» gibi sorulara cevap arayalım. Başbakan Mesut Yılmaz'ın şimdiye kadar izlediği tutumu bunalımdan çıkış için ümit verici görüyor musunuz? İsterse-niz Sayın Kızılyallı ile başlayalım. Buyurun Sayın Kızılyallı.

yıllardır günü kurtarma politikasıyla yönetilen türkiye'nin temel sorunu enflasyonun yol açtığı gelir düşüklüğü ve işsizliğin büyümesidir; ülkemizin makro düzeyde iki önemli dengesizliği vardır, toplam talepteki fazlalık ve bütçe açığı

KIZILYALLI — Ben Türkiye'nin kısa vadeli sorunlarına fazla kafa yorma eğiliminde değilim. Rakamları da çok fazla takip etmiyorum. çünkü Türkiye günü kurtarma politikasıyla yıllardır yönetilmektedir. Türkiye'nin temel sorunu gelir düşüklüğü ve işsizliğin büyümesidir. Bu iki soruna ben yıllardır hiçbir çözüm getirilmediğini görüyorum. Türkiye'nin fert başına geliri 20 yıldır 2000 dolar civarında seyretmektedir. Türkiye'de işsizlik okumuşların işsizliğine dönüşmüş vaziyettedir. Türkiye 30 yıl önce Ortak Pazar'a Avrupa devletlerinin isteği ile davet edildiği halde, şimdi Türkiye oraya arka kapı

dan her türlü tavizi vererek girmek istemektedir. Bundan 3-5 yıl önce merhum Özal; «Reformları çok zamanında yaptık. Komşu ülkelerden 10 yıl, 20 yıl, 50 yıl ilerilere geçtik. Şu anda Romanya, Macaristan, Bulgaristan perişan halde.» diyordu. Bugünkü gazete haberleri bu ülkelerin Avrupa Topluluğu'na alınmak üzere Torino Zirvesi'ne davet edildiklerini belirtiyor. Daha önce 1995'de de bir davet olmuştu. Türkiye gene bu davetin dışında kalmıştı. Çünkü, Türkiye'nin gelir düzeyi Özal'ın vaktiyle ilan ettiği gibi 3000-5000 dolar değildir. Zaten öyle olsaydı Avrupa bizi topluluğa alırdı, almayı düşünürdü. Öbür taraftan da işsizlik sorunu çığ gibi büyümektedir.

Ben sorunu şöyle ortaya koymak istiyorum. Türkiye'nin makro düzeyde iki önemli dengesizliği var. Bir tanesi toplam talepteki fazlalık; iç açık, dış açık. Bir de bütçe açığı. 1994'de yayınlanan bir kitabımda bu makro teorilerin kritiğini yapmışım. Aslında o kritikler beraber kendi makro teorimi de ortaya koydum (*). O kitaptaki bulgularımı kısaca belirtmek istiyorum. Makro teori olarak uzun süre bu Phillips Eğrisi analizine dayalı enflasyonist büyüme, daha sonra arz yönlü iktisat diye vergi indirimleri ve teşviklere dayalı bir sistem, daha sonra rasyonel bekleyişler diye döneme göre çeşitli modalar altında makro teoriler geliştirildi. Bu teoriler

(*) Bu konuda ayrıntı için bakınız: Hüsnü Kızılyallı; «Economics of Transition: A New Methodology for Transforming a Socialist Economy to Market-Led Economy, a Review of Market Reforms of the Countries in Transition and Prospects, and a Critique of the Current Macroeconomic Theories», Boğaziçi University, March 1994.

Türkiye'de hep denendi. Ben Türkiye'yi deneme tahtası gibi kullandılar diye düşünüyordum ama, Amerika'da da denendi. Bu denemeler hep fiyasko ile sonuçlandı. Bu moda görüşler özellikle enflasyon ile oynamaya dayalı ve bütçe sistemini yıpratmaya yönelik; vergi indirimini, vergi istisnası ve sair şeklindeki bu teşvikler, arz yönlü iktisat görüşleri; bütün ülkelerde büyük zararlara yol açmıştır.

Mesela, Türkiye'de vergi sistemini Özal fiilen yok etti. Gelir Vergisi sistemini bu istisna ve muafiyetlerle tahrip etti. Bunun yerine KDV'yi koydu. Ama o da çok yetersiz kaldı. Türkiye'de aslında vergi denetimi de çok zayıfladığı için, Türkiye vergisiz bir ekonomi oldu. Bu anlamda Latin Amerika ekonomisine dönüşmüş oluyor. Çünkü ben Brezilya ekonomisini 1967 yılında, oraya Para Fonu ve Dünya Bankası'nın toplantısına gittiğim zaman etüt etmiştim. Onlar bu Phillips Eğrisi'nden de önce enflasyonla kalkınmanın şampiyonluğunu yapıyorlardı. Onu inceledim ve sağmalığını tespit ettim. Sonra Maliye Bakanlığı'na verdiğim raporda buradaki bütün sorunun vergi sistemi olmayışından kaynaklandığını belirttim. Zaten Latin ekonomilerinin temeli budur. Vergi sistemi yoktur ve enflasyon kronik olarak sürüp gitmektedir. Özal bunu başardı. Türkiye'de vergi sistemini çöktürdü ve bunun sonucu enflasyon kronik hale geldi. Benim kitabımda vardığım sonuç şudur. Phillips Eğrisi teorik olarak, ekonomik ve mantık olarak yanlış, sakat bir teori. Benim elimdeki ve rilere göre çeşitli ülkeler için yaptığım çalışmalar bu teorinin doğru olmadığını gösteriyor.

ÖZOL — Türkiye için mi doğru değil, yoksa bütün ülkeler için mi?

KIZILYALLI — Bütün ülkeler için.

SAGLAM — Zaten teorik düzeyde yapılan çalışmalar da bunu kanıtladı.

KIZILYALLI — Kanıtıyor da, teorik çalışmalarda söylenen; «Bu uzun vadede doğru değil, kısa vadede doğru», şeklindedir. Kısa vadede doğru derken, aslında yanlışlık makro iktisatçıların açık ekonomi koşullarında düşünmemelerinden doğuyor. Oradaki temel yanlışları söyleyeyim. Uzun vadede doğru değil ama kısa vadede doğru diyenlerin temel yanlışları nerede? Klasik, neoklasik, Keynezyen veya yeni Keynezyen bütün teorileri ele aldığımız zaman, onların bazı varsayımlara dayandığını görüyoruz. Bunlardan bir tanesi rekabet varsayımı. Klasiklerde mükemmel rekabet düşüncesi. Bu Amerika için bile doğru değil; Türkiye için özellikle. Türkiye'de serbest rekabetin hâkim olduğu piyasa çok istisnai. O varsayım yanlış. Ondan sonra bu tam istihdam ve kaynakların tam kullanıldığı, varsayımı. Burada kapalı ekonomi çerçevesi içinde düşünülmektedir. Kapalı ekonomide talep azaldığı zaman bazı fabrikalar daha az çalışıyor, vardiya sayısını azalıyor ve daha sonra talep arttığı zaman o atıl kapasiteyi kullanma olanağı doğuyor. Halbuki açık ekonomide fabrikalar eğer rekabete dayanıklı mallar üretiliyorsa, içeriye satamıyorsa dışarıya satması mümkün. Bu durumda satışlar gerilmeye başlamışsa, bunun nedeni dış rekabettir. Siz talebi artırsanız da firma üretimini arttıracak değildir. Tam rekabet, tam istihdam

üretimi, kapalı ekonomi koşulları gibi varsayımlar tamamen teorik ve doğru olmayan kavramlardır. Açık ekonomi koşullarında durum değişmektedir.

Çeşitli ülkelerde 1973'den sonraki 20 yıllık dönemde enflasyonla kalkınma, tasarruflar, yatırımlar arasındaki ilişkileri incelediğim bir araştırmada şu sonuca varmıştım. Yüksek enflasyon yahut sadece enflasyon, tasarrufları azaltıyor, yatırımları azaltıyor, gelişme hızının daha düşük olmasına yol açıyor. Bu kesin. Uzak doğu için de bu böyle, Batı Avrupa için de böyle, Amerika için de, Türkiye için de. Diğer bir konu ise, eğer bir ülkede bütçe açığı varsa, haliyle toplam kamu tasarrufu yok demektir. Kamu tasarrufu yoksa tasarruf düzeyi zaten düşük olacaktır. Bütçe açığı ile tasarruflar, yatırımlar, kalkınma arasındaki ilişkileri araştırdığım zaman, yine bunun negatif olduğunu, bütçe açığı varsa bunların hepsinin olumsuz etkilendiğini; buna mukabil bütçe fazlası varsa, o dönemlerde, kalkınmanın, yatırımların, tasarrufların olumlu etkilendiğini bütün ülkeler için tespit etmiştim. Son yıllarda çeşitli ülkelerde bütçe açıklarının büyüdüğünü, dolayısıyla ekonomik durumlarının kötüleştiğini görüyoruz. Örneğin Japonya'da Amerika'nın etkisi ile tüketimin arttığını, tasarrufların azalmaya başladığını görüyoruz. Ekonomik durumda kötüleşme var. Ondan sonra Almanya aynı şekilde. Şimdi mesela Batı Avrupa'nın işsizlik sorununu çözmesine imkân yok. Çünkü onların bütçe açıkları büyük.

Batı ülkeleri enflasyon sorununu çözmüş vaziyette. Fakat bütçe açıkları sorunu ile karşı karşıya oldukları için, maksimum büyümeye erişmelerine imkân yok. Böyle durumlarda ekonomi

bir genişliyor, bir daralıyor. Ekonomi sürekli eksik istihdamda çalışıyor. Amerika'da enflasyon çok düşük düzeyde ama, bütçe açığı var. Avrupa'da da öyle. İstihdamı arttırmak için genişleyici politikalar izlediğinizde, ekonomik durum kötüye gitmeye başlıyor. O zaman kısıtlayıcı para ve maliye politikası uyguladığınızda, ekonomi daralmaya başlıyor.

SAĞLAM — Stop and go.

KIZILYALLI — Eğer bir ekonomide bütçe açığı varsa, sürdürülebilir kalkınma mümkün değildir. Hele bir de yüksek enflasyon varsa. Şimdi Türkiye yüksek enflasyon ve bütçe açığı ile birlikte yaşıyor. Bu durumda dediğiniz doğru. Stop and go. 1995'de Türk ekonomisi genişlemiş vaziyette. 1996'da aslında daralması lazım. Eğer 1996'da da genişlemeye devam ediyorsa, bu dış olaylara bağlıdır. Dış krediler gibi. O zaman 1997 daha büyük bir krize yahut da Türkiye birtakım milli çıkarlarından taviz vermeye doğru gidiyor demektir.

Şimdi enflasyon konusuna geliyorum. Bir arkadaşım olan Robert G. McGillivray, 1995 yılında yayınladığı «Economic Doldrums» adlı kitabında Amerika'nın harp sonrası dönemindeki gelişmesini inceliyor (*). Onun vardığı sonuç, bütçe açıklarının yatırımları, tasarrufları, Amerika'nın gelişme hızını, olumsuz etkileyen en önemli faktör olduğu şeklindedir. Yani o da benimle benzer sonuçlara varmış. İkimizin de kitabı üzerinde fazla durulmamıştır. Çünkü bu kitaplar sisteme karşı yahut sistemi kabul etmeyen kitaplardır. Çünkü

(*) Robert G. McGillivray; «Economic Doldrums», University Press of America, 1995.

ben «Economic of Transition...» adlı kitabımda, Doğu ülkelerinin transformasyonu için big bang yaklaşımı yerine sarsıntısız geçişi sağlayan bir metod önermişim. Bunu bazı kuruluşlar benimsemiş, satmaya çalıştı ama, Para Fonu ve Dünya Bankası'nın big bang yaklaşımları buna ters düşüyordu.

PROF. DR. DÜNDAR SAĞLAM

SAĞLAM — Bu big bang yaklaşımı ile neyi kastediyorsunuz?

KIZILYALLI — Şok politikaların uygulanmasını kastediyorum. Devlet de, teşebbüsler de korkunç sarsıntılar içine giriyor. Ve bunun sonucunda bir reaksiyon olarak bugün ya komünistler ya da faşistler iktidara gelme yolundalar. Çünkü mafya ortaya çıkıyor. Devlet çöküyor. Gelir dağılımı çok büyük ölçüde bozuluyor. Şimdi ben Türkiye'ye geliyorum. Enflasyonlar kalkın-

ma için, gelir artışı için, istihdam artışı için, uzun vadede hiç ümit beslemiyorum. Bunları belirtirken enflasyonun yol açtığı gelir dağılımındaki bozulmayı unutmuş değilim. Her ne kadar bu konu Türkiye'de ihmal edilmiş vaziyette ise de. Çünkü enflasyon içinde gelir dağılımını düzeltmeye kesinlikle imkân yoktur. Türkiye'de gelir dağılımını düzeltmek istiyorsak, ilk yapılacak şey enflasyonu durdurmaktır. Bugün Türkiye'de açlık düzeyinde yaşayan nüfus sayısını bile bilmiyoruz. Büyük göçlerin olduğu ülkemizde durumun daha da kötüye gittiği bir gerçektir. Öte yandan da enflasyon yüzde 3-5'in üstünde olduktan sonra, ister % 50 olmuş, ister % 2000; bunun bana göre fazla önemi yok.

ülkenin hiperenflasyona gitmemesinin nedeni, eşel mobil sisteminin olmayışı, halkın kolayca paniğe kapılmaması ve dolarizasyon olayıdır; yüksek enflasyonlar ancak hızlı, güçlü ve radikal kararlarla önlenabilir; dış borçlardan kurtulma çaresi konsolidasyona gitmektir; iç borçlarda ise ana para, para basarak ödenebilir

Türkiye hiperenflasyona gitmemektedir. Gitmemesinin nedeni de ekonomide eşel mobil sisteminin olmayışı.

Fakat eşel mobil sisteminin olmayışı, gelir dağılımındaki bozulmayı dünyanın hiçbir ülkesinde olmadığı kadar şiddetli hale getirmiştir. Latin Amerika'sında da enflasyon yüksel ama eşel mobil sistemi oralarda devamlı var. Şimdi eşel mobil sistemine Dünya Bankası ve Para Fonu itiraz ediyor. Neden? Eşel mobil olursa enflasyon kronikleşir, sabitleşir diye. Türkiye'de zaten enflasyon kronikleşmiş. Kimsenin, yani politik güçlerin bunu kaldırma niyeti yok. Şimdi ben diyorum ki; enflasyon çok zararlı, kalkınmamızı ve her şeyimizi engelliyor, gelişmemizi önlüyor. Ama siyasi yönetim diyor ki; ben bunu önleyemiyorum. O zaman eşel mobil sistemini uygulamak lazım. Belli sektörlerin zararlarını da önlüyor diyorum. Türkiye'de enflasyon Almanya'nın harp sonunda düştüğü, yani paranın fonksiyonlarını tamamen yitirdiği bir duruma neden dönüşmez? Çünkü dolarizasyon var. Paranın bir sürü fonksiyonları bugün, enflasyonun % 2000 - 3000'lere çıktığı Doğu Avrupa ülkelerinde işlemeye devam ediyor. Çünkü dolar oralara girmiş vaziyette. Rusya'da muazzam miktarda dolar banknotları tedavülde. Dolar paranın diğer fonksiyonlarını hatıta muamele saikiyle para tutulmasını dahi üstlenmiş durumda. Bugün bu ülkelerde büyük ödemeler dolarla yapılıyor.

SAĞLAM — Şu anda Türkiye'de enflasyonun hiperenflasyona sıçramasını engelleyen faktörlerden birisi, dediğimiz gibi endekslemenin Türkiye'de uygulanmamış olması, ikinci faktör de dolarizasyon diyebileceğimiz parasal ikamenin geniş bir boyutta işlemesi. Nitekim M₂Y dediğimiz döviz tevdiat hesaplarının da dahil olduğu para arzı ra-

kamları içinde döviz dayalı mevduat oram % 50'yi aşmış durumda. Demek ki halkın büyük bir kısmı parasını harcamadan çekip bu şekilde değerlendiriyor. Diğer bir grup ise parasını döviz çevirip yastık altında saklıyor. Bunlar enflasyonun sıçrama yapmasını frenleyen faktörler.

KIZILYALLI — Bir de bizim halkın kolay paniğe kapılmaması. O da bir faktör.

SAĞLAM — Kanaatkârlık.

KIZILYALLI — Kanatkârlık meselesi de var ama halk panik yapmıyor; yani korkmuyor, fazla düşünmüyor. Bilindiği üzere hiperenflasyona bir yerde halkın paniğe kapılması yol açıyor.

SAĞLAM — Kayıt dışı ekonomi de Türkiye'deki hiperenflasyonu engelleyen bir faktör olabilir mi?

KIZILYALLI — Bu konuda bir şey söylemeyeceğim. Buna kafa yormadım. Diğer konuşmacılardan sonra belki ben de bir şeyler söylerim. Ben sadece bir öneri ile sözlerimi tamamlayayım. Enflasyon öyle 3-5 yıllık istikrar programları ile önlenebilir. Bunun örneği de yoktur. Ben bunun neden olmayacağını kitabımda da açıkladım. Enflasyon, yüksek enflasyonlar dahil, süratli ve güçlü kararlarla önlenemez. 1946 devalüasyonu, 1960 yılındaki devalüasyon, bu nitelikteki kararlardır. 27 Mayıs 1960'dan sonra yapılan vergi reformu, masraflardaki ciddi kısıntılar enflasyonu süratle düşürmüştür.

SAĞLAM — Böyle 3 yıllık, 2 yıllık istikrar programları ile kronik enflasyonu düşüremezsiniz, radikal çözümler gerekir; diyorsunuz.

KIZILYALLI — Bugün hem iç borç, hem de dış borç çok büyük sorun halinde. Türkiye 2000 yılına kadar hatta ondan sonraki yıllarda 10 milyar dolar dış borç servisi yapmak durumunda. Bunu yaptığımız zaman da yatırım yapmanız, dolayısıyla büyüme sağlamanız imkânsızdır. Bu açıdan dış borçta konsolidasyon gereklidir. Bunun için de oturup adamlarla konuşmak lazım. Bu operasyonun faiz olarak maliyeti daha düşüktür. Bunun hesabını da yapmışlar. Ben bunu daha önceki çalışmalarında zikrettim. Maliyet daha düşük olmaktadır. İkincisi, iç borç için de radikal bir operasyon yapmak gereklidir. Para basarak ana paranın ödenmesi bir çıkış yoludur.

SAĞLAM — Diyorsunuz ki, enflasyonda ani bir sıçrama olmaz. Öyle mi?

KIZILYALLI — Fazla sıçrama görünmez. Çünkü ben ana paramı yani sermayemi geriye alıyorum. Sermayeden yemeye niyetim varsa o ayrı bir konu. Ama sermayeden yeme niyetim olmadığı takdirde ben geri aldığım parayı devlet tahvili yerine özel sektörün tahviline, hisse senedine yatırmak durumundayım.

SAĞLAM — Bu yaptığınız şey belki bir kapalı ekonomide geçerli olabilir. Ama şimdi tasarrufunun elinde çeşitli alternatifler var. Örneğin piyasaya çıkan paranın dövize kayması mümkündür.

KIZILYALLI — Tabii benim düşündüğüm dört başı mamur bir programın hazırlanmasıdır. Bu programın içinde yüzde 100 dövize dayalı yeni bir para biriminin de yürürlüğe konulması var. O para örneğin mark ise, Türki-

ye'deki enflasyon mark'a bağlı, yabancı paraya bağlı hale geliyor. Böyle bir sistemde ekonomiye bir ünite döviz geldiğinde onu karşılayan bir ünite Türk parası çıkacaktır. Demek oluyor ki, benim düşündüğüm güven verici, her yönü ile iyi hazırlanmış bir programın yürürlüğe konulmasıdır.

SAĞLAM — Bu noktada, konuyu bir miktar saptırıyorum ama, aklıma takılan bir soruyu gündeme getirmek istiyorum. Biliyorsunuz 1995 yılı başında Meksika'da tıpa tıp bizimkine benzeyen bir ekonomik kriz patladı. Başta ABD olmak üzere Dünya Bankası, Para Fonu gibi kuruluşlar 50 milyar doları aşan desteklerle Meksika'ya olan güveni tekrar sağlamaya çalıştılar. Türkiye ise 1994 yılında patlayan krizi hiçbir dış yardım almadan aşmasını bildi. Dış kredi girişi bir yana, ekonomiden kısa vadeli 4 milyar doları aşan para çıkışı oldu. Bu konuda ne düşünüyorsunuz, Sayın Kızılyallı?

KIZILYALLI — Dış borç servisi o yıl yani 1994'de 8-9 milyar doları bulmuştur.

ÖZOL — Para fonu ikinci aşamada taahhütlerini yerine getiremedi.

SAĞLAM — Benim gördüğüm kadarıyla 1994 yılında bir Meksika sendromu Türkiye'de yaşanmadı. Hiçbir dış destek almaksızın ekonomi kendi dinamikleriyle ayağa kalktı. Bunu nasıl izah ediyorsunuz?

KIZILYALLI — Ben şöyle izah ediyorum. Türkiye 1993 yılında, Tansu Çiller Başbakan olduktan sonra, ancak Körfez ülkelerinde görülen bir savurganlıkla, işte otomobil kredisi, cv kredisi, iki anahtar gibi sloganlarla tüketimi

teşvik edici politikalar izledi. Türkiye suni bir refah ortamına girdi. Bunun sonucunda 1993 yılında milli gelir % 8 oranında arttı. Fakat dış borcumuzdaki artış, yani alınan yeni dış kredi 10 milyar doların üzerinde oldu. Bunun önemli bir kısmı da kısa vadeli, sıcak para. Bu arada Avrupa ülkelerinde milli gelir geriliyordu. Bu sırada Tansu Çiller çıktı; «OECD ülkelerinde milli gelir düşüyor, bizde % 8 artıyor, bu büyük bir başarıdır.» dedi. Yani bu dönemde ekonomi ancak Körfez ülkelerinde görülebilecek şekilde kötü yönetildi.

SAĞLAM — Sayın Kurdoğlu, sizin başka bir toplantıya katılmak zorunda olduğunuzu biliyorum. Bu nedenle şimdi sözü size veriyorum. Buyurun efendim.

ekonomik politikaların uygulanmasındaki ciddiyetsiz tutum, türkiye'yi bugünkü duruma getirmiştir; ancak, yine de ekonomi büyümektedir ve kişi başına düşen gelir iki bin doların çok üstündedir; sistemin çökmeme nedeni, sürekli kendi sigortasıyla birlikte yürümesidir

KURDOĞLU — Burada kimsenin enflasyonun faziletini savunacak hali yok. Ne olduğu aşikâr ortada. Ben küçük küçük tespitlerle sizin çizdiğiniz plana uygun olarak düşüncelerimi belirtmek istiyorum. Galiba önce söylen-

mesi gereken şey, Türkiye bugün bölgedeki Ukrayna'dan sonra en kötü durumdaki ülkedir. Türkiye'den daha yüksek düzeyde ve ısrarlı bir şekilde enflasyonu sürdüren tek ülke Ukrayna'dır; ancak çok farklı nedenlerden dolayı. Sayın Kızılyalı ile anlaşmadığım çok nokta var, ama bir noktada anlaşıyorum. O da olayın özünde ciddiyetsizlik var. Ankara'nın ciddiyetsizliği var. Ekonomik politikaların uygulanmasında ciddiyetsizlik var. Başından beri var bu. 1980'den beri, ben hiçbir zaman herhangi bir politikanın esasları, temelleri bilincere uygulandığı konusunda değilim. 1980 yılının başından beri Türkiye'de «şu da olsa iyi olur, bu da olsa iyi olur» diye rastgele uygulanmıştır politikalar. Sonuçları da bizi bugüne getirmiştir. 1980'den evvelki senaryonun tartışılacak bir tarafı yok. Aşağı yukarı 1980'e kadar gelen senaryo, bir standart senaryodur. Son 20 yılda araya bir de planlama olayı girmiştir.

1980'den sonrasına baktığımızda, ben Türkiye'nin büyümeden durduğuna inanmıyorum. Türkiye'de kişi başına düşen gelirin 2000 dolar olduğuna da inanmıyorum. Çünkü ben Türkiye'nin gelirinin daha fazla olduğuna inananlardanım. Bizim karşılaştığımız yanlışlar burada. Ülkemizde elbette enflasyondan zarar görer sabit gelirli insanlar var. Bunlara en yakın insanlar bizleriz. Devlette çalışan memurların sayısına baktığımız zaman 1,5 milyon civarında bir kitle var. 3'le çarparsanız 4,5 milyon kişi yapar; 5'le çarparsanız 7,5 milyon kişi yapar. Bu, bugünkü nüfusun da aşağı yukarı % 8'i kadardır. Diyelim ki % 10'u olsun. Bu toplumun % 10'u

da kendi hayatını işçi olarak çalışarak geçirmektedir. Demek oluyor ki Türkiye'de çok geniş bir kayıt dışı kesim vardır.

Türk insanı kanaatkâr falan değildir. Türkiye kapitalist öncesi bir toplumdur. Türkiye kapitalist öncesi bir toplum olduğu için ekonomik olaylara vereceği tepkiler gelişmiş Avrupa ülke insanların vereceği tepkilerden farklı olmaktadır. Fransa'da yaşanan krizin çok daha öncesinde bir kriz Türkiye'de var iken, Türk insanları tasarruf yapmak gibi bir tutum içinde değildiler. Böyle bir ihtiyacı da duymamaktadırlar. Yani Fransa'da kriz ufukta görünmüşken, Almanya'da ya da Amerika'da, kriz başlar başlamaz insanlar tasarruf yapmaya yönelirler. Bu durum tüketimin daralmasına, ekonominin resesyona girmesine neden olur. Türkiye'de böyle bir olay yoktur. Türk insanında böyle bir mantalite de yoktur. Türk insanı henüz kapitaliste evreye girmiş değildir. Şimdi yeni yeni dövizle, sermaye piyasası araçları ile, para benzeri araçlarla temas etmeye başlamıştır.

Bir başka yanlış şuradadır. 1994 yılında enflasyonun üç haneli rakamlara sıçramasına bakalım. Orada döviz fiyatında bir zıplama olmuştur. Gerçekten 1994 Ocak ayında dolar 16.000 TL iken, evvela 3 misli bir artış göstererek 46.000'e yükselmiş, daha sonra 36.000 TL'de stabilize olmuştur. İşte enflasyon rakamı bu olaydan etkilenmiştir. Oradan Sayın Sağlık'ın sorusuna geleceğim. Türkiye'de olay niye bir hiperenflasyon sendromuna gitmiyor? Sizler dolarizasyon dediniz. Ben bunu biraz daha farklı bir açıdan yorumlayacağım.

Bilindiği üzere dünyada döviz fiyatları piyasalar tarafından serbestçe belirlenmektedir. Bu nedenle her ülkede dalgalanmalar olmaktadır. Türkiye'deki sistemin çökmemesinin tek sebebi sistemin sürekli olarak kendi sigortasıyla beraber yürümesidir. Bu da 32 sayılı Karar'dır. Bugün 32 sayılı Karar Türkiye'de olmasa, Türkiye çok daha evvel krizlere girerdi. Girdiği krizler de bildiğimiz o eski dış ticaret krizleri olurdu.

Yine anlayamadığım bir olay, Türkiye'de insanların devalüasyon olacak mı olmayacak mı diye tedirginlik içinde bulunmalarıdır. Oysa Türkiye'de her gün devalüasyon oluyor. Her gün ayarlamaya gidiliyor. Son 15 gün içinde biraz daha sık sık yapıldı. İşte bugüne geldi, 1 dolar 71 bin küsur TL'ye. Sürekli olarak devalüasyon yapılıyor. Bu yüzden de ekonomi krize giriyor. Zaten enflasyonun kontrol edilememesinin bir sebebi de, bizi krize sokmayan sistemin bir sonucudur. Yani enflasyonla yaşamaya devam ediyorsunuz. Bugün bütün şirketlere bakın, şirketlerin maliye karşısında TL hesapları vardır, vergi ödemek için. Hesaplarda sizin değindiğiniz o öngörememe olayı 1987'de vardı. 1988'deki şirketler Türk olsun, yabancı olsun «3 ay sonrasını görmeyoruz.» diyorlardı. Bugün hiç kimsenin böyle bir şikâyeti yok. Bugün şirketlerin hepsi önünü görüyor. Çünkü hepsi dolar üzerine iş yapıyor. Ben buna dolarizasyon demiyorum. İşlerini ona göre ayarlıyor. Gidiclerini ona göre belirliyor, gelirlerini ona göre belirliyor. Satışlarını ona göre yaptıkları için, önünü görebiliyor. Vc Allah'dan bu işe Ankara fazla karışıyor.

KIZILYALLI — 32 sayılı Karar dediniz. Nedir bu karar?

KURDOĞLU — Konvertibilite kararı. Ordaki problem, kusur nedir? O da sermaye hesaplarında sınırsız konvertibilitedir. Onu başından bir şarta bağlayarak yapsalardı, daha uygun olurdu.

KIZILYALLI — Konvertibilite hiperenflasyona geçmeyi nasıl engeller? Ben onu anlamıyorum.

KURDOĞLU — Çünkü sistemin içinde kendi sigortası var.

KIZILYALLI — Sayın Kurdoğlu, burada mesele paranın fonksiyonunu kaybetmesi. Ben hiperenflasyona geçmeyi neyin önlediğini anlamak istiyorum.

KURDOĞLU — Mesele paranın değerinin serbestçe tayin edilmesidir, fonksiyonunu kaybetmesi değil. Hiperenflasyona gitmesini önleyen sistemin kendi kendini ayarlayabilmesidir.

KIZILYALLI — Devalüasyon yapabilmesi mi?

KURDOĞLU — Devalüasyon yapabilmesidir demiyorum. Sistemin sürekli olarak kendini ayarlayabilmesidir. Meksika'daki kriz ise dolara verdikleri primden dolayı patladı. Meksika krizinin patlamasının nedeni, dolara Meksikalıların verdikleri aşırı primdir. Hâlâ Türkiye'de bir banka -adı önemli değil- mesela herkes dolara % 6 faiz verirken % 12 faiz veriyor. Meksika doların faizini % 19'lara çıkarttı. Dünyada doların faizi % 6'larda, % 7'lerde iken Meksika % 19'a çıkardı. Dolar girişini artırdı. Karşılayamadığı anda da battı. 1994 yılı Ocak ayındaki ha-

discyi hatırlayın. 16 Ocak gününü hatırlayın. 16 Ocak gününün kahramanı bir Türk bankasıdır. Bir bankamız, açık pozisyon yapıp dolara yönelmiştir. O günün yönetimi o bankaya bir telefon etmek yerine, «Burada durmazsan ben seni durdururum.» demek yerine, susmuştur. Hatırlarsanız, «Ben telefon ettim de Başbakan'ı bulamadım.» gibi beyanlar da olmuştur. Ondan sonra olay patlamıştır. Kriz sadece bir bankamızın döviz piyasasına girmesinden kaynaklanmıştır. Hafızanızı zorlarsanız, hatırlayacaksınız. Maksadımız dedikodu yapmak olmadığından, kim yaptı ne yaptı ile değil arkasında var olan olayla ilgileniyoruz. Arkasında ticaret bilançosunun ciddi açık vermesi yatmaktadır.

Şimdi bir noktaya değinerek sözcüğü tamamlamak istiyorum. Sayın Sağlam biraz önce dış ticaret rakamlarını verdi. 1995 yılı ithalatı 36 milyar dolar iken ihracatı 21 milyar dolar. Bu rakamlar resmi devlet istatistikleri. Ancak, bu rakamların gerçekte yanlış olduğunu hepimiz biliyoruz. Türkiye ekonomisinde 10 milyar dolardan az olmak üzere bir bavul ticareti yapıyor. Laleli'den çıkış vardır, Sarp kapısından çıkış vardır, Samsun'dan çıkış vardır, Trabzon'dan çıkış vardır. Bu rakam 10 milyar dolardan az değildir.

KIZILYALLI — Bu dövizler nerede peki?

KURDOĞLU — Bu dövizler sistemin içindedir. Bankalarda, Merkez Bankası'nda, halkın elindedir.

KIZILYALLI — Ben bir şeyi anlamıyorum. Diyorsunuz ki, ihracatımız şu kadar değil 10 milyar dolar daha faz-

la. Bunlar ödemeler dengesinde görünmüyor.

KURDOĞLU — Bir yerde göstermeleri lazım. Rakam orada gözüküyor, aşağıda. Sistemin içindedir bu para, başka bir yerde değil. Baktığınız zaman zaten ödemeler bilançosunda rakamı görüyorsunuz. Sonunda sistem 2 milyar dolar civarında bir açıklık kapanıyor. Şimdi bu bizi nereye götürüyor? Bütün sizin şikâyet ettiğiniz ekonomi politikalarındaki koordinasyon bozukluğuna götürüyor. Çünkü, Ankara ekonomiyi kontrol etme şansına sahip değil. Türkiye ekonomisinde dış ticarete yönelik sektörün bir yarısı kadar kayıt dışı var. Ekonominin tümü içinde bu rakamı kimse bilemiyor. % 30 mudur, % 40 mıdır? Herhalde İtalya'dan fazla.

KIZILYALLI — Kafadan atma rakamlar. Mesela ben milli gelir ile ilgi-

PROF. DR. HÜSNÜ KIZILYALLI

li olarak devletin verdiği rakamları kullanmıyorum. Dünya Bankası'nın her şeyi göz önünde tutarak yaptığı hesaplamalar var. Buna göre fert başına gelir 2000 dolardır. Siz 3000'den 5000'den söz ediyorsunuz. Bunu nereden çıkarıyorsunuz?

KURDOĞLU — Ama OECD ve Dünya Bankası Ankara'dan aldığı rakamları kullanır. Burada beni endişelendiren bir noktaya değinmek istiyorum. Dış borçlarda konsolidasyonun yararlı olacağı söylendi. Ben bunun doğru olmadığını söylüyorum. Burası Meksika değil. Orada bir kriz oldu, 50 milyar dolarlık destek geldi. Çünkü Meksika Amerika'nın yumuşak karnı. Türkiye'ye böyle bir destek gelir mi? Gelmez. Türkiye, üzerinde çeşitli planlar yapılan bir ülkedir. Niye üzülüyorsunuz ki borçlanıyoruz diye? Şimdi öyle bir problemimiz yok, sistem dönüyor. Her ülkeninki gibi sisteminiz dönüyor. Sizin iç borçtan dolayı sıkıntınız var. Sayın Sağlam da söyledi. Bu sadece vade yapısından kaynaklanan bir olaydır. Siz ekstrem bir öneride bulundunuz, iç borçların tümünü para basarak ödeyelim dediniz. Ben de bir iş adamının teklifini söyleyeyim: «Yakın zamana kadar KİT'ler satılsın, onlarla ödensin deniyordu; ben de Hazine'ye ait birçok değerli arazi var, bunlar vatandaşlara satılsın, onlarla iç borçlar ödensin diyorum.» Her ikisi de abes. Bana göre olay sadece bir güven unsurudur. Ayrıca, bir diğer husus var. Diyelim ki bütün borçları bir günde ödedik. Peki, ondan sonra borçlanılmayacak mı? Bu devletiniz, bu KİT'ler, bu SSK bulunduğu sürece bu delik gene büyümeye devam etmeyecek mi?

SAĞLAM — Sayın Kurdoğlu, bugün Türkiye'de borç stokunun birbuçuk katında bir borçlanma mecburiyeti ile karşı karşıyayız; biraz evvel de söyledim. Borçlanma mekanizmasının tıkanması söz konusu.

dünyada birçok ülke özel sosyal sigorta sistemine geçmiştir; sosyal devlet, gerekli politikaları hızla geliştirip uygulanmasını sağlayacak olan bir yüksek organdır; biz devleti sadece hazine bonusu veren ve zararına ticaret yapan bir hale getirmişiz; net bir gelir beklemeden özelleştirme bir an önce yapılmalı, kanama durdurulmalıdır

KURDOĞLU — Bunun sürdürülebilir olduğunu söylemek bile abs. Bakınız ben genellikle bardağı dolu görenlerden yanayım. Bardağın yarı dolu olduğunu görenlerden yana değilim. Bunu kendi kendimi aldatmak için söylüyor da değilim. Bunun hal çaresi de ortadadır. Şimdi bakınız, birkaç haftadır gündemde olan bir tartışma konusu var. Son Hükümet Programı okunurken de görüşüldü. SSK ve Emekli Sandığı'nın durumu. Bugün Malezya, Singapur ve daha birçok ülkeye baktığımız zaman, özel sosyal sigorta sistemlerinin bulunduğunu görüyoruz. Geçenlerde eski bir öğrencim olan Emekli Sandığı

Genel Müdür Yardımcısı'na telefon ederck «Sandığın parasını nasıl nemalandırıyorusun?» diye sordum. «Hocam hangi paramı nemalandıracağım? Yüklü bir açığım var.» dedi. Açığın izahı fevkalade basit. Farzedelim memurun maaşını enflasyona paralel olarak % 50 arttırıyorusunuz. Emekli olanların emekli ikramiyesini ve maaş bağlantısını bugünkü maaşından yapıyorsunuz. İçerde birikmiş olan primlerinize ise eski maaşlardan yapılmış olan şeyler. Bu durumda sistem kendisini nasıl finanse edecek ki. Mümkün değil.

Peki sosyal devleti nasıl yürüteceğiz? Sosyal devlet dediğiniz böylesine Ali'nin külahını Veli'ye giydirip de ondan sonra «Bu delik büyüdükçe büyüyor. Bunu nasıl kapatacağım?» deyip Hazine bonusu veren devlet değildir. Sosyal devlet, bunun için gerekli politikaları geliştirip uygulanmasını sağlayacak olan bir yüksek organdır. Biz devleti sigara satıcısı ve üreticisi, ayakkabı satıcısı ve üreticisi, para tahsildarı gibi bir hale indirmişiz. Devletin biraz kendi haysiyetine sahip olması lazım. Mesela vergi dairesinde neden vezne olduğunu ben hayatımda anlayabilmiş değilim. Vezne bankada olur. Devlet de banka marifetiyle vergisini tahsil eder. Vergi dairesinde neden birtakım takipçiler olur, iracılar olur? Yani onu da adalet mekanizması takip eder. Biraz önce sosyal sigortalardan söz ediyordum, Türkiye'de devletin insanların aç, sefil ve işsiz kalmamaları için politikaları oluşturması lazım. Yoksa kendisinin kalkıp da bir A, B, C sigorta şirketi gibi dünyada birçok özel kurumun yaptığı işe soyunması değil.

KIZILYALLI — Sosyal sigortalar konusundaki önerinizi anlayamadım.

KURDOĞLU — Ben bu sosyal devlet anlayışı ile Emekli Sandığının devlet bünyesinde sürdürülmesini doğru bulmadığımı ifade ediyorum.

SAĞLAM — Geçenlerde bir dergide SSK için 45 yıllık bir batışın öyküsü diye bir yazı yayınlandı. SSK'nın kurulduğu yıllarda emeklilik yaşı 60, en az sigorta süresi ise 25 yıl olarak belirlenmiş. 1 Mart 1969'da çıkarılan bir yasa ile kadın ve erkekler için emeklilik yaş sınırı kaldırılarak 25 yıl sigortacılık ve 5000 gün prim ödeme zorunluluğu konmuş. 26 Mayıs 1976'da ise kadınlar için sigortalılık süresi 20 yıla düşürülmüş. Bu değişiklikler sonucunda insanların 38 yaşında emekli olmaları olanağı sağlanmış. Türkiye genç emekliler cenneti haline gelmiş. 24 Nisan 1985 tarihinde Turgut Özal Hükümeti zamanında alınan kararlar tekrar başa dönülerek erkekler için 60, kadınlar için 55 yaş sınırı yeniden konulmuş. Bu sistem 7 yıl uygulanıp oturduktan sonra Demirel Hükümeti'nce çıkartılan bir yasa ile tüm sigortalılar için yaş sınırı tekrar kaldırılmıştır. Bu arada 9 tane borçlanarak emekli olma yasası da çıkarılmıştır. Her hükümet oy kaygılarıyla sisteme müdahale etmiştir. Bugün Türkiye dünyada eşi bulunmayan genç emekliler ülkesi olmuştur.

KURDOĞLU — Burada her türlü imkânsızlık içinde oldukları için insanların, ya istifa edip buradan gitmek, ya da esir olarak beklemek zorunda bırakıyorsunuz.

SAĞLAM — Sayın Kurdoğlu, bir

de aktüeryal denge var. Bütün dünyada bunun uygulanmasını görüyoruz. İnsanları 38 yaşında emekli ederseniz, hayatının sonuna kadar maaş ödemek zorunda kalırsınız. Her ülke emekli sisteminde bir yaş sınırı vardır. Bizimkine benzer bir sistemin dünyada eşi yoktur. Türkiye'de 1,7 çalışana 1 emekli düşmektedir. Oysa bu rakam 1970'lerde 6'ya 1 idi.

KIZILYALLI — Ben 1970'lerde bu konuyu inceledim. Yazdığım bir rapor da var. Önemli bir faktör, Emekli Sandığı'nda ve SSK'da fonların, 1950'lerde, 1970'lerde, yüksek enflasyonda, devlet bütçesinin finansmanında % 5 faizle kullanılmasıdır.

SAĞLAM — Sizin değindiğiniz nokta doğrudur. SSK kaynaklarını bir süre iyi kullanamamıştır. Ancak sistemin özü politik müdahalelerle tahrip edilmiştir. Sosyal güvenlik sistemi ayrı bir tartışma konusudur. Dilerseniz burada keselim. Sayın Kurdoğlu, Türkiye'deki sorunların çözümünü piyasa sistemi kendiliğinden çözer mi diyorsunuz?

KURDOĞLU — Şimdi efendim, zaten sistemin kendi içinde çözümü var. Türkiye'nin problemini çözen bir olayla karşı karşıya değiliz. Hiçbir ülkede bu enflasyonla yaşamak mümkün değildir. İlk söylediğim cümle oydu. Ukrayna'dan sonra en kötü durumdaki ülke Türkiye'dir. Rusya'dan çok daha kötü durumdadır. Romanya geçen yıl itibarıyla enflasyonu % 25'e düşürmüştür. Çek Cumhuriyeti düşürmüştür. Polonya düşürmüştür. Türkiye'ye geldiğimiz zaman, hiçbir sorun ciddi önlemlerle ölçülememektedir.

Burada özelleştirme konusunu tar-

tuşmadık. Onun ne kadar önemli olduğunu tartışmadık. Kesinlikle hayati önemi haiz olan bir olaydır. Bu şekilde devam etmesi mümkün değildir. Türkiye'nin teknoloji üretene dünyaya satan Fransa'daki MATRA kuruluşu gibi KİT'leri yoktur. Türkiye'de Tekel ürünlerini ve petrol ürünlerini satan KİT'lerimiz, monopollerimiz var. Bu nitelikteki KİT'lerin mutlaka özelleştirilmesi gerekir. Tabii özelleştirmeden net bir gelir de beklemek lazım.

KIZILYALLI — Özelleştirme gelirdeni eğer cari bütçe açığına tahsis ederseniz, o zaman durum farklı olur.

KURDOĞLU — Hayır efendim. Dünyada bir tane ülke bile söyleyemeyiz ki özelleştirmeden net gelir elde etmiş olsun. Dünyada hiç kimse devletin zarar eden işletmesini üste para verip almaz. Mutlaka birtakım cazip koşullarla almıştır. Ben size şu anda Romanya'daki özelleştirmeyi söyleyeyim.

KIZILYALLI — Romanya falan örnek olamaz. Onlar sosyalist ekonomi içinde, işletmeleri en kötü şekilde yönetiliyor.

KURDOĞLU — Hayır efendim. Romanya'da 4000 tane işletme var. Dünyanın iki üç tane büyük lokomotif üreticisinden birisi Romanya'dır. İlaç sanayiinde fevkalade kuvvetliler. Bu biraz da Çavuşesko'nun beğenmediğimiz marifeti. Yani kimseye ihtiyacı olmadan dönebilecek bir ekonomi. Yaptıkları şey şu. Onu söyleyeyim. Özelleştirmeden her firmanın elde ettiği kazancı o firmanın içinde yatırıma tahsis ediyorlar. İşimiz olduğu için ben 6-8 aydır çok sık gidiyorum. Fevkalade dar bir bütçe ile yapıyorlar bu işi. Ama devlet

ve yerel yönetimler sadece alt yapı yatırımlarını yapmaya çalışıyorlar. Bu özelleştirmenin yapılması lazım ve özelleştirmeden iç borçların kapatılması gibi bir katkı da beklemek lazım. Özelleştirme, devletin yarasını kapatsın. Bu kanamayı durdursun. Ondan başka bir şey de beklenemez.

KIZILYALLI — Sizin bu düşünceniz şu faktörü unutuyor. Türkiye'de kamu teşebbüslerinin çoğu bundan 3-5 yıl önce kâr ediyordu. Adam gibi yönetici getirdiğiniz zaman kâr eden bir sürü teşebbüs, şimdi yapılan politik tayinlerle zarar eder hale geldi.

KURDOĞLU — Kâr etse bile devletin gömlek üretmesinden yana değilim ben. Birkaç tespit daha yapmak istiyorum. Dış dünyadan baktığımız zaman Türkiye portföy yatırımcısı açısından, direkt yatırımlar açısından son derece cazip bir ülkedir. Eğer Ankara'da ciddiye alınacak bir devlet olursa, yabancı sermaye hızla Türkiye'ye akacaktır. Gümrük Birliği kendi başına bize ne getirecek? Ticaret olarak bize bir katkı getirmeyecek. Zaten mallarımızı gümrüksüz satıyoruz. Fakat şunu getirecek. Türkiye'ye Avrupa kaynaklı yatırımların gelmesini sağlayacak. Bu konuda örnekler çoktur. En basiti işte İrlanda'dır, Portekiz'dir, İspanya'dır. Birlik ile ilgili ticaretleri çok daha yoğunlaşmıştır. Buradan çok ciddi miktarda yatırım beklemek zorundayız.

Ankara'da Merkez Bankası Başkanını üç haftada değil de bir günde tayin edebilen bir Hükümet olduğu gün, politikalar şeffaf bir şekilde uygulandığı anda, hiç kimsenin iç borçların vadesinin altı aya, bir seneye, on seneye çıkacağından kuşku duymaması gerekir. Ye-

PROF. DR. ÇELİK KURDOĞLU

ter ki ciddiye alınan ve siyasi bakımdan güçlü bir hükümet kurulabilsin. Bu tamamen siyaset ile ilgili bir olaydır. Açıkçası onu da çok yadırgamıyorum. Çünkü önümüzde prekapitalist bir ortamdan geçmekte olan ve kırsaldan şehirlere göç eden bir Türk toplumu vardır.

KIZILYALLI — Uzun vadede Türkiye'nin istihdam, gelir düşüklüğü gibi temel sorunlarının bu sistem içinde çözümediği bir gerçektir.

KURDOĞLU — Şimdi efendim, Sayın Özöl benden çok daha iyi bilecektir; TÜSİAD ilişkisi nedeniyle. Türkiye'de özel sektör yatırımlarında bir problem yoktur. Özel sektör yatırım yapmaktadır.

KIZILYALLI — Türkiye'nin ortalama gelir artışı % 3-4 düzeyindedir. Bunu nasıl unutabiliriz.

SAĞLAM — Şimdi Sayın Özöl'a söz vermek istiyorum. Kendisine söz vermekte oldukça geciktik. Buyurun efendim.

türkiye ciddi istikrar programları uygulayarak gelişmiş ülkeler kulübüne girebilecek iken, yoluna yeterli önlemleri almadan devam ettiği için, bir latin amerika ülkesi durumuna düşmüştür; iktisatçılar bir araya gelip seslerini duyurmalı, ülkemiz için istikrar politikaları oluşturulması konusunda politikacılara katkıda bulunmalıdırlar

ÖZOL — Sayın Sağlam ve diğer konuşmacı arkadaşlarımız ana konular hakkında önemli bilgiler verdiler. Çok teşekkür ederim. Özellikle Sayın Kızılyallı'nın yaptığı açıklamaların büyük kısmına katılıyorum. Türkiye belli bir noktada istikrar politikalarını uygulamak suretiyle gelişmiş ülkeler kulübüne girebilecek iken, maalesef yeterli istikrar tedbirleri alarak yoluna devam edemediği için, halen bir Latin Amerika ülkesi durumuna düşmüş bulunuyor. Bu durumda artık Sayın Kızılyallı'nın dediği gibi, kısa vadeli rakamlarla, kur artışı faiz yükselmesi gibi ayrıntularla uğraşmak yerine, ekonomide yapısal önlemler neler olabilir, neler olmalıdır ve bu yapısal önlemler bugüne kadar

niçin alınmamıştır. Bunun üzerinde durmak lazımdır. Yani meselenin artık kökenine inmemiz gerekiyor.

Meselenin kökenine baktığımız zaman benim gördüğüm, her zaman söylediğim gibi; «Ekonomi, iktisatçılara bırakılmayacak kadar ciddi bir olaydır.» derim ama, Türkiye’de iktisatçılara bile bırakılmıyor. Sadece siyasetçilere bırakılıyor. İktisatçılar hiç dinlenilmiyor. Halbuki başka ülkelerde konu iktisatçılara bırakılıyor, ama onları dinledikten sonra politikacılar bazı rötuşlar yapıyorlar. Bu bakımdan Türkiye’deki iktisatçıları bence bir an evvel devreye sokmak lazım. Ve bütün gücüyle iktisatçıların bir araya gelip seslerini duyurmaları, politikacılara gereken yerlerde yardımcı olmaları, Türkiye’nin istikrar politikasını oluşturmak için her iktisatçının kendisine düşen katkısı yapması lazım. Sürekli yapılan devalüasyonlar nedeniyle Türk ekonomisi ve halkı fakirleşiyor. Bu fakirleşme neye yol açıyor? Hangi kütleler aşmıyor, ne duruma geliyor? 1983’lerden sonra başladı, fakirleşme ve o tarihte Hükümet Fak Fuk Fon adıyla bir fon kurarak fakirleşmenin önüne geçmeyi düşündü. Fakat Fak Fuk Fon da yeterli bir çare olmadı. Çünkü partizanlar onu da kendi bölgelerinde kendi taraftarlarına dağıtmaya başladılar.

SAĞLAM — Oy kaygılarıyla.

ÖZOL — Oy kaygısıyla. Bugünkü manzara ve birçok gazete yazarının bugün uğraştığı konu, dolar şu kadar çıktı, faiz bu kadar indi, borsa şu kadar çıktı. Yani biz bu faiz, borsa, dolar rakamlarına bakarak bir istikrar progra-

mının ana unsurlarını bulamayız. Bunun içerisinde biz kaybolur gideriz. Nitekim bugün dolar gayet iyi gidiyor, faizler yüksek, herkes memnun. Borsa çalışıyor. Dünyanın en iyi borsası bizde. Maalesef bunlar bizi bir yere götürmüyor.

«Türkiye niçin hiperenflasyona düşmedi?» dediniz. Bana göre ekseriyet kendisini enflasyona ayarlamış. Bu ayarlama düzeni içerisinde Hükümet de her sene kendine düşen mali gayreti gösteriyor. Bir de Türk halkının fakirliğe tahammül derecesi rol oynuyor. Ayrıca giderek fakirleşenler yeterince seslerini duyuramıyorlar. Onlar sesini duyursalardı, onlara biraz daha fazla gelir verilecekti. İşte o zaman ekonomi yavaş yavaş hiperenflasyona kayacaktı. Fakirleşen kütleler gelirlerini arttırmadığı için ekonomi hiperenflasyona düşmüyor. Halen kaynaklar bir süre dolarda kalıyor. Kalma süresi ne kadar bilemiyoruz. Bazı tasarruflar bir süre gayrimenkulde kalıyor ve bir süre borsada kalıyor. Son 15 senedir ülkemizde finans kesimi genişleyip tasarruf araçları çeşitlenmiştir. Bu tasarruf araçlarının çoğunun geliri enflasyon düzeyinin altında kalmaktadır. Bu gelişme sebebiyle ve diğer söylediğim faktörler nazara alınırsa, ekonomi o yüzden süratle hiperenflasyona düşmüyor. Ama toplumun bütün katmanları sesini duyurmaya başlar da, mesela sabit gelirli gruplar, öğretmenler, öğrenciler, memurlar seslerini duyurur da milli gelirden gerekli katkıyı alırlarsa, yani fakirleşmenin bedelini ödetirlerse, hiperenflasyona çok çabuk düşülebilir. Çünkü Hükümet’in başında bir de iç terör olayları var. Te-

rör olaylarının yuttuğu kaynaklar var. Bu bakımdan çok çabuk hiperenflasyona düşme tehlikesi her zaman gündemdedir.

Amerika'nın enflasyonu hakkında Başkan Nixon'un verdiği bir ders var. Nixon diyor ki; «10 yılda bütçe 57 milyar dolar açık verdi. Yük adam başına 200 dolar oldu. Eğer Amerikalılar bunun % 10'unu vergi olarak zamanında verebilseylerdi, bu yükün % 90'unu kurtaracaktık.» Türkiye'de de böyle bir hesap yapmak lazım. Yani bu kadar açık verecek yerde, biz zamanında bütçe açıklarını kapatabilseydik, bunu çok basit biçimde atlabilecektik. Ve maalesef bu yük tarihi açıdan 1983'den sonra iktidar olanların omuzuna yükleniyor. Tarih huzurunda bu kişiler sorumludurlar, çünkü zamanında iç açıkları kapatmamışlardır. Zamamında mali disiplini getirmemişlerdir. Dolayısıyla bu günahı onlara mal etmek lazım. Şimdi bu dersi verebilecek devlet adamlarına ihtiyacımız var.

5 Nisan 1994 kararlarının niçin başarılı olamadığı konusuna girmek istiyorum. Çünkü hangi konuya baksak, iktisatta doğruların yapılmadığını görüyoruz. Bir defa Türkiye'de politikacılarca makro stabilitenin önemi anlaşılmamıştır. Enflasyon, işsizlik ve refahın ilacı olarak düşünülmüştür. Halbuki bir ekonomi için enflasyon en büyük felakettir. Uzun vadede ekonominin sıfır veya negatif kalkınma hızına düşmesine sebebiyet verebilir. Bir de halk serbest piyasa ekonomisini salt fiyat serbestliği şeklinde anlamıştır. Yani, ne kadar fiyat attırabilirse, o kadar arttırmak ser-

besttir. Halbuki piyasa ekonomisinde rekabet olmadığı zaman, fiyatlar sürekli artar. Makro stabilite açısından tekel fiyatları olan yerlerde behemahal fiyat kontrolü ve hükümetin müdahalesi şarttır. Yoksa bunlar alır başını gider. Özellikle gıda maddelerinde halkı sömürmeye başlarlar.

İkincisi, faiz haddindeki artışlar belli bir noktadan sonra yatırımları engellemeye başlamıştır. Yani bir crowding-out olayı var. Kamu yüzünden özel sektör yatırım yapamaz hale gelmiştir. Binaenaleyh faizlerin serbestliğini o noktada durdurmak gerekiyordu. Ne zaman ki ekonomiye artık hasar veriyor, o noktadan sonra faiz serbestisinden bahsedilemezdi. Çünkü bu noktada artık ekonomiyi ve ülke geleceğini resmen katlediyorsunuz. Sadece özel sektörün önünü kesmiyorsunuz, gelecekte yıllarda bütçe açıklarının da artmasına sebep oluyorsunuz. Binaenaleyh, politikacılar maalesef bu kritik noktayı kaçırmışlardır. Bunun sebebini de, ben hükümette yeterince ve yetkili iktisatçı kullanılmamasına veriyorum. Hiç olmazsa başbakanlıkta veya diğer ekonomi bakanlıklarında yetenekli iktisatçılar kullanılmış olsa idi, bu noktaya gelindiğinde pekala bunu durdurabilirlerdi. Bir ekonomide verimli yatırımlar durmuşsa, reel faizler çok yüksek düzeylerde ise ve ekonomiyi sıcak para ile besler hale düşmüşseniz, bu gidişin derhal durdurulması gerekir.

SAGLAM — Burada sizin görüşünüzü desteklemek bakımından şunu söyleyeyim. Clinton Başkan olunca «Ekonomik Güvenlik Konseyi» adı altında

1995 bilançomuzda Hazine yerine beyaz eşyaya yer verdik.

31.12.1995 İTİBARIYLA GARANTİ BANKASI ÖZET BİLANÇOSU

Bilanço Ana Kalemleri (Karşılaştırmalı)
31.12.1995 - 31.12.1994 (Milyar TL)

AKTİF	1995	1994
KASA VE BANKALAR	28.010,6	23.644,4
MENKUL DEĞERLER	23.056,0	10.645,2
KREDİLER	71.957,2	31.446,1
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)	-	-
İSTİRAKLER VE KURULUŞLAR (NET)	4.646,9	2.925,1
SABİT KIYMETLER (NET)	9.745,2	4.206,0
BASİF	85.445,6	50.491,2
MEVDUAT	38.908,2	15.909,1
KULLANILAN KREDİLER	14.079,7	6.607,3
ÖZKAYNAKLAR	9.029,6	4.405,1
KAR	11,4	8,3

Diğer İstatistikler: Hacmi (Milyar \$)

Özet Kar-Zarar (Karşılaştırmalı)
31.12.1995 - 31.12.1994 (Milyar TL)

	1995	1994
FAİZ GELİRLERİ	29.635,8	18.529,2
FAİZ GİDERLERİ	- 8.902,2	- 5.527,2
NET FAİZ GEURİ	20.733,6	13.002,0
FAİZ DIŞI GELİRLER	4.305,7	2.565,0
FAİZ DIŞI GİDERLER	- 14.549,5	- 9.241,9
KARŞILIKLAR	- 698,4	- 659,3
DÖNEM KARİ	9.791,4	5.665,8
VERGİ KARŞILICI	- 761,8	- 1.260,7
DÖNEM NET KARİ	9.029,6	4.405,1

Garanti, 1995 yılında bilançosunun yüzde 45'ini kredilere ayırdı. Daha fazla devlet kâğıdına yatırım yapmak yerine, müşterisinin ihtiyaçlarını karşılamaya öncelik verdi. Beyaz eşya, gıda, demir-çelik ve otomotivde ihracatçıları destekledi. Turizmde, işletme sermayesine ihtiyacı olan firmaları finanse etti. Giyim Sanayicileri Derneği'nin yaptığı araştırmaya göre, tekstil sektöründe ihracatı en çok finanse eden banka oldu. Kısacası, her zamanki gibi bankacılıktan kazandığını, bankacılığa yatırdı. Siz de, her şeyden çok müşterisine önem veren bir bankanız olsun istemez miydiniz?

bir komite teşkil etti. Ülkenin en iyi iktisatçılarını oraya topladı. Bugün Türkiye'de «ekonomik karar merkezi» diye bir merkez yok. Tam bir dağınıklık görülüyor. Bu açıdan Mesut Yılmaz Hükümeti'nin en başta yapması gereken şey yetkili bir ekonomik karar merkezinin süratle kurulması olmalıdır.

ÖZOL — Oraya geleceğim. Ben özellikle bu piyasa ekonomisi döneminin başarısızlıklarından bir taneisini de yeterli uzman kadroların yetiştirilmemiş olmasına bağlıyorum. Yani Türk ekonomisinin serbest piyasa ekonomisine geçerken didik didik edilmesi, bütün karanlık noktaların açığa çıkarılması gerekirdi. Maalesef bu yapılmamıştır. Bugün halen de yapılmamaktadır. Ne yapılmıştır? Parti yandaşları kritik postlara doldurulmuştur. O parti yandaşları da bakanlar ne duymak istiyorlarsa o fikirleri söylemişlerdir. Maalesef durum budur. Olumsuz konuşanları da görevden uzaklaştırmışlardır. Başbakanlığa bağlı bir ekonomik heyet yoktur. Dünyanın her yerinde bir ekonomi bakanlığı vardır. Bir başbakanın veya bakanın etrafında bir ekonomik heyet vardır.

SAĞLAM — Buna mukabil başbakanlıkta 2000 kişiye varan müşavirler ordusu var.

ÖZOL — Onlar boş duran müşavirler. Hiçbir iş yapmayan müşavirler. Ben zaman zaman gidiyorum, ziyaret ediyorum ve görüyorum. İyi örgütlense çok verimli sonuçlar alınabilir onlardan.

Diğer bir konu da vergi sisteminde birtakım düzeltmeler yapılmıştır

ama, esas büyük reform yapılamamıştır. Bir defa üniter vergi sistemine geçilememiştir. Baktığınız zaman bir sürü istisnalar, muafiyetler, Sayın Kızıyalı'nın da değindiği gibi; kayıt dışı sektörün büyüklüğü nedeniyle milli gelir de noksan hesaplanmaktadır. Üniter vergi sistemi içerisinde vatandaşların gelirlerini giderlerini ve servetlerini her yıl takip etmek mümkün olsaydı, ekonomiye daha kolay yön vermek imkânı doğardı. Çünkü bugün servetlerin çoğu gayrimenkulde yatıyor. Dövizde yatıyor. Bunları bilmiyorsunuz. Diğer bir konuya gireceğim. Çok önemlidir. İşçi-işveren ilişkilerine bir barış düzeni getirilmemiştir. İşçi-işveren ve hükümet bir uzlaşma platformunda buluşturulmamıştır. Taraflar devamlı birbirleriyle savaşmaktadırlar. Halbuki harpten sonra Avrupa ülkelerine bakarsanız, stabilize belli bir sosyal uzlaşma ile gerçekleştirilebilmiştir. Yani fiyatlar, ücretler ve devletin hâkim olduğu bütçe ve KİT'ler ne şekilde bir seyir takip edecek o sene içerisinde? Bütçe açığı ne olacaktır? İşverenler ne kadar kâr edecektir? İşçiler ne kadar ücret alacaklardır? Bunların temel parametreleri yıl başında uzlaşma suretiyle saptanmıştır. Türkiye'de «Ekonomik Sosyal Konsey» 1983'den beri tartışılıyor. Hâlâ istenen nitelikte kurulamamıştır. Şimdi bu Hükümet'in programında da var. Bu da gösteriyor ki biz iç ekonomik barışı sağlamakta son derece başarısızız.

Ayrıca, parlamento ekonomik durumu takip edemiyor. Yani hükümet yeterince parlamentoya bilgi vermiyor. Onlar da ekonomik durumu takip edemiyorlar. Ve parti disiplini yüzünden

de hükümetin kendi içinde yeterince tenkit yapılamıyor.

SAĞLAM — Kamu oyu da yeterince bilgilendirilmiyor. Hedef rakamlarla donatılmış ve idareciyi bağliyan bir çerçeve olmadığı için, kamu oyu ekonomideki başarıyı izliyemiyor.

ÖZOL — Ayrıca, halen, iç borç stoku sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Dış borç halen götürülebilir. Dış borçta konsolidasyon yalnız şu şekilde düşünülebilir. Yani komple bir stabilizasyon programının bir parçası olarak düşünülebilir. Çünkü dış borçları konsolide ederseniz, belki iç borçlar için de bir kaynak yaratmış olursunuz. Ama siz durduğunuz yerde dış borçta konsolidasyon isterseniz, güven bunalımı yaratabilirsiniz.

yeni bir istikrar programı için yeni bir para ünitesi düşünülmelidir; çünkü, enflasyona bağlı olarak tüm beklentiler kontratlara girmiştir; ücret ve fiyatlar bütün kesimlerde dondurulmalı, yolsuzlukların önlenmesi için derhal bir mali ve ekonomik saydamlık kanunu çıkarılmalıdır

Yeni bir istikrar programında kanaatimce yeni bir para ünitesi artık şarttır. Çünkü bizde, Sayın Kızılyallı'nın fikrinc katılıyorum, enflasyonist beklentiler bütün kontratlara girmiş du-

ERTUĞRUL İHSAN ÖZOL

rumdadır. Herkes kendisi için koruma onlemlerini almıştır. Ücret sözleşmeleri, mukaveleler, devlet kontratları öyledir. Belli artışlar sözleşmelere otomatikman girmiştir. Binaenaleyh siz ne yaparsanız yapın, o beklentileri kıramazsınız. O zaman yapılacak şey nedir? Yeni bir para ünitesi belirleyeceksiniz; bu yeni para ünitesine göre bütün kontratlar yeniden yapılacak. Yeni para ünitesinin de belli aralıklarla değerini tespit için bazı hedefler vereceksiniz. Mesela, şu aşamada enflasyon şu kadar olacak, şu kadar olursa senin kontratın şuraya gelecek; şöyle olursa böyle olacak şeklinde. Yeni para ünitesi ile birlikte bütün mukavelelerin yenilenmesi şarttır. Ancak bu şekilde beklentilerin kırılması sağlanacaktır. Tabii bu arada ücret ve fiyatların bir süre dondurulması da şarttır.

SAĞLAM — Heterodoks politikalardan söz ediyorsunuz.

ÖZOL — Devlet de dahil bütün kesimlerin fiyatlarının dondurulması gerekir.

SAĞLAM — O konuda, yani heterodoks dediğimiz ve çok önlemler diye de tercüme edebileceğimiz bu türlü komple bir müdahalenin yeterli siyasal ve ekonomik disiplinler ve yeterli kadro ile tezviz edilmediği takdirde fiyatko ile sonuçlanabileceği, bu bakımdan şimdiki tedrici düzeltmeler metodunun daha uygun bir metot olduğu şeklinde bir görüş de var.

ÖZOL — Zannediyorum tedrici düzeltmelerle bu işin yapılamayacağı artık anlaşıldı. Son 10 senedir hep böyle tedrici ve kısa vadeli önlemlerle sonuç almaya çalıştık. Ama bunun çare olmadığı anlaşıldı. Çünkü politika ve ekonomide süreklilik sağlanması son derece zor oluyor. Önlemlerde tutarlılık sağlanamıyor.

SAĞLAM — Sizin kanaatinizce Sayın Özol, Türk ekonomisinin tıkanaarak, sırtının duvara dayanması mümkün müdür? Derin bir bunalımdan söz ediyorum.

ÖZOL — Ülkemizdeki sosyal karışıklıklar böyle bir bunalımın işaretlerini gösteriyor. Artık siz kütelleri ancak polis zoruyla tutabiliyorsunuz. Aslında artık duvara ve tabana vurmuş vaziyettesiniz. Tehlike çanları çalıyor. Benim kanaatim böyle. Ayrıca, Türk ekonomisinde savurganlık ve yolsuzluk aşırı hadlere ulaşmıştır. Her gün dünyada eş görülmemiş derecede yolsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Bunun çaresini de derhal bir mali ve ekonomik saydamlık kanunu çıkarılmasında görüyorum. Bütün devlet hesapları, kurumların, devlet şir-

ketlerinin bütün hesapları şeffaf hale getirilmelidir. Kim nerede, hangi yönetim kurullarında, hangi partinin yandaşları hangi şirketin yönetiminde bulunuyor, ne kadar para alıyor, ne kadar araba saltanatı var, ne kadar dış masraf yapıyor? Önce bunlar tamamıyla transparan hale getirilmelidir. Bunu yapmış olan ülkeler var. Ve son derece başarılı da olmuşlardır. Bu ülkeler, information act veya transparency act diye bir yasa çıkarmışlardır ve çeşitli önlemler almışlardır. Her bakanlık veya kuruluşta bir ofis kurularak oranın hesapları gözden geçirilmiştir. Yazılan raporlar kamu oyuna açıklanmıştır.

Bugün Türkiye'de hesabı kitabı belli olmayan öyle harcamalar var ki, insan şaşırır. Devlette yaygın bir israf olduğunu hepimiz biliyoruz. Bunların incelenerek gün ışığına çıkarılması gerekir. Gerekirse ben ekonomik ve mali saydamlık konusunda hükümete yardımcı olmaya hazırım. Tabii bu arada her bakanlıkta başarı göstergelerinin belirlenmesi gerekir. Fiili sonuçlar ne derece istikrar programının gerisinde kalmıştır? Bu konuda bağımsız komiteler oluşturulur. Durum değerlendirilir ve bütün bu raporlar parlamentoya sunulur. Parlamento da bunu yakından takip eder. Ve bu şekilde belki istikrar programını zamanında ve başarı ile gerçekleştirmek mümkün olur.

Değindiğim noktaları özetleyeyim: (1) Ekonomik-Sosyal Konsey kurulmalıdır, en kısa zamanda. (2) Ücret ve fiyatlar dondurulmalıdır. (3) Ekonomi Bakanlığı kurulmalıdır. (4) Ekonomik ve Mali Saydamlık Kanunu çıkarılmalıdır. (5) Türkiye Cumhuriyet Mer-

kez Bankası gerçekten bağımsız hale getirilmelidir. (6) Yeni bir para ünitesi çıkarılmalıdır; bu para ünitesi D. Mark ve Dolar'a bağlanabilir.

SAĞLAM — Teşekkürler Sayın Özol. Buyurun Sayın Kızılyallı, son söz sizin.

KIZILYALLI — Sayın Özol'un söylediklerini olduğu gibi kabul ediyorum. Önerilerini benimsiyorum. Şeffaflık konusundaki görüşlerini de kabul ediyorum. Yalnız bu konuda olumlu sonuç alınmasının güç olduğunu düşünüyorum. Bunun için bakanlıklardaki her birimin görevlerinin, cleman ihtiyacının saptanması gerekir. Buna göre fazla personelin ortaya çıkarılması şarttır. Mademki devleti küçültme yönünde görüşler var, devlet ihtiyaç olduğu sayıda elemanı istihdam etmeli ve her bakanlık hangi görevleri yerine getirmesi gerekiyorsa o nitelikteki elemanları istihdam etmeli. Her bir ünitenin, her bir masraf kaleminin fayda-maliyet analizinin yapılması, ona göre karar verilmesi gerekir. Türk ekonomisi aslında yıllardır kriz içindedir. Tesadüflerin ve dış kredi verenlerin insafına kalmış olarak işlerini yürütmektedir.

ÖZOL — Bir noktayı ekleyeyim. Şimdi bizde merkez teşkilatları, bakanlıklar ve genel müdürlükler, kesinlikle bir verimlilik testiğine tabi tutulmuyorlar. Ve maalesef büyük israflar merkez teşkilatında olmaktadır. Şimdi bizim iyi yetişmiş yeminli mali müşavir odalarımız var. Bunlar bağımsızdırlar. Pekala merkez teşkilatları bunların denetimine tabi tutulabilir. Ve bu bize büyük faydalar sağlar. Mesela dış teşkilatlar, cumhuriyet kurulduğundan beri bir de-

fa dahi bağımsız denetçilerce incelenmemişlerdir. Halbuki başka ülkelerde, ezcümle İngiltere'de 2 sene, 3 sene aralıkla dış teşkilatta bir performans denetimi yapılmaktadır. Bizzat bir kontrolör yerinde inceleme yapmaktadır. İşleri, ücretleri ve kadroyu iş başında görmektedir.

SAĞLAM — Toplantıya katılıp değerli düşüncelerinizi sunduğunuz için hepinize teşekkür ederim.

Dergi'nin Notu: Yukarıda sunulan «Açık Oturum», 29 Mart 1996 tarihinde yapılmıştır.

-
- ◆ Bilgiyi elde ettikten sonra halka söylemeyen, bellemeyen kişi, definceye sahip olduğu halde muhtaçları doyurmayan kişiye benzer.

Hadis

- ◆ Sakladığın her sır, senin esirindir. Fakat ifşa edersen, bu sefer sen onun esiri olursun.

Hazreti Ali

- ◆ Kendi kafasıyla düşünen adam hürdür. Doğru olduğuna inandığı için mücadele eden adam hürdür. İnsan hürriyetini başkasından dilemez. Hürriyeti elde etmesini bilmek gerekir.

Ignazio Silone

- ◆ Diplomat, kadınların doğum günlerini hatırlayan ama yaşlarını unutan adamdır.

Anonim

Denim

by

ordenim®

ORTA ANADOLU
TİCÂRET ve SANAYİ İŞLETMESİ T.A.Ş.

Cumhuriyet Caddesi No. 255 Kat 5, 80230 Harbiye - İstanbul
Tel: (0212) 296 28 08 (9 hat), Fax: (0212) 296 28 02

Fabrika: P.K. 31 Kayseri, Tel: (0352) 336 26 80, Telex: 49540, Fax: (0352) 336 26 85

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

Mart Ayında Yeni Rekorlar

GEÇMİŞ yılların istatistiklerine göre genelde borsada düşüş ayı olarak bilinen Mart ayı, bu sene değişik gelişmelere sahne olmuş, Borsa Bileşik İndeksi zaman zaman düzeltme hareketleri yaşamakla birlikte, Mart ayının genelinde yükseliş trendini sürdürmüştür. Böylece Ocak ve Şubat aylarından sonra, daha düşük oranda olmakla birlikte, Mart ayında da borsa yatırımcıları tatminkâr bir kazanç sağlamayı başarmışlardır.

Şubat ayı içinde kırılan rekorlardan sonra, Mart ayı da hızlı başlamış, 4 Mart günü borsada 26 trilyon 759 milyar 335 milyon lira ile işlem hacmi rekoru kırılmıştır. Ancak, bu işlem hacmi düzeyi sonraki günlerde sürdürülememiş, ayın sonlarına doğru da yarı düzeylerine gerilemiştir. Bileşik indeks ise ayın ilk ve son günlerinde hareketlilik göstermiş, günlük kapanış değerleri dikkate alındığında ay içinde 6 defa rekor kırılmıştır. İndeksin rekor değerleri Tablo 1'de görülmektedir.

TABLO 1
Mart Ayında İndeks Rekorları

Tarih	İMKB 100
1 Mart	62.136,38
4 Mart	66.308,71
6 Mart	66.328,19
21 Mart	67.772,60
22 Mart	68.096,59
25 Mart	69.379,52

26 Mart günü seans içinde indeks değeri 70.000'in de üzerine çıkmış olmakla birlikte, bu seviyelerde kuvvetli bir dirençle karşılaşmış ve tutunamayarak gerilemiştir.

Ay içinde yaşanan ilginç bir gelişme, borsa yönetimi ile Sermaye Piyasası Kurulu arasında, SP Kurulu'nun geliştirmeye çalıştığı yeni birtakım düzenlemelere ilişkin yaşanan gerginlikler olmuştur. SP Kurulu'nun açığa alım ve satım konularında kısıtlama getirmeye ve Takasbank'da müşteri bazında saklamaya geçilmesine ilişkin düzenlemeleri piyasada tedirginlik yaratmış, aracı kurumlarla, borsa yönetimi bu yeni düzenlemelere tepki göstermişlerdir. Sonuç olarak, SPK tarafından hazırlanan ve 25 Mart'dan itibaren uygulanmasına başlanacağı belirtilmiş olan genelde şimdilik askıya alınmış, karşılıklı görüşme ve anlaşmalar yoluyla konunun yeniden ele alınacağı açıklanmıştır. Ancak, bu tedirginlik ayın son günlerinde indeksteki gerilemenin önemli etkenlerinden biri olmuştur. Kanımızca, SPK tarafından uygulamaya geçirilmek istenen düzenlemeler, kısa dönemde piyasalar tarafından hoş karşılanmasa da, uzun dönemde küçük yatırımcıların mağdur duruma düşürülmelerini engellemeye yönelik düzenlemeler olarak görülmektedir.

Piyasalarda döviz fiyatlarının küçük adımlarla ancak istikrarlı bir şekilde yükselmeye devam etmesi ve hazinenin düşük faiz oranlarından borçlanmakta zorlanmaya başlamış olması da borsa üzerinde baskı oluşturan diğer unsurları teşkil etmektedir. Bu gelişmelerle birlikte, «29 Mart 1996, Cuma» günü kapanış fiyatları itibariyle Borsa Bileşik İndeksi 67.045,19 puanda kapanmış ve Şubat ayı sonuna göre % 10.73 oranında artış göstermiştir. Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi ise yine «29 Mart 1996, Cuma» günü kapanış fiyatları itibariyle daha iyi bir performans göstermiş ve % 19.89 artışla 178.248,67 puana yükselmiştir. Dergimiz indeksi kapsamındaki hisselerden 30'u Mart ayında değer kazanmış, 8'i değer kaybetmiş, Ege Bira ile Teletaş ise Şubat ayı sonundaki değerlerini korumuşlardır. Dergi indeksinde yer alan hisselerle, borsa indeksinde yer alıp da dergimiz indeksine girmeyen hisseler arasında, ayın en başarılı ve en başarısız hisseleri Tablo 2 ve Tablo 3'de verilmiştir.

TABLO 2
Mart Ayının En İyi Hisseleri

Dergi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Koç Holding	65.38	Konya Çim.	96.63
Kav	38.33	Net Hol.	62.64
Eczacıbaşı Yat.	29.41	Milpa	49.02
Arçelik	28.77	Tümteks	41.18
T. Şişe Cam	26.67	Peg Profilo	38.60
Gübre Fab.	25.81	Eczacı İlaç	35.85
Güney Bira	25.49	Transtürk H.	33.15
Pınar Süt	23.60	Merko Gıda	28.33
Petrol Ofisi	22.67	Aygaz	28.00
Makina Takım	21.43	Egeplast	27.08
		Eczacıbaşı Yapı	26.67
		Vestel	25.58

TABLO 3
Mart Ayının En Kötü Hisseleri

Dergi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Çukurova El.	- 18.18	Enka Hol.	- 14.77
Sarkuysan	- 16.92	Petkim	- 13.33
Anadolu Cam	- 16.18	THY	- 11.69
Bağfaş	- 9.26	İntema	- 9.09
Olmuksa	- 7.79	Polylen	- 7.35
Çelik Halat	- 6.25	Borusan	- 6.76
Çimsa	- 5.38	Denizli Cam	- 6.67
Ege Gübre	- 3.08	Kerevitaş	- 6.25
Ege Bira	0	Turcas	- 5.77
Teletaş	0	Pınar Et	- 5.26

Şirket Haberleri

Mart ayında, sermaye artırımları yine sınırlı sayıda kalmış, 3 şirket sermaye artırımını gerçekleştirmiştir. Bu sermaye artırımları Tablo 4'de verilmiştir. Tabloda yer alan şirketlerden Söksa'da rüçhan hakları kullanılmış olup, hisseler, bedelsiz üzerinde işlem görmektedirler.

TABLO 4
Mart Ayında Sermaye Artırımları
(Milyon TL)

Şirket	Eski Ser.	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Yeni Ser.
Akbank	6.000.000	3.000.000	50.00	9.000.000	150.00	18.000.000
Pınar Su	33.000	33.000	100.00	33.000	100.00	99.000
Söksa	60.750	382.725	630.00	42.525	70.00	486.000

Sermaye artırımlarının sayısının azlığına karşın, Mart ayında birçok şirkette kayıtlı sermaye tavanları yükseltilmiştir. Tablo 5'de Mart ayında kayıtlı sermaye tavanı artırımları SPK tarafından kabul edilen şirketler sıralanmıştır.

TABLO 5
Mart Ayında Kayıtlı Sermaye Tavanı Artırımları
(Milyon TL)

Şirket	Eski Tavan	Yeni Tavan	Şirket	Eski Tavan	Yeni Tavan
Akçimento	300.000	2.500.000	Enka Hol.	300.000	1.200.000
Alarko Hol	500.000	2.000.000	Hektaş	600.000	2.000.000
Alarko San.	300.000	1.000.000	İzdaş	3.684.366	10.000.000
Anadolu Cam.	1.000.000	8.000.000	Otokar	0	1.000.000
Aygaz	2.000.000	10.000.000	Tezsan	0	1.000.000
Banvit	150.000	1.500.000	Tukaş	300.000	1.000.000
Çanak kale Ç.	2.000.000	20.000.000	Usaş	0	1.000.000
Eczacı Yat.	250.000	3.000.000	Yapı Kredi Y.O.	600.000	10.000.000

1995 Yılsonu Bilançoları

Şirketlerin 1995 yılsonu mali tabloları Mart ayı sonlarına doğru birkaç eksiğiyle tamamlanmış olup, bu mali tablolara ilişkin bazı analiz sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmeye çalışılmıştır. Analizlere esas teşkil etmek üzere, geçen senelerde olduğu gibi 100 şirketlik bir örnek kütle belirlenmiştir. Bu örnek kütle içine İMKB 100 İndeksi'ne dahil olan şirketler ve İMKB 100 İndeksi'ne dahil olmadığı halde Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi kapsamında yer alan 8 hisse alınmış, indekslerde yer alan 5 banka (Demirbank, Dışbank, Esbank, İş Bankası ve YKB) ile, değişik türde hisseleri borsada işlem gören Adana Çimento ve Farklı bilanço dönemlerine sahip Doğan Holding ile Medya Holding elimine edilmişlerdir. Bu şekilde elde edilen 100 şirketlik örnek kütle, yıl içinde İMKB 100 İndeksi'nde yapılacak değişikliklere bakılmaksızın, 1996 yılı içinde yapılacak tüm analizlere esas teşkil edecektir.

Mart ayı sonuna kadar, Çukurova Elektrik'in mali tabloları borsaya ulaşmamış olduğundan, bu ayki değerlendirmeler 99 şirket kapsama sahiptir. Tablo 6'da şirketlerin likidite ve borçluluk durumları incelenmiştir. Tablonun ilk sütununda, cari oran değerleri (CARİ) yer almaktadır. Bilançodaki dönen varlıkların, kısa vadeli borçlara bölünmesiyle elde edilen bu oran, firmanın, kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirebilme kapasitesinin bir ölçüsüdür.

Tablodan görülebileceği gibi, 99 şirket için hesaplanan ortalama CARİ değeri, 2.08 olmuştur. Aşırı bir CARİ değerine sahip olan Net Holding hariç tutulduğunda, ortalama 1.92'ye, Transtürk Holding de çıkartıldığında ise 1.86'ya gerilemektedir. Bu ortalama, geçen yıl aynı dönemde hesaplanmış olan ortalamadan bir miktar geri olmakla birlikte, Türkiye koşulları için oldukça iyi bir değerdir. Bununla beraber CARİ değeri 1'in altında kalmış 4 şirket bulunmaktadır. Leasing sektöründe yer alan Finans Finansal Kiralama'nın düşük bir likiditeye sahip olması normal karşılanabilse de, Ege Bira, Tüpraş ve THY için likidite problemlerinin varlığından söz etmek mümkündür. Cari oranı tam 1'e eşit olan Polyten'in likidite durumu da pek parlak gözükmemektedir.

Tablo 6'nın ikinci sütununda yer alan BORÇ değerleri, bilançolardaki kısa ve uzun vadeli borçlar toplamının, bilanço toplamına oranlanmasıyla elde edilmiş olup, şirketlerin finansal riskleri hakkında fikir vermektedir. Tablodaki 99 şirket için ortalama olarak hesaplanan % 46.73 değeri son derece makul bir değer olup, geçen yılların ortalamalarıyla da hemen hemen aynıdır. Çok düşük BORÇ değerine sahip olan Eczacıbaşı Yatırım, Koç Holding, Koç Yatırım ve Net Holding hariç tutulduğunda, ortalama % 48.55'e yükselmektedir. Tabloda, % 85'in üzerinde BORÇ değerine sahip olan tek şirket İhlas Holding olmakla beraber, Aktaş Elektrik, Kepez Elektrik, Migros, Tüpraş ve Vestel başta olmak üzere, % 60-65'in üzerinde BORÇ değerine sahip olan diğer şirketlerin de 1996 yılında finansal açıdan sıkıntılar yaşayabileceklerini söylemek mümkündür.

TABLO 6
Likidite ve Borçluluk Oranları

ŞİRKET	CARI	BORÇ	ŞİRKET	CARI	BORÇ
AKAL TEKS.	2.04	47.10	KEREVİTAŞ	1.37	65.20
AKÇİMENTO	2.51	31.80	KOÇ HOL.	4.55	7.10
AKSU İPLİK	3.27	30.40	KOÇ YAT.	1.74	1.60
AKTAŞ ELEK.	1.38	77.90	KONYA ÇİM.	3.73	22.50
ALARKO SAN.	2.14	48.80	KORDSA	2.59	37.10
ANA. BİRA	1.55	34.10	KÜTAHYA P.	1.26	40.40
ANADOLU CAM	1.69	65.10	MAKİNA T.	2.06	43.10
ARÇELİK	1.80	57.50	MARDİN ÇİM.	2.34	26.00
ASELSAN	1.43	60.60	MARSHALL	2.13	27.80
AYGAZ	2.00	44.50	MERKO GIDA	1.23	54.20
BAGFAŞ	1.55	50.70	METAŞ	1.65	38.80
BOLU ÇİM.	2.85	18.20	MIGROS	1.04	75.70
BORUSAN	1.44	61.20	MİLPA	1.84	64.50
BOSSA	1.66	53.10	MUTLU AKÜ	1.19	66.20
BRİSA	2.10	35.10	NERGİS HOL.	1.10	74.90
ÇBS BOYA	1.10	74.30	NETAŞ	2.48	41.10
ÇELİK HALAT	1.81	44.10	NET HOLD.	17.42	2.50
ÇEMTAŞ	2.09	41.50	NET TURİZM	1.02	72.50
ÇİMSA	1.02	48.80	OLMUKSA	1.90	34.90
ÇUKUROVA E.	Veri Yok	Veri Yok	OTOKAR	1.26	70.90
DARDANEL	1.14	69.00	OTOSAN	2.09	42.90
DENİZLİ C.	2.36	47.40	PEG PROF.	1.29	73.30
DEVA HOL.	2.78	28.10	PETKİM	2.86	22.60
DOKTAŞ	1.63	53.80	PETROL OF.	2.04	54.50
ECZ. İLAÇ	1.82	36.10	PINAR ET	1.40	42.30
ECZ. YAPI	1.19	42.00	PINAR SÜT	1.29	72.80
ECZ. YAT.	2.48	3.20	POLYLEN	1.00	73.80
EGE BİRA	0.91	36.10	RAKS ELEKT.	1.12	64.70
EGE GÜBRE	2.67	30.90	SABAH YAY.	2.45	35.80
EGEPLAST	1.49	62.20	SARKUYSAN	2.06	38.30
ENKA HOLD.	1.43	18.90	SİFAŞ	1.33	71.60
ERC. BİRA	3.80	24.00	SÖKTAŞ	2.18	51.60
EREĞLİ D.Ç.	1.69	67.20	TELETAŞ	1.41	61.30
ESEM SPOR	1.50	59.40	TİRE KUT.	2.85	23.20
FİNANS F.K.	0.75	72.10	TOF. OTO FAB.	2.01	43.80
FRIGO PAK	1.13	67.30	TRAKYA CAM	1.24	32.70
GENTAŞ	1.84	32.30	TRANSTÜRK H.	7.46	18.90
GOOD-YEAR	1.89	54.40	TUKAŞ	1.60	59.80
GÜBRE FAB.	2.16	45.70	TURCAS	2.34	24.50
GÜNEY BİRA	2.42	30.20	TÜMTEKS	1.28	72.00
HEKTAŞ	2.19	34.10	TÜPRAŞ	0.91	78.50
HÜRRİYET G.	1.41	51.00	T.D. DOKÜM	1.63	54.00
İHLAS HOL.	1.03	85.10	T.H.Y.	0.95	49.50
İNTEMA	1.82	49.60	T. SIEMENS	2.22	55.70
İST.M.P.	2.74	34.60	T. ŞİŞE CAM	1.70	15.40
İZMİR D.Ç.	1.39	29.50	USAŞ	2.13	51.00
İZOCAM	2.49	46.80	ÜNYE ÇİM.	2.92	28.60
KARTONSAN	4.41	18.30	VESTEL	1.16	80.80
KAV	1.27	46.40	VİKİNG K.	1.75	44.90
KEPEZ ELEK.	2.53	76.80	YASAŞ	1.31	43.70
			ORTALAMA	2.08	46.73

Tablo 7'de de yine şirketlere ilişkin ilginç bazı değerler yer almaktadır. Tablonun ilk sütununda, şirketlerin 1995 yılı net kârlarının, hisse senedi sayılarına bölünmesiyle elde edilmiş olan Hisse Başına Kâr (HBK) değerleri yer almaktadır. 99 şirket için hesaplanmış olan ortalama HBK değeri 1949,61 TL olmakla birlikte, tablodan görülebileceği gibi HBK değerleri - 1069,70 TL ile 46.483,10 TL arasında, geniş bir aralıkta dağılmaktadır. Hisse başına kârları çok yüksek olan Aktaş Elektrik ile Usaş ortalama dışı tutulduğunda, HBK ortalaması 1307,48 TL'ye kadar gerilemektedir. Bu rakam da geçen senenin ortalamasına bir hayli yakındır. 1995 yılı ortalamasının 1994 yılı ortalamasıyla hemen hemen aynı olması ilk bakışta yadırganca bile, şirketlerin her sene büyük oranlı sermaye artırımları yaptıklarını ve HBK rakamlarının buna göre değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmakta yarar vardır. Tablomuzda yer alan şirketlerden yalnızca üçü; Metaş, Transtürk Holding ve Tüpraş 1995 yılını zararlar kapatmış olup, içlerinde iki senedir zarar eden sadece Tüpraş bulunmaktadır. Ödenmiş sermayesinden daha fazla, diğer bir deyişle hisse başına 1000 TL'den daha fazla kâr elde eden 44 şirket mevcut olup, bunların 20 tanesi hisse başına 1000 TL-2000 TL arası, 14 tanesi 2000 TL-3000 TL arası, 10 tanesi ise 3000 TL'nin üzerinde kâr elde etmişlerdir. İlk üç sırada geçen senenin hisse başına zarar rekortmeni Aktaş (46.483,10 TL) ile Usaş (19.702,08 TL) ve Petkim (7576,27 TL) yer almaktadırlar.

Tablo 7'nin ikinci sütununda, şirketlerin fiyat/kazanç (FK) oranları verilmiştir. FK değerleri, 29 Şubat tarihindeki kapanış fiyatlarının, tablonun ilk sütununda yer alan HBK değerlerine bölünmesiyle hesaplanmıştır. Yılın ilk iki ayı içinde sermaye artırımını gerçekleştirmiş olan şirketler için, hisse senedi fiyatları, sermaye artırımını öncesindeki ödenmiş sermayeye uyum sağlayacak şekilde düzeltilmiştir. Tablodaki 99 şirket için hesaplanan ortalama FK değeri 19.33 olmakla birlikte, aşırı yüksek değerlere sahip İzdaş ve THY hariç tutulduğunda, bu ortalama 13.35'e düşmektedir. Bu ortalama, geçen sene aynı dönemde hesaplanmış, ortalamaya nazaran bir miktar yüksek olmakla birlikte yine de düşük sayılabilecek bir fiyat düzeyini işaret etmektedir. Dolayısıyla, çok yükselmiş gibi gözüken Borsa Bileşik İndeksi'nin hâlâ yükselme potansiyeli taşıdığını söylemek mümkündür. 1995 yılını zararlar kapatmış olan üç şirket, doğal olarak, negatif FK değerine sahiptirler. Bu üç şirket dışında, düşük FK değerine sahip hisse senetleri, yatırım yapmak için uygun fiyatlardadırlar. Bu açıdan bakıldığında, en düşük FK değerine sahip hisseler, Finans Finansal Kiralama, Hürriyet Gazetesi, Erdemir, Tire Kutsan, Milpa, Ünye Çimento, Sabaş Yayınılık, Gentaş, Kartonsan ve Sifaş olarak göze çarpmaktadır.

Tablo 7'nin son sütununda yer alan Piyasa Değeri/Defter Değeri oranları da (PDD), yine 29 Şubat tarihli fiyatların hisse senedi sayısı ile çarpılması ve bilanço-daki özvarlıklar toplamına bölünmesiyle hesaplanmıştır. Bu hesaplama sırasında da, sermaye artırımını gerçekleştirilmiş şirketler için fiyat düzeltmesi yapılmıştır. Tablodaki 99 şirket için hesaplanan ortalama PDD değeri 3.70 olup, 10'dan büyük PDD değerine sahip Ege Bira, Enka Holding ve Migros hariç tutulduğunda orta-

TABLO 7
Hisse Başına Kâr, Fiyat/Kazanç ve Piyasa/Defter Değeri Oranları

ŞİRKET	HBK	FK	PDD	ŞİRKET	HBK	FK	PDD
AKAL TEKS.	852.80	9.15	2.02	KEREVİTAŞ	538.92	11.88	3.01
AKÇİMENTO	1 134.05	54.67	4.74	KOÇ HOL.	617.07	21.07	5.52
AKSU İPLİK	813.79	8.11	1.78	KOÇ YAT.	457.68	37.69	6.38
AKTAŞ ELEK.	46 483.10	8.61	9.21	KONYA ÇİM.	297.41	29.93	3.64
ALARKO SAN.	2 983.71	8.88	4.82	KORDSA	2 961.65	8.27	3.31
ANA. BİRA	355.94	16.58	2.75	KÜTAHYA P.	311.15	14.62	1.92
ANADOLU CAM	522.06	13.03	3.02	MAKİNA T.	66.98	20.90	1.22
ARÇELİK	668.93	10.91	3.04	MARDİN ÇİM.	1 443.09	8.32	3.34
ASELSAN	602.14	10.96	1.75	MARSHALL	454.72	14.95	2.64
AYGAZ	915.81	13.65	4.48	MERKO GIDA	631.26	9.50	2.45
BAGFAŞ	1 498.71	18.02	3.55	METAŞ	-66.70	-37.48	0.95
BOLU ÇİM.	372.10	9.27	1.59	MİGROS	1 989.17	37.20	17.02
BORUSAN	2 167.28	8.54	4.21	MİLPA	434.71	5.87	0.94
BOSSA	765.11	8.63	2.71	MUTLU AKÜ	1 872.74	7.48	4.19
BRISA	2 322.61	9.26	2.94	NERGİS HOL.	747.22	8.70	2.12
ÇBS BOYA	275.10	9.63	1.67	NETAŞ	2 662.05	8.26	4.72
ÇELİK HALAT	310.48	20.61	3.10	NET HOLD.	122.41	18.59	0.88
ÇEMTAŞ	4 638.96	7.01	2.79	NET TURİZM	2 076.85	12.28	5.70
ÇİMSA	2 387.39	19.48	5.17	OLMUKSA	2 313.01	8.32	3.03
ÇUKUROVA E	Veri Yok	Veri Y.	Veri Y.	OTOKAR	4 313.30	8.35	3.92
DARDANEL	230.00	14.13	2.32	OTOSAN	1 975.17	7.72	3.83
DENİZLİ C.	1 042.70	10.79	4.04	PEG PROF.	980.34	14.54	4.03
DEVA HOL.	169.69	15.62	1.38	PETKİM	7 576.27	7.92	2.73
DÖKTAŞ	1 138.10	10.54	2.49	PETROL OF.	1 598.29	11.73	5.45
ECZ İLAÇ	344.95	15.36	1.84	PINAR ET	914.25	15.59	1.43
ECZ. YAPI	701.45	10.69	2.80	PINAR SÜT	1 438.44	17.87	3.02
ECZ. YAT.	548.10	23.26	3.68	POLYLEN	294.45	11.55	1.47
EGE BİRA	772.05	33.68	10.92	RAKS ELEKT.	3 431.42	7.43	2.54
EGE GÜBRE	451.30	14.40	2.95	SABAH YAY.	235.31	6.27	0.75
EGEPLAST	2 690.03	8.92	4.61	SARKUYSAN	1 560.16	10.42	4.16
ENKA HOLD.	416.56	52.81	13.19	SİFAŞ	614.84	6.91	1.54
ERC. BİRA	2 317.74	18.55	5.88	SÖKTAŞ	2 799.50	8.75	1.69
EREĞLİ D.Ç.	1 386.72	5.34	1.84	TELETAŞ	2 762.23	11.58	4.53
ESEM SPOR	1 728.17	7.81	3.44	TİRE KÜT.	2 295.11	5.77	3.23
FİNANS F.K.	822.90	3.89	1.41	TOF. OTO FAB.	671.63	10.87	2.19
FRİGO PAK	1 467.70	22.82	4.06	TRAKYA CAM	1 271.12	7.08	2.87
GENTAŞ	3 523.02	6.39	3.19	TRANSÜRK H.	-214.89	-15.84	0.94
GOOD-YEAR	3 473.76	8.06	4.70	TUKAŞ	1 738.31	9.35	5.01
GÜBRE FAB.	434.20	14.28	2.66	TURCAS	1 971.10	13.19	3.48
GÜNEY BİRA	900.60	14.16	4.73	TÜMTEKS	1 603.64	7.95	1.58
HEKTAŞ	1 101.96	9.30	3.75	TÜPRAŞ	-1 069.70	-14.72	4.66
HÜRRIYET G.	659.61	4.93	1.27	T.D. DÖKÜM	371.86	22.32	3.44
İHLAS HOL.	338.18	51.75	9.34	T.I.:Y.	37.82	509.02	9.62
İNTEMA	956.87	22.99	3.73	T. SIEMENS	548.01	41.06	5.54
İST.M.P.	1 622.86	9.09	3.69	T. ŞİŞE CAM	570.87	19.71	4.35
İZMİR D.Ç.	14.78	109.95	0.86	USAŞ	19 702.08	7.11	6.45
İZOCAM	736.57	11.54	2.63	ÜNVE ÇİM.	878.44	6.26	1.96
KARTONSAN	3 760.76	6.78	2.97	VESTEL	545.32	19.71	4.33
KAV	972.92	30.83	5.23	VİKİNG K.	2 145.56	7.11	4.01
KEPEZ ELEK.	4 524.12	9.50	6.33	YASAŞ	201.39	21.60	1.69
				ORTALAMA	1 949.61	19.33	3.70

lama değer 3.39'a gerilemektedir. FK değerinde olduğu gibi, bu değer de geçen seneki ortalamasının bir miktar üzerinde olmakla beraber, düşük bir düzeydedir. Tabloya göre piyasa değerleri defter değerlerinin altında kalmış olan Sabah Yayıncılık, İzdaş, Net Holding, Milpa, Transtürk Holding ve Metaş yanında Makina Takım, Hürriyet Gazetesi, Deva Holding, Finans Finansal Kiralama, Pınar Et ve Polylen de 1,5'un altında PDD değerleriyle, fiyatı düşük hisseler olarak dikkat çekmektedirler. Bu sayılan hisseler arasında Transtürk Holding ve Metaş'ın 1995 yılını zararla kapatmış olduklarını belirtmekte yarar vardır.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi
(Ocak 1974 = 100)

Aylar	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Ocak	1711.69	714.75	6793.38	8224.39	12953.90	10382.15	46499.72	66641.02	121282.26
Şubat	1465.45	822.11	7402.13	10950.59	9572.27	14056.56	43685.74	72135.19	148672.55
Mar	1351.48	923.62	6957.24	9793.56	11006.98	13455.69	36336.97	94874.84	178248.67
Nisan	917.93	1009.89	7054.56	8814.38	10128.12	20399.46	37260.41	109201.43	
Mayıs	1005.71	1334.72	8438.48	7932.99	9067.92	21856.16	40688.45	112502.77	
Haziran	924.97	1745.24	7573.16	8275.36	12297.79	26303.88	52300.27	116528.07	
Temmuz	927.28	1554.78	10664.47	7533.47	11754.44	24501.68	59216.98	128087.60	
Ağustos	816.29	1716.64	10166.14	7950.10	11314.53	27193.90	69147.24	110555.47	
Eylül	881.71	2673.32	10907.66	6913.80	10310.15	33729.97	68630.14	98538.52	
Ekim	734.01	3486.07	10596.87	6835.47	9077.97	34444.97	66413.15	114393.38	
Kasım	777.53	3241.70	6955.17	10214.39	9344.20	44519.48	74373.54	96196.98	
Aralık	722.21	4940.99	6750.24	11048.39	9744.28	51099.56	71525.29	96450.06	

13 Büyük Bankanın Ortak Kuruluşu

**YATIRIM
FİNANSMAN A.Ş.**

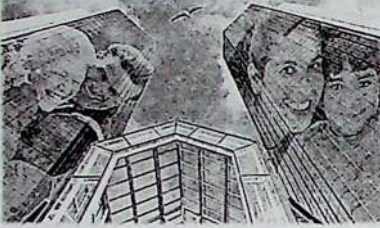
«Danışmadan Karar Vermeyiniz»

Gn. Md. Tel: (212) 275 44 80 (40 Hat) Fax : 272 44 48
Ankara Şube Tel: (312) 417 30 46 (11 Hat) Fax : 417 30 52
İzmir Şube Tel: (232) 441 80 72 (8 Hat) Fax : 441 80 94

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kân (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1992 (Milyon TL)	1993 (Milyon TL)	1994 (Milyon TL)	1992 (Net)	1993 (Net)	1994 (Net)	Mart 1995	Ocak 1996	Şubat 1996	Mart 1996
1	AKÇİMENTO	2.500.000	253.968,75	87.500	131.034	442.416	50	75	265	62.000	33.000	62.000	69.000
2	ANADOLU CAM	8.000.000	294.208,2	16.847	44.731	161.647	15	25	60	10.500	6.400	6.800	5.700
3	ARÇELİK	8.000.000	4.500.000	588.565	1.118.954	1.107.368	77	100	26	9.900	6.500	7.300	9.400
4	BACİFAŞ	2.000.000	200.000	103.047	192.442	445.728	30	60	120	15.250	22.500	27.000	24.500
5	BOLU ÇİMENTO	3.000.000	1.490.533,36	55.787	52.219	201.300	28	13,25	27,80	6.500	2.325	3.450	3.750
6	BRISA	1.063.125	1.063.125	104.490	197.251	750.626	32,50	62	33	11.500	19.000	21.500	25.500
7	ÇELİK HALAT	1.000.000	350.000	22.875	18.606	39.071	40	30	20,30	6.400	4.900	6.400	6.000
8	ÇİMSA	1.200.000	280.800	101.528	245.957	614.748	85,50	220	740	125.000	32.000	46.500	44.000
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	-	500.000	514.857	590.165	8.736	100	120	10	10.250	33.000	44.000	36.000
10	DÖKTAŞ	1.000.000	240.000	63.764	124.386	221.282	67	90	60	15.500	9.100	12.000	13.000
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	250.000	241.920	38.368	44.543	90.339	30	25	50	15.250	14.750	12.750	16.500
12	EGE BİRACILIK	3.150.000	1.576.512	220.582	383.386	1.149.526	100	100	100	39.500	23.500	26.000	26.000
13	EGE GÜBRE	216.000	216.000	16.971	37.198	125.783	5	50	200	19.000	4.550	6.500	6.300
14	EREĞLÜ DEMİR ÇELİK	20.000.000	6.336.000	693.214	421.849	2.234.869	40	9	24,66	5.900	6.400	7.400	8.300
15	GOOD-YEAR	1.500.000	534.125	79.925	271.504	795.566	60	120	125	22.500	20.250	28.000	28.500
16	GÜBRE FABRİKALARI	2.500.000	576.000	4.369	100.333	250.101	1	20	20	13.750	4.550	6.200	7.800
17	GÜNEY BİRACILIK	1.000.000	482.328	37.686	95.404	260.492	40	55	85	18.750	9.900	12.750	16.000
18	HEKTAŞ	2.000.000	453.000	11.931	17.693	14.810	20,25	16,85	5,23	6.300	9.700	10.250	11.000
19	İZMİR DEMİR ÇELİK	10.000.000	3.684.366	52.437	111.169	280.445	-	6,50	10,50	3.050	1.225	1.625	1.675
20	İZOCAM	450.000	300.000	50.780	113.750	156.338	75	75	50	11.250	7.600	8.500	8.800
21	KARTONSAN	2.700.000	540.000	48.428	186.437	673.242	30	60	120	23.500	18.500	25.500	27.000
22	KAV	500.000	156.000	(7.863)	1.400	148.850	-	-	130	26.000	23.000	30.000	41.500
23	KOÇ HOLDING	16.000.000	6.000.000	445.676	1.019.330	3.294.193	35	75	65	31.500	11.500	13.000	21.500
24	KOÇ YATIRIM	2.000.000	585.000	106.253	176.059	374.170	100	110	100	39.500	12.000	17.250	20.000
25	KORDSA	1.000.000	425.250	59.393	69.889	436.633	20	21,50	100	26.000	17.250	24.500	26.000
26	MAKİNA TAKIM	750.000	746.752,5	(11.406)	5.779	18.734	-	-	2	1.975	1.100	1.400	1.700
27	MARSHALL	1.250.000	725.000	53.315	95.732	275.494	61	55	75	11.500	5.800	6.800	7.100
28	MİGROS	1.000.000	360.000	40.933	82.728	395.144	100	210	220	120.000	63.000	74.000	78.000
29	OLUKSA	500.000	254.100	11.008	3.650	225.547	10	-	45	13.500	16.000	19.250	17.750
30	OTOSAN	2.500.000	1.320.000	221.932	743.845	397.840	114	400	25	10.000	14.250	15.250	24.500
31	PETROL OFİSİ	3.000.000	2.520.000	546.913	1.171.665	2.924.574	86,30	211,34	93,18	15.500	15.000	18.750	23.000
32	PINAR SÜT	218.700	218.700	8.895	68.734	9.367	27,88	136	10	17.500	7.400	8.900	11.000
33	SARILYAN	10.000.000	567.000	70.100	117.760	575.334	100	100	150	28.000	11.250	16.250	13.500
34	TELETAŞ	1.000.000	200.000	63.091	(5.653)	(44.928)	15	-	-	12.000	23.500	32.000	32.000
35	TÜRK DEMİR DÖKÜM	3.600.000	1.000.000	152.111	284.596	55.742	80	90	6,5	9.000	7.300	8.300	8.500
36	TÜRK SİEMENS	2.000.000	504.000	108.370	188.457	609.694	60	65	100	15.250	14.250	21.500	25.000
37	T. İŞ BANKASI -B-	-	30.000	843.397	2.518.752	5.529.864	41,66	108,93	60,22	48.000	102.000	105.000	125.000
38	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM	10.000.000	2.300.000	83.461	209.587	427.968	11	10	17	7.200	8.900	11.250	14.250
39	YAPRI KREDİ B.	-	8.316.000	509.333	68.041	2.869.293	40	27,80	60	4.100	3.300	4.550	5.400
40	YASAŞ	324.000	324.000	24.434	72.123	215.515	25	50	200	18.000	3.600	4.350	4.450

*Türkiye'de
gelenekle geleceği
bağlayan köprü*

Akbank'tır

*Akbank 21. yüzyıl
bankacılığında güven,
istikrar ve çağdaşlığın
simgesidir.*

Türkiye'de çağdaş bankacılığın ulaştığı son noktada Akbank vardır. Yurtdışında 500'e yakın şubesi, yurtdışında 9 temsilciliği, dünyanın 500 büyük bankası arasındaki yeri ve uluslararası iştirakleriyle yanı başınızdaki gelecek Akbank'tır.

Londra'da tamamı Türk sermayesiyle gerçekleştirilen ilk Türk bankası **Sabancı Bank plc**'yi, ülkemizde ise Fransa'nın en büyük bankası **Banque Nationale de Paris** ve Almanya'nın ikinci büyük bankası **Dresdner Bank A.G.** ile ortak olarak **BNP-Ak -Dresdner Bank**'ı Akbank kurmuştur.

Japonya'dan **Toyota (Toyotasa)**, **Bridgestone (Brisa)**, Amerika'dan **IBM (I-Bimsa)**, **Philip Morris (Philsa)**, **Du Pont (Dusa)**, Hollanda'dan **Philips (Philips)**, Belçika'dan **Bekaert (Beksa)** ve her biri sektörlerinin lideri olan **Sasa, Bossa, Kordsa, Yünsa, Çimsa, Oralitsa, Temsa, Olmuksa** gibi kuruluşlar Akbank'ın önde gelen uluslararası ve yerli iştiraklerindedir.

**Türkiye, Akbank'a güvenir...
Dünya, Akbank'a güvenir...**

AKBANK
Güveninizin Eseri

Görüşler

Assoc. Prof. Dr. GÜNGÖR TUNÇ

Girne Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi

TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ: İhtiyaç mı yok, Yoksa Doğru Çözüm mü Değiller?

1 — KONU

1 995 yılı Ocak ayının son haftası içinde, onaltı Tarım Satış Kooperatif Birliği'nin iştiraki ile Kuşadası'nda toplanan Birinci Üretici Kurultayı'nda ortaya çıkan genel görüş; «Tarım Satış Kooperatifleri'nin devlet müdahalelerinden, desteğinden ve kontrolden arındırılarak, tamamen kendi ortak-üyelerinin yetki ve sorumluluklarında faaliyetlerini sürdürmelerini» öngörmektedir. Ne var ki, zamanın Başbakan'ının da toplantıda yaptığı konuşmasında altını çizerek belirttiği bu görüş, Tarım Satış Kooperatif Birlikleri'nin (genelde zirai kökenli tüm kooperatiflerin) bugün içinde buldukları temel problemler ile gelecekte karşılaşılabilecekleri potansiyel problemler için nihai bir çözüm değildir; sadece ve sadece nihai çözüme ulaşmayı hedefliyen arayışlar için doğal bir baş-

langıçtır. Nihai çözüm, ortak-üyelerin yetkilerini başarı ile kullanabilecekleri ve sorumluluklarını haklarıyla taşıyabilmeleri için gerekli sosyal-alt-sistemin geliştirilmesi ile mümkündür. Bahse konu edilen sosyal alt sistemin geliştirilmesinde asli sorumluluk hükümetlere aittir. Çünkü hiçbir hükümet, bugüne kadar kendilerince kullanılan yetki ve sorumlulukları devrettiği gerekçesi ile yanlış uygulamaların doğuracağı sosyal, ekonomik ve politik çalkantıların sorumluluğundan kendisini kurtaramaz.

Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin bugün karşı karşıya oldukları problemlerin çözümünde kooperatif türü kuruluşların, eğitim kuruluşlarının, medyanın ve iş-âleminin de hükümetlere yardımcı olmaları gerekir. Bu kuruluşlardan eğitim kuruluşlarının ve medyanın tutumu bir hayli en-

teresandır. Yukarıda işaret edilen toplantı tarihinden bu yana geçen ve uzun sayılabilecek süre içinde konunun gündemde tutulmadığı ve tam tersine gündemden tamamen düştüğü gözlenmektedir. Acaba toplumuz artık günlük mü yaşamaya başladı? Uzun vadeli amaçlara ulaşmaya dönük stratejik çalışma anlayışı terk mi edildi? Sorunların uzun vadede sahiplenilmesi, rasyonel, kalıcı ve tutarlı çözümlerin aranması yerine, her gün yeni bir gündem oluşturarak, temel sorunların çözümlenmelerinde karşılaşılan başarısızlıkları toplumun dikkatinden (değerlendirmelerinden) uzaklaştırmayı amaçlayan ve medya tarafından «gündemin elde tutulması» şeklinde ifade edilen toplum hastalığının boyutları, yoksa, tahminlerin ötesine mi ulaştı? Elbette bu yazının amacı bu soruların cevaplarını aramak değildir.

2 — Amaç

Bu yazıda şunlar amaçlanmaktadır:

a — Kooperatifçilik hareketinin başarılı olduğu bir ülkede, kooperatif türü kuruluşların toplumca benimsenmesinde, başarılı olmasında ve yaşayabilmelerinde rol oynayan sosyal, ekonomik ve politik faktörlerin saptanması.

b — Saptanan faktörlerin, ülkemizin sosyal-politik sistemi içinde ne derecede var olduklarının değerlendirilmesi.

3 — Kapsam ve Metod

Bu yazı, karşılaştırmalı bir yazı olarak kaleme alınmış; «Hollanda Ko-

operatifçilik Modeli» ile «Türk Kooperatifçilik Modeli» karşılaştırılmıştır. Hollanda'nın seçiliş nedeni, kooperatif türü kuruluşların bu ülkede çok başarılı olması ve Hollanda'da da kooperatifçilik hareketinin başlangıç yıllarının Türk kooperatifçilik hareketinin başlangıç yılları ile aynı döneme rastlamasıdır. Ayrıca kooperatifçilik hareketinin başlangıcı olan dönemde (takriben 150 yıl öncesi) Hollanda Avrupa'nın en az gelişmiş bir ülkesidir; bu haliye, çöküş dönemindeki Osmanlı Devleti ile benzer ekonomik koşullar içinde olması, karşılaştırmaları daha tutarlı kılar.

Hollanda kooperatifçiliği ile ilgili bulgular, yazı sahibinin 1975-76 yıllarında Hollanda'da yaptığı özgün araştırmanın (yayınlanmamış) raporundan alınmıştır. Bahse konu bu raporda önce Hollanda kooperatifçiliği bir bütün olarak araştırılmış, değerlendirilmiş ve bir model kurulmuştur. Bunun takiben, kooperatif türü kuruluşların işletme faaliyetlerini yürütüş şekilleri üzerine eğilinmiş ve bu amaçla Hollanda «süt-süt ürünleri» sektöründeki kooperatifler incelenmiştir.

Türkiye ile ilgili bulgular ise, genel yazı sahibinin 1993 ve 1994 yaz aylarında yaptığı özgün araştırmanın (yayınlanmamış) raporundan alınmıştır. Bu çalışmada da Türk kooperatifçiliği bir bütün olarak değerlendirildikten sonra iki Tarım Satış Kooperatif Birliği (Marmara Birlik ve Trakya Birlik) örnek olarak incelenmiştir.

Bu yazıya içerik itibarıyla bir sınırlandırma getirilmiştir. İki ülkedeki kooperatifçilik hareketinin gelişmesi genel bir karşılaştırmaya tabi tutulmuş; kooperatif türü örgütlerin, işletme fa-

aliyetlerini nasıl yürüttüklerini açıklamaya dönük, sektörel bazda, karşılaştırma yapılmamıştır. Sayfa sayısını sınırlı tutabilmek amacıyla içeriğe dönük bu sınırlamaya ek olarak, Türk kooperatifçilik modelinin geliştirilmesinde yapılan iki sınırlandırma daha vardır. Bir defa araştırma tüm ülkemizi değil, sadece Marmara Bölgesi'ni kapsamaktadır. İkinci olarak ise kooperatif türü örgütlerin işletme faaliyetlerinin değerlendirilmesiyle ilgili olarak Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin tamamı değil, sadece iki tanesi örnek içine alınmıştır. Örnek seçiminde ise ihtimalî örnek seçme yöntemleri kullanılmamıştır.

4 — Niçin Kooperatif Türü Örgütler?

Toplumlarda ekonomik kararların alınmasında yani kaynakların kullanılmasında; (i) ya merkezi karar mekanizması, (ii) ya pazar ekonomisi mekanizması, (iii) ya da karma sistem işletilir. Günümüzde genel kabul gören yöntem pazar ekonomisi yöntemidir.

Pazar ekonomisinden kast edilen mana; her ekonominin temel sorunları olan «büyüme», «tam istihdam», «fiyat istikrarı», «dış ödemeler dengesi» ve «dağıtım» sorunlarına, arz ve talep şartlarına göre teşekkül eden fiyatlar aracılığı ile çözüm getirilmesidir. Ancak, klasik ekonominin öngördüğü çözümlerin fiyat mekanizması aracılığı ile gerçekleştirilebilmesi, pazarların belli özelliklere sahip olmalarını gerektirir: (i) Çok sayıda alıcı ve satıcının pazarlarda bulunması, (ii) hiçbir alıcı veya satıcının fiyatları etki-

leyecek (yapısal) güce sahip olmaması, (iii) pazarlara giriş ve çıkışların serbest olması, (iv) pazarlarda istenen düzeyde bilgi akışının sağlanması, (v) kaynakların serbestçe hareket edebilmeleri. Bu şartlara sahip olan pazarlar ise tam-rekabetin var olduğu pazarlardır. Ne var ki gerçekte, tam-rekabetin var olduğu pazarlar istisnadır; genel olarak pazarlar, tekeli-rekabetin hâkim olduğu pazarlardır.

Tekeli-rekabetin hâkim olduğu pazarlarda, bazı hallerde satıcılar, bazı hallerde de alıcılar, sahip oldukları yapısal güçlere dayanarak arz ve talebi yani fiyatları yönlendirebilme imkânına sahiptirler. Bu tür yapısal güce sahip iş-yerleri, ya tek başlarına veya az sayıdaki rakipleri ile anlaşarak, benzer yapısal güce sahip olmayan bireysel müşterileri veya üreticileri (satıcıları) ekonomik açıdan istismar edebilirler. Bahse konu bu ekonomik istismarlar dün de olmuştur, bugün de devam etmektedir. Konumuzun tarımsal kooperatif türü kuruluşlar olması nedeniyle, bu konuda tarım sektöründen seçilen sadece üç örnek vermekle yetinelim.

Meyrubat sanayii üyelerinin, meyve suyu üretmek için gerekli meyve alımlarına başlamadan bir süre önce kendi aralarında bir araya gelerek, her meyve türü için satın alma-kilogram-fiyatı belirledikleri, belirlenen bu fiyatları aynen uyguladıkları ve bu amaçla kampanya dönemi süresince birbirlerinin satın alma faaliyetlerini dikkatle denetledikleri bilinir. Marmara Bölgesinde üretilen sütün satılmasında, kaymakamların nezaretinde ihale sisteminin uygulanmasına rağ-

men, mandıra sahiplerinin (süt işleme tesisleri sahipleri) ihaleye gelmeden önce kendi aralarında anlaşmaları ve fiyat rekabetini engelledikleri bilinir. Gene bir süpermarket zincirinin sıfır lira işletme sermayesi ile çalıştığı, yapısal gücüne dayanarak konsinye esasına göre mal aldığı ve dolayısıyla işletme sermayesi finansmanı sorumluluğunu kendisine mal satan üreticilere ve araçlara yüklediği bilinir.

Yukarıda bahse konu edilen tekelci-rekabetin hâkim olduğu pazarlarda, taraflar arasında görülen yapısal güç farklarının ortadan kaldırılması veya güç dengesinin oluşturulması ihtiyacı, kooperatif türü kuruluşların varlık nedenidir. Bazı çevrelerce iddia edildiği gibi kooperatifçiliğin idolojik saplantılarla ilgisi yoktur. Kooperatif türü kuruluşlar da, ekonomik faaliyetlerde bulunan diğer ticari şirketler gibi, bir ticari şirket türüdür. Kooperatif türü örgütler, üyelerine; «tek tek hareket ettiklerinde, alıcılar veya satıcılar karşısında dengeleyici yapısal gücü olmayan, küçük ölçekli ve çok sayıda dağınık işletmelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri karşılıklı dayanışmaya bağlı olarak, yarattıkları güç-birliği sayesinde gerekli yapısal gücü ulaştırılmasını» sağlayan bir ticari şirket şeklindedir. Bu özellikleri nedeniyle de kooperatif türü kuruluşlar, toplumlarda sosyal istikrarı sağlayan emniyet suvaplarıdır.

Çünkü kooperatifler;

- Belli işkollarının yaşamlarını devam ettiren işletmelerinde, işkolu düzeyinde ölçek ekonomisinin sağlanmasında ve teknoloji ithalinde,
- Bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılmasında,

- Ferdi teşebbüsün devam ettirilmesinde ve yaygınlaştırılmasında,
 - Küçük işletmelerin ve aile işletmelerinin korunmasında,
 - İşkolu düzeyinde verimliliğin ve değişen çevre koşullarına gerekli uyum hızının (flexibility) artırılmasında,
 - İstihdam yaratılmasında,
 - Atıl kaynakların kullanılmasında,
 - Kırsal nüfusun şehirlere göç etmelerinin önlenmesinde,
- işlev yaparlar. Ancak, hemen hatırlanmalıdır ki, kooperatif türü kuruluşların, bir toplumda doğup, gelişebilmeleri için o toplumun sosyal ve politik sistemlerinin belli şartlara sahip olması gerekir. Bu nedenle, sistem kavramı ile ilgili bazı hatırlatmalar yapmakta fayda vardır.

5 — Sistem ve Sistem Farklılıkları

Bireylerin toplum hayatı yaşama başadıklarından beri, belli fizyososyo-psikolojik ihtiyaçlarını tatmin gayesiyle çeşitli örgütler kurdukları görülmektedir. Sadece ve sadece belli ihtiyaçların tatmini gayesi ile kurulan bu örgütlere örnek olarak eğitim örgütleri, aile örgütleri, ekonomik örgütler, dini örgütler, adalet örgütleri, savunma örgütleri ve diğer benzerleri gösterilebilir. Ancak, bu örgütlerin özelliklerinin ve işleyiş tarzlarının üniversal olması beklenemez. Bir toplumdan diğerine geçildiğinde, benzer ihtiyaçlara cevap verebilmek için farklı örgütlerin oluşturulduğu ve hatta benzer örgütler oluşturulsa dahi bu benzer örgütlerin, örgütlenme şekilleri ve işleyişleri itibariyle farklılaşabildikleri gözlenir. Yabancı bir ülkede başarı-

lı olan bir kuruluşun, başka bir ülkeye aynen ithal edilmek istenmesinde karşılaşılan temel problem buradadır. İthal edilen kuruluş, toplumun sosyal sistemi ile uyumlandırılmaz ise, aynen organ naklinde bünyenin yabancı organı red etmesi gibi, sosyal sistem de bu yeni ithal kuruluşu red edebilir.

Bireylerin çeşitli ve belli ihtiyaçlarının (toplum yaşantısını, düzenini bozmaksızın) tatmin edebilmeleri için geliştirdikleri örgütlerin bir arada, bir bütün olarak ve bir sistem anlayışı içinde düşünülmesi ise sosyal sistemi oluşturur.

Sistem anlayışına uygun olarak, sosyal sistem de pek çok sayıdaki alt-sosyal-sistemlerden oluşmaktadır. Elbetteki ki sosyal sistemi oluşturan alt sistemlerin her birinin gerçekleştirilmeyi hedeflediği belli bir hedefi vardır. Ne var ki, farklı alt sistemlerin bireysel amaçları, bazı durumlarda, kendi aralarında çelişebilir ve hatta çatışabilir. Toplum yaşantısında düzeni, istikrarı ve adaleti sağlayarak, sözü edilen bu muhtemel çelişkileri ve çatışmaları önleyecek bir başka oluşuma olan ihtiyaç ise siyasi sistemi oluşturmuştur. Siyasi sistem, sosyal sistemin kontrolü ve sosyal sistemi oluşturan alt sistemlerin aralarındaki dengeleri tesis ve devam ettirmekle yükümlüdür. Bu haliyle siyasi sistem;

- Kendine has, özel belli bir amacın tatminini hedeflemez,
- Sosyal sistem içindeki tüm alt sistemleri kapsar,
- Alt sosyal sistemler arasındaki çakar çekişmelerinde dengeyi sağlar,

— Alt sistemlerin faaliyetlerini düzenler ve kontrol eder, netice olarak da toplumun, menfaatlerini korur (1). Aslında toplumların, politik sistemden ve bu sisteme işlerlik kazandıran politikacılardan; toplum toplam menfaatlarını koruyacak dürrüstlüğe, bilgi ve tecrübe birikimine sahip, adalet kavramını dejenere etmeyen, fazilet mücahitleri olmalarını istemelerinin ve beklemelerinin nedenleri de buradadır. Aksi davranışlar, politik sistemin var oluş nedenlerini ortadan kaldırır.

Yukarıda yapılan açıklamalardan maksat, sosyal sistemi oluşturan alt-sosyal-sistemlerin duyduğu ihtiyaçlar ile, icatların (her çeşit yenilik; ithal veya millî) arasındaki ilişkiye ve bu ilişkinin şekillenmesinde siyasi sistemin sorumluluklarına dikkati çekebilmektir. Toplumlarda icatların anası ihtiyaçlardır. Sosyal sistemi oluşturan alt sistemlerden herhangi birinin tatmin edilmediğini hissettiği belli bir ihtiyacı karşılamayan kuruluşların ve yeniliklerin toplumlarda yaşatılabilmesine imkân yoktur. Bu açıdan bakıldığında, 1995 yılına gelindiğinde de, Türk kooperatifçiliği hâlâ (kuruluş sancısı olması gereken) yetki ve sorumlulukların kimin tarafından kullanılacağı sorunu ile uğraşmakta ise;

- a) ya alt-sosyal-sistemlerden hiçbiri, kendi mensupları arasında karşılıklı dayanışma yolu ile güç-birliği yaratarak, tekelci-rekabetin olduğu pazarlarda, yapısal güç kazanmak ihtiyacını duymamış,

(1) Daha geniş açıklama için bkz.: Dr. Güngör Tunç; «İktisadi Gelişmede Siyasi İstikrarın Rolü ve Önemi», Türkiye İktisat Gazetesi, 24 Aralık 1970, Sayı 913.

- b) ya böyle bir ihtiyaç duyulmuş fakat kooperatif türü örgütlenme bu ihtiyaca uygun bir çözüm olmamış,
- c) veya siyasi sistem kendinden beklenen işlevi yapmamış,
- demektir.

Yukarıda ortaya konan hipotezlerin irdelenebilmesi için bu yazıda, karşılaştırmalı yöntem kullanılacaktır. Bu amaçla, önce kooperatif türü kuruluşların çok başarılı olduğu bir ülke olan Hollanda'da, bu başarıyı açıklayan sosyo-politik sistemler içindeki faktörler belirlenecek; bunu takiben, belirlenen faktörlerin oluşturduğu model üzerinde Türk sosyo-ekonomik sistemleri irdelenecektir.

6 — Hollanda'da Kooperatifçiliğin Başarılı Oluş Nedenleri (2)

Hollanda'da kooperatifçilik hareketinin çok başarılı olmasında etkili olduğu kabul edilen sosyal, ekonomik ve politik faktörler çok özetlenmiş şekilleri ile aşağıda sunulmaktadır.

a — Kaynakların Kıt Olması ve Ekonomik Az Gelişmişlik

Doğal kaynakları itibariyle Hollanda fakir bir ülke olmuştur. Son yıllarda ağırlık kazanan doğa ve arazi ıslah programlarından önceki dönemlerde, arazinin yaklaşık 2/5'i kumlu, üretim gücü düşük topraklardan oluşmuştur. Gene yakın geçmişte keşfedilen doğal gaz rezervleri dikkate alınmadığında, yer altı zenginlikleri de fazla değildir. Kıt doğal kaynaklar, ekonomik faaliyetlerin farklılaştırılması imkânını yaratmamıştır.

Arazi özellikleri ile birleşen iklim

özellikleri bu ülkeye, hayvancılık sektöründe mukayeseli bir avantaj sağlamıştır.

Arazi mülkiyetinin dağılımı, dağılık ve küçük ölçekli arazilerden oluşmuştur. Arazi dağılımının küçük ölçekli olması nedeniyle küçük ölçekli zirai işletmeler oluşmuş, bu durum ise intensif ziraat yöntemlerinin kullanılmasını ve verimlilik artışlarını zorunlu kılmıştır.

Büyük zirai işletmelerin olmaması, ziraatte, farklı ekonomik güçlere sahip, farklı sınıfların oluşmalarını önlemiştir. Sonuçta ise benzer koşullar altında yaşayan bireylerin bir araya gelmeleri ve kendi aralarında dayanışma yaratmaları kolaylaştırılmıştır.

Geçen yüzyılın ikinci yarısında Hollanda, Batı Avrupa'nın en az gelişmiş ülkesi özelliğini taşır. Bu özellik sebebiyle, tarımsal nüfusun değişik sektörlerle kayması mümkün olamamıştır.

b — Ülkenin Jeopolitik Konumu

Ülkenin içlerine kadar uzanan su yolları şebekesi ve deniz ulaşımına elverişli konumu nedeniyle Hollanda, dünya ticareti için doğal bir liman olmuştur. Buna bağlı olarak Hollanda, dünya ticaretinde toptancılık fonksiyonunu üstlenmiş; bu ise ülkede liberal ticaret politikalarının benimsenmesinde, tarımsal ürünler üreten üreticilerin dünya pazarları ile hemen yüz yü-

(2) Bu başlık altında yapılan açıklamalar şu çalışmadan aktarılmıştır: Dr. Güngör Tunç; «Kooperatifler ve Pazarlama - Hollanda Kooperatif Modeli», Ankara, 1977, (Yayınlanmamış orijinal araştırma raporu).

ze gelmelerine ve ileriki yıllarda kooperatifçilik hareketinin gelişmesinde çok olumlu katkıları olacak olan sosyal liderlerin yetişmelerine yol açmıştır.

c — Komşu Ülkelerdeki Gelişmeler

19'uncu asrın ikinci yarısında Hollanda, ekonomik açıdan kendisinden daha fazla gelişmiş ülkelere çevrilmiş olup Batı Avrupa'nın en az gelişmiş ülkesi özelliğini taşımıştır.

Komşu ülkelerin gelişmelerine paralel olarak artan gelir seviyeleri, bu ülkelerde tüketim harcamalarına daha büyük miktarların ayrılabilmesine neden olmuştur. Komşu ülkelerin artan tüketim harcamaları, Hollanda menşeli süt ürünleri için yeni pazarlar oluşturmuştur.

Komşu ülkelerde geliştirilen yeni fikirler, buluşlar ve teknolojiler Hollanda'yı anında etkilemiştir. Özellikle teknoloji transferlerine bağlı olarak, süt üretiminde verim artışları sağlanmış ve süt mamulleri üretiminde üretim fazlası oluşmuştur.

Uluslararası rekabet koşulları altında komşu ülkelerde pazar payı kazanmanın ve kazanılan payı artırmanın yolunun üretimde verimlilik artışları sağlanmasından, kalite standartlarının konmasından, korunmasından, islahından ve pazarlama yeteneklerinin geliştirilmesinden geçtiği; küçük ölçekli, dağıtık ve mali açıdan güçsüz olan süt üreticilerince kısa zamanda kavranmıştır. Tekelci rekabetin hâkim olduğu pazarlarda tutunabilmek için verimlilik, kalite ve pazarlama sorunlarının çözümü için kendi aralarında gerçekleştirecekleri dayanışma so-

nunda kazanılacak yapısal güce olan ihtiyaç; sözü edilen küçük ölçekli, dağıtık, bireysel mali güçleri sınırlı süt üreticilerince çok çabuk fark edilmiştir.

d — 1880'lerin Ekonomik Krizinin Etkileri

Geçen yüzyılın son çeyreği içinde dünyada yaşanan ekonomik kriz nedeniyle Hollanda menşeli süt ürünlerinin ihraç edildiği ülkeler, himayeci tedbirler uygulamışlar; kolonilerinden ve Hollanda'dan yaptıkları ithalatları durdurmuşlardır.

Komşu ülkelere uygulanan himayeci tedbirler sonucu, ihracata konu olan malları üreticiler, dış pazarların kendileri için taşıdığı önemi yaşayarak öğrenmişlerdir. Aynı zamanda da pazar ekonomilerinin farklı kuralları olduğunu kavramışlardır.

Kriz, Hollanda süt üreticilerine, tekelci-rekabetin hâkim olduğu pazarlarda yapısal gücün önemini gösterirken, karşılıklı dayanışmaya dayanan işbirliğinin yaratacağı güç birliğine olan gereksinimi bütün açıklığı ile hissettirmiştir.

e — Kültürel Özellikler

Hollanda'da dil ve mezhep farklılıklarının fazla olması, yerel toplulukların oluşmasına yol açmıştır. Homojen ve küçük ölçekli bu yerel topluluklar, kendi müşterek sorunlarının çözümü için gerekli iş-birliğini kendi aralarında daha kolay gerçekleştirebilmişlerdir.

Hükümetlerin takip ettikleri liberal politikalar ise yerel toplulukların kendi aralarında başlattıkları dayanışmaları daha da hızlandırıcı olmuştur.

Yetişen sosyal liderler (ki bunlar dış ticarete veya kolonilerde servet kazanarak geri dönen kişilerdir) dil ve mezhep farklılıkları nedeniyle menşup oldukları yerel topluluklar içinde kalmışlar, sosyal liderlik rolünü dar bir bölgede ve daha etkili olarak yürütmüşlerdir. Özellikle mali güçleri nedeniyle, sosyal liderler, tarım kredi kooperatiflerinin gelişmelerinde çok önemli katkılar yapmışlardır.

Yerel öğretmenler ve papazlar yerel liderler olarak, kooperatif türü kuruluşların başarısı için seferber olmuşlardır.

Neticede dünya ekonomik krizinin etkileri ile birleşen kültürel özellikler, sosyal sistem içinde yer alan bazı alt-sistemlerin mensuplarını, kooperatif türü kuruluşlar aracılığı ile kendi sorunlarına çözüm bulmak için harekete geçirmiştir. Burada mühim olan husus, ihtiyacın tabanda duyulması ve çözümün de taban tarafından benimsenmesidir.

f — Sektör İçi Rekabetin Varlığı

Hollanda süt endüstrisi, endüstrileşmeye başladığı ilk günden itibaren özel teşebbüsler ile kooperatif türü kuruluşların rekabetine sahne olmuştur. İlk kurulan süt işleme tesisi özel girişime aittir. İlk kurulan kooperatif ise bir satın alma kooperatiftir ve bu kooperatif, tarım işletmelerine, tarımsal girdiler sağlayan özel kuruluşların yüksek (fahiş) kâr peşinde koşmalarına bir reaksiyon olarak tabandan doğmuştur.

Süt sektöründe faaliyet gösteren kooperatif türü kuruluşların tamamı, gerek iç ve gerekse dış pazarlarda,

zorlu rekabet koşulları altında mücadele ederek gelişmişlerdir.

g — Kooperatif Birlikleri İçinde Rekabetin Varlığı

Zaman içinde yerel kooperatifler, belli birlikler etrafında toplanarak ve ya kendi aralarında yeni birlikler oluşturarak, yapısal güçlerini daha da artırma yoluna gitmişlerdir. Buna bağlı olarak da birlikler içinde yatay ve dikey rekabet devamlı olarak yaşanmıştır.

Yatay rekabet sayesinde daha verimli yerel kooperatifler, daha az verimli olan yerel kooperatifleri ortadan kaldırmışlardır. Bu arada artan üye sayılarına bağlı olarak artan miktarlarda süt işleyerek gerçekleştirdikleri ölçek-ekonomisine paralel olarak verimliliklerini daha da arttırmışlardır.

Birlik içinde var olan dikey rekabet sayesinde ise, birlik-merkez kooperatifinden daha verimli olan birlik üyesi yerel kooperatiflerin, birlik-merkez kooperatifini ikame ettikleri ve birlik-merkez kooperatifleri oldukları görülen bir olaydır.

h — Kooperatiflerin Örgütleniş Şekli

Hollanda kooperatifçilik hareketinin arkasında, belli bir doktrinel saplantı ve bu saplantıya bağlı olarak, kooperatiflerin örgütlenişleriyle (yapılanışlarıyla) ilgili katı bir model yoktur.

Kooperatiflerin gelişmelerinde, birlikler etrafında örgütlenmelerinde, kooperatif çatısı altında ilave veya yeni kuruluşların hayat bulmasında yönlendirici güç; zaman içinde çevre koşullarında ortaya çıkan değişmeler kooperatiflerin süratle en iyi uyumu

sağlayabilmeleri ihtiyacı ile üyelerin ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilme amacı olmuştur.

Kooperatifler hiçbir dönemde hantal bürokratik kuruluşlar haline gelmemişler, değişen çevre koşullarına ve üye ihtiyaçlarına kalıcı, rasyonel ve uygun çözümler üreten oynak (flexible) yapılanma şeklini korumuşlardır.

Sektörel çıkarların korunabilmesi için, rakip kooperatif birlikleri gerektiğinde kendi aralarında işbirliğine gitmişler ve hatta tüm süt sektörüne hizmet veren yeni kuruluşları müştereken örgütlemişlerdir.

Kooperatiflerin üyelerine verdikleri hizmetlerin doğurduğu maliyetlerin finansman sorumluluğunun tümü, kooperatiflerin üyeleri olan tarımsal üreticilere yüklenmiş olmakla beraber; kooperatif yönetimleri, kooperatif içi verimliliğe büyük önem vermişler, verimliliğini kaybeden birimleri anında tasfiye ederek, büyüme stratejilerinin yanında gerektiğinde küçülme yolunu da tutmuşlardır.

Kooperatiflerin karşılaştığı farklı ve en çetin problem, teknolojik değişmelerin getirdiği yönetim problemi olmuştur. Kooperatifler bu problemi, kendi üyeleri olmayan, maaşlı, profesyonel yöneticileri iş başına getirerek aşmışlardır.

Profesyonel yöneticilerin görevlendirilmesi, kooperatiflerde yeni bir problem yaratmıştır: Atanan yöneticiler ile bu yöneticileri denetleyip yönlendirecekleri vasayılan genel kurul üyesi ortaklar, yönetim kurulu üyelerinin sahip oldukları teknik, yönetim bilgi ve tecrübeleri arasındaki farklılık.

Profesyonel yöneticilerin atanmasıyla karşılaşılan problem de pratik bir çözüme ulaştırılmıştır: Yönetim kurulu üyelerinin bilgilendirilmesine dönük kursların başlatılması ve genel yöneticinin seçiminde dikkate alınacak kıstasların belirlenmesi. Genel yöneticinin seçilmesinde iki kıstas konmuştur: (i) adayın başarılı geçmiş iş hayatı tecrübesi bulunması ve (ii) adayın fevkalade DÜRÜST bir geçmişe sahip olması.

1 — Politik Tercihler

Hollanda hükümetleri hiçbir zaman himayeci tedbirlere iltifat etmemişler, tam tersine devamlı olarak liberal ekonomik görüşleri benimsemişlerdir. Liberal politikalar, gerek tarım sektöründe ortaya çıkan üretim fazlasının komşu ülkelerde pazarlanabilmesi ve gerekse jeopolitik konunun kazandırdığı dünya ticaretindeki toptancılık rolünün başarı ile oynanabilmesi için tutarlı politikalar olmuştur.

Hükümetlerin zirai politikaları ise; (i) Tarımsal araştırmaların teşvik edilmesi, (ii) Gerek tarımda ve gerekse tarımsal ürünlere dayanan sanayi malları üretiminde verimliliğin artırılmasına öncelik tanınması, (iii) Çiftçilerin yeteneklerini ve teknik bilgilerini artırıcı uygulamalara ağırlık verilmesi, (iv) Kooperatifçiliğin devamlı olarak teşvik edilmesi; şeklinde sürdürülmüştür.

Yukarıda dokuz alt-başlık etrafında yapılan açıklamaların bir cümle ile özetlenmesi mümkündür. Hollanda sosyal sistemi içinde yer alan alt-sistemlerden biri olan süt sektö-

rü üyeleri, tekelci – rekabetin hâkim olduğu pazarlarda, kendi ekonomik çıkarlarını korumak ihtiyacını duymuş, bu ihtiyacın giderilmesinde kooperatif türü örgüt şeklini çözüm olarak seçmiş; siyasi sistem de, getirilen bu çözüm şeklinin sosyal sistemin istikrarını bozmadan amacına ulaşabilmesi için, kendi üzerine düşen sorumluluklarını başarı ile yerine getirmiştir.

7 — Türkiye'deki Kooperatiflerin Gelişmelerinin Değerlendirilmesi (3)

Hollanda'da kooperatifçilik hareketinin başarılı olmasında etkili oldukları saptanan ve yukarıda dokuz alt – başlık altında özetlenen sosyal ve siyasi etkenlerin ışığında, ülkemiz kooperatifçiliğinin değerlendirilmesi, aşağıda benzer alt – başlıklar etrafında sunulmaktadır.

a — Doğal Kaynaklar

Marmara Bölgesi, yeraltı zenginliklerinin yanında verimli arazi ve uygun iklim özellikleri ile dikkati çeker. Arazi ve iklim özellikleri birlikte değerlendirildiğinde, bölge ziraati, sadece belli bir faaliyet şekliyle sınırlandırılmaz. Tarla ziraati, bahçe ziraati, ekstansif, intensif tarım, kuru ve sulu tarım, büyük ve küçük baş hayvancılık, balıkçılık faaliyetleri bir arada yürütülür. Dolayısıyla bölge tarımsal nüfusunun geçimi, tek bir ekonomik faaliyet dalına bağlı değildir. Ayrıca, bölgede sanayi kuruluşları, maden işletmeleri ve büyük yerleşim merkezlerinin bulunması, tarımsal nüfusun devamlı olarak tarımdan kaçmasına neden olur.

Bölgede arazi dağılımı, çok deği-

şik ölçekli ve dağınık araziler şeklindedir. Büyük arazi sahipliği ve buna bağlı olarak, gelir farklılıklarına dayanan, homojen olmıyan gurupların oluşturduğu bir tarımsal nüfus vardır.

Dağ köyleri dikkati alınmadığına, bölge gelişmiş, gelir düzeyi yüksek bir bölgedir. Bilindiği gibi artan gelir düzeyine paralel olarak kooperatif türü kuruluşların çekiciliği azalmak tadır.

Trakya Birliğin temel uğraşı olan ayçiçeği tohumu, bölge için, nadas yerine geçen bir münavebe bitkisidir. Arazi nadasa bırakılarak dinlendirmek yerine, ayçiçeği ekilerek ek gelir elde edilir. Bu nedenle ayçiçeği tarımı, bölge çiftçilerinin geçimlerini sağladıkları asli ve tek ürünün tarımı değildir. Ayrıca ayçiçeği, tarım arazileri için düşü-nülebilecek tek münavebe bitkisi de değildir; diğer farklı münavebe bitkileri de vardır.

Marmara Birliğin temel uğraşı alanı içinde kalan (sofralık ve yağlık) zeytin de bölge çiftçilerinin çoğu için yan bir faaliyet dalıdır. Sadece zeytin üretiminin elde edilen gelir ile geçinen aile sayısı çok sınırlıdır.

Trakya Birliğe bağlı kooperatiflerin üyelerinde, üyesi oldukları kooperatifler, kendilerinin de sahibi oldukları bir ticaret şirketi olarak algılanmaktadır. Bölgede ayçiçeği tohumu üretiminin devamı, kooperatiflerin

(3) Bu başlık altında yapılan açıklamalar şu çalışmadan aktarılmıştır: Dr. Güngör Tunç; «Türk Modeli Kooperatifçilik ile Hollanda Modeli Kooperatifçiliğin Karşılaştırılması», Girne, 1994, (Yayınlanmamış orijinal araştırma raporu).

varlığına bağlı değildir. Bir başka ifade ile, ayçiçeği tohumu üreticileri «kendi aralarında, karşılıklı dayanışma ile yapısal güç kazanmak» ihtiyacını duydukları için kooperatifler doğmamıştır. Aksine, iç pazarlarda çiçek yağına olan talebin karşılanabilmesi bakımından gerekli ayçiçeği tohumu üretimini teşvik edebilmek için kooperatifler vardır. Ürün «Devlet Destekleme Alımları» kapsamı içine alınmıştır, dolayısıyla devletçe ilan edilen satın alma fiyatları, üyeleri kooperatifler etrafında toplayan en etkili teşvik edici faktördür.

Yakından incelendiğinde, Marmara Birliğe bağlı kooperatiflerin üyeleri olan çiftçiler arasında da, kendi aralarında kurulacak dayanışmaya bağlı olarak belli bir yapısal güç kazanma anlayışının bulunmadığı görülür. Kooperatifler, taban tarafından duyulan bir ihtiyaca gene taban tarafından üretilen bir çözüm olmaktan uzaktır. Kooperatifler, «Devlet Destekleme Alımları» politikasının uygulayıcıları durumundadırlar. Bununla beraber, kooperatiflerin bir diğer temel işlevi vardır: Bir tarımsal faaliyet türünün, yani zeytin üretiminin devamını temin etmek. Bu sayede zeytin üretiminde de, bölgenin eski temel üretim faaliyetlerinden biri olan ipek böceği üretiminde yaşanmış olan acıklı kaderin paylaşılması önlenmektedir.

b — Bölgenin Jeopolitik Konumu

Jeopolitik konumun, sadece bölge için irdelenmesi yerine ülkemiz için irdelenmesi daha tutarlı olur. Ülkemizin jeopolitik konumu, dünya ticaretinde mukayeseli bir avantaj sağ-

lamak açısından elbette büyük bir potansiyele sahiptir; ancak, bugün için kazanılmış bir avantaj bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bahse konu edilen avantajın devam ettirilebilmesi için hükümetlerce geliştirilmiş bir politika da henüz yoktur. Olmayan bir politikanın ve kullanılmayan doğal bir avantajın, kooperatifçilik hareketi üzerinde olan etkilerinden de söz etmek mümkün değildir.

c — Komşu Ülkelerdeki Gelişmeler

Sadece bölge genelinde değil Türkiye genelinde araştırıldığında, ülkemize komşu ülkelerin gelişmişlik seviyeleri yeni teknolojiler ve yeni fikirler üretecek, icatlar yapabilecek düzeyde hiçbir zaman ulaşmamıştır. Komşu ülkelerin kendileri de yenilikleri ve icatları gelişmiş ülkelere ithal eden ülkeler olmuşlardır. Dolayısıyla her iki kooperatif birliği tarafından, komşu ülkelerden yapılan teknoloji ithalatı söz konusu olmamıştır.

Araştırma konusu olan iki kooperatif birliğinin de temel işgal konuları olan ürünlerin üretilmesinde ve işlenmesinde yeni teknolojiler ithal edilmiştir; ancak, bu teknoloji transferleri komşu ülkelere yapılmamıştır.

Komşu ülkelerin gelişmelerine bağlı olarak artan gelir seviyelerinin yarattığı tüketim harcamalarındaki artışların, inceleme konusu kooperatif birliklerinin ürünlerine yansımaları hiçbir zaman görülmemiştir.

Aslında kooperatif birliklerinin işgal konusu olan ürünlerin üretiminde de, iç talebin karşılanmasından sonra, tüketim fazlası stoklar genel olmaktan ziyade arızidir.

d — Ekonomik Krizlerin Etkileri

Dünya son yüz yıl içinde iki önemli ekonomik kriz yaşamıştır. İlk kriz 1880'li yıllarda yaşanan krizdir. İkinci kriz ise «1929 Krizi» olarak bilinir. Ayrıca 1980'li yıllarda da kendini tekrarlayan ekonomik kriz, görünüşe göre, insanoğlunun kriz yönetiminde kazandığı tecrübelerin uygulamaya konması sonucu, çok büyük boyutlara ulaşmadan önce atlatılmış gözükmektedir.

Ülkemiz de bu krizlerden etkilenmiştir. Kooperatifçilik hareketinin gelişmesine olan etkileri açısından, bizler için, 1929 krizi önem taşır. Çünkü bu kriz, himayeci tedbirlere ve karma ekonomik modele geçişi hızlandırmıştır.

Himayeci tedbirler sonucu, tarımsal üreticiler, kendi aralarında dayanışmayı öngören çözümler aramak yerine, devlet desteğine yönelmişlerdir. O yılların Türk sosyal sisteminin özellikleri araştırıldığında, seçeneklerin de fazla olmadığı görülmektedir.

e — Kültürel Özellikler

Marmara Bölgesi içinde mezhep ve dil farklılıklarına dayanan, küçük yerel toplulukların varlığından söz etmek mümkün değildir.

Bölgede sosyal liderler de yetişmemiştir. Sosyal liderlik için gerekli bilgi, tecrübe ve maddi kaynak birikimine kavuşanlar, içinde doğdukları yerel topluluklara hiçbir zaman geri dönmemişlerdir. Yörenin imkânlarını kullanarak belli bir maddi birikime ulaşanlar ise en yakın büyük yerleşim yerlerine göç etmişlerdir. Bununla beraber, son 15-20 yıldan bu yana bölgede, üniversite mezunu çiftçilerin sa-

yıları artmakta ve emeklilerin yarattığı ters - göç olayı gözlenmektedir.

Köy öğretmenleri ile köy imamları ise kooperatifçilik hareketinin geliştirilmesinde hiçbir zaman sosyal lider görünümüne girmemiştir.

f — Sektör İçi Rekabet

Zeytin piyasalarında rekabetin varlığından söz etmek mümkün değildir. Yerel kooperatiflerin bulunduğu her yerleşim merkezinde, bir zeytin borsası oluşur ve borsaya özel kişiler iştirak ederler. Ancak, zeytin borsalarında genelde kooperatiflerce satın alınmayan, kooperatiflerin satın alma da uyguladıkları satın alma kalitelerinin altında kalan ürünler işlem görmektedir. Ayrıca, borsaların iş hacimleri, kooperatiflerce yürütülen satın alma faaliyetlerinin boyutları ile karşılaştırılmıyacak derecede düşüktür. Özetle, üreticilerce pazara getirilen zeytinin tek alıcısı kooperatiflerdir.

Ayçiçeği tohumu piyasalarında, kooperatifler ile özel girişimciler arasında görünüşte bir rekabet vardır. Bölgede çok sayıda ayçiçeği yağı üreten özel girişimcilere ait tesis ile ayçiçeği tohumu ticaretiyle uğraşan toptancı-tüccar ve aracı-tüccar bulunmaktadır. Ancak, özel girişimcilerin, hasat sezonlarında pazarlardaki etkinlikleri ile ürün rekoltesi arasındaki ilişki hemen görülür. Rekoltenin düşük olduğu yıllarda özel girişimciler ya kendi çiçek-yağı üretimlerini garanti altına almak veya spekülasyon amacı ile satın alma fiyatlarını kooperatiflerce uygulanan fiyatların üzerine çıkarabilirler; ürün bedellerini peşin öderler, ürünün nakliye sorumluluğunu üstlenirler.

Buna karşılık rekoltenin yüksek

olduğu yıllarda özel girişimciler, piyasalarda çok etkili değildir; çünkü bilirler ki, Trakya Birliğin Tekirdağ ve Karacebey'deki üretim tesislerinin toplam kapasitesi, kooperatiflerce satın alınacak toplam ürünün tamamını işlemeye yetmeyecektir. Gene bilirler ki, Trakya Birlik satın alacağı ayçiçeği tohumunun bir kısmını özel-tesislerde fason olarak işletecektir ve bir kısmını da özel girişimcilere satacaktır. Stoklamanın taşıdığı riskleri ve mali yükleri, kooperatiflerin sırtında tutmak özel girişimciler açısından tercih edilir. Özel girişimcilerin dikkate aldıkları diğer hususlar ise; bir kısım üreticinin (muaccel borçlarını karşılamak amacıyla) ürünlerini peşin para karşılığında tüccara satacağı, bir kısım üreticinin gelir vergisi matrahını kabartmak için tüccarı tercih edeceği, büyük ölçekli üreticilerin ürünlerini kendi ambarlarında saklayarak yıl içinde partiler halinde satacaklarıdır. Bu açıklamaların ışığında, ayçiçeği tohumu pazarlarında da etkin bir rekabetin varlığını iddia edebilmek zor olmaktadır.

g — Kooperatif Birlikleri İçinde Rekabetin Varlığı

Ana iştiğal sahaları zeytin ve ayçiçeği tohumu olan kooperatiflerin oluşturdukları birlikler içinde, gerek dikey ve gerekse yatay rekabet yoktur. Birlikler içinde yukarıdan aşağıya doğru işleyen bir emir-komuta zinciri vardır. Yerel kooperatifler, bağlı oldukları birliğin talimatlarına uymakla yükümlüdürler. İlgili mevzuat Tarım Satış Kooperatifleri'nin örgütleniş şeklini ve kademeler arasındaki ilişkileri hiyerarşik bir düzen içinde tanzim etmiştir. Hiyerarşinin en tepesinde de ilgili Bakanlık vardır (4).

h — Kooperatiflerin Örgütleniş Şekilleri

Ülkemizde kooperatifçilik hareketinin arkasında doktrinel bir saplantı yoktur; ancak, örgütlenişleriyle ilgili olarak katı bir model vardır. Bu model ilgili kanunlarca belirlenmiştir.

Kooperatiflerin gelişmelerinde yönlendirici güç ilgili bakanlıktır. İlgili bakanlığın onayı olmaksızın ana statülerini değiştiremez ve değişen çevre koşullarına kendiliklerinden uyum sağlayamazlar.

Kooperatifler, giderek bürokratik kuruluşlar ve hatta özel tipte birer kamu iktisadi kuruluşları şekline gelmişlerdir.

Bahse konu edilen iki birliğin iştiğal konusu olan ürünler, devlet destekleme alımları içine alındıklarından, işletme yılı sonunda ortaya çıkabilecek «gelir fazlası» (kâr) veya «gelir noksanı» (zarar) kooperatiflerin sorumlulukları olmaktan çıkmıştır.

Kooperatiflerin yapıları içinde verimliliği, kaliteyi, esnekliği (flexibility) artırıcı girişimleri cesaretlendiren, teşvik eden ve hatta zorlayan sistemler yoktur. Verimlilik, kalite ve esneklik özelliklerini kendinde toplamayan kuruluşların, çağımız rekabetini göğüslemesini beklemek yanıltıcı olur.

(4) Tarımsal kooperatifler ile ilgili mevzuat:

— Kooperatifler Kanunu, 1969, Kanun No. 1163.

— Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun, 1935, Kanun No. 2834.

— Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmündeki Kararnameyi Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun, 1985, Kanun No. 3186.

— Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun, 1972, Kanun No. 1581.

İncelenen iki birlikte görülen ana problemler; (i) yönetim problemi ve (ii) finansman problemi olarak belirlenmiştir. Her iki problemin sorumluluğu da, bugünkü sistem içinde, devlete devredilmiştir.

1 — Politik Tercihler

Ülkemizde kooperatifçilik hareketini başarıya ulaştıracak, doğrultusu değişmeyen tek bir politikanın, tüm hükümetlerce aynen uygulandığı görülmez. Bunun belli nedeni, Cumhuriyet döneminde iş başına gelen hükümetlerce farklı ekonomik politikaların uygulanmış olmasıdır.

1950'lerden önceki dönemde karma ekonomik model ile himayeci tedbirler uygulanmış iken, 1950'li yıllarda liberal ekonomi modeli himayeci tedbirlerle birlikte tercih edilmiş, 1960/1980 döneminde karma ekonomik model himayeci tedbirler ile birlikte benimsenmiş, 1980'den sonra himayeci tedbirlerin tedricen azaltıldığı liberal ekonomi (moda tabir serbest pazar ekonomisi) anlayışı hâkim olmuştur.

Bu görüşlere bağlı olarak kooperatifçilik, bazı dönemlerde teşvik görmüş, bazı dönemlerde kaderiyle baş başa bırakılmıştır. Hatta bazı dönemlerde kooperatifçilik hareketinden korkulmuş, sindirilmek istenmiştir.

Takip edilen ekonomik politika ne olursa olsun, kooperatifler daima belli bir bakanlığın vesayeti altında kalmışlardır. Buna bağlı olarak önceki yıllarda ürün satın alma fiyatları ilgili bakanlıkça saptanmış; son yıllarda bir adım daha ileri gidilerek, araştırma konusu ürünler, devlet destekleme alımları içine alınmıştır.

Sonuçta üreticilere, üyesi oldukları kooperatifleri, kendilerinin de sahipleri oldukları ticari kuruluşlar olarak görmeleri yerine, destekleme alımlarını yürüten aracı kuruluşlar olarak görmeleri alışkanlığı kazandırılmıştır.

Yukarıda dokuz alt başlık etrafında toplanan ve Hollanda kooperatifçilik hareketinin başarılı olmasında rol oynayan faktörlerin ışığında, Türk kooperatifçilik hareketinin gelişmesini değerlendirmeyi amaçlayan açıklamaların üç cümle ile özetlenmesi mümkündür:

- i. Türkiye'de kooperatifçilik hareketi, tekelci-rekabet özellikleri taşıyan pazarlardaki çıkarlarının korunabilmesi amacı ile kendi aralarındaki dayanışmaya dayanan yapısal güç kazanma ihtiyacının alt sistemlerde duyulması ve bu ihtiyacın kooperatif türü örgütlerle karşılanması şeklinde tabandan gelen bir girişimin sonucu değildir.
- ii. Alt sistemin olası ihtiyacı, siyasi sistem tarafından görülmüş ve çözüm şekli olarak kooperatifçilik, gene siyasi sistem tarafından (yukarıdan tabana) empoze edilmiştir.
- iii. Ne var ki siyasi sistem, kooperatifçiliğin başarılı olabilmesi için gerekli ortamı geliştirememiş, kooperatif ortaklarına sağlıklı düşünebilecekleri eğitimi, rehberliği verememiş ve kooperatifçilik hareketini dejenere etmiştir.

8 — SONUÇ

Merkez birlikleri ile bunların etrafında toplanmış yerel kooperatiflerden oluşan iki tarım satış kooperatif birliğinin değerlendirilmeleri sonucu,

tarımsal menşeli kooperatiflerin (kooperatifçilik hareketinin başlangıcından bu yana 150 yıl geçmesine rağmen) ülkemizde başarılı olamadıkları görülür. Bu başarısızlığın en kısa zaman içinde başarıya dönüştürülmesi gereği vardır; çünkü, kooperatif türü kuruluşlar bazı vazgeçilmez işlevler yapmaktadırlar. Ayrıca, hiçbir hükümetin de «kooperatif türü kuruluşlardan elini çektiği» gerekçesi ile başarısızlıkta bulunması gereken kendi payını, başka kuruluşlara fatura etmeye hakkı yoktur. Sorunun çözümsüz bırakılması ve çözüm diye sunulan alternatiflerin gerçekte çözüm olmaması halinde, toplulumuz içinde yer alan alt-sosyal-sistemler arasında çelişme ve çatışma kaçınılmaz hale gelecektir.

Gerçekte çelişme veya çatışma kader değildir; çünkü, söz konusu olan sorunun çözümü vardır. Yeter ki, işbaşına geçen hükümetler, özel sektör kuruluşları, zirai kooperatifler ve ilgili bilim kuruluşları, tarımsal kooperatiflerin oluşturduğu sosyal alt sistemi yeniden şekillendirebilmek için en sağlıklı/isabetli amacı, stratejileri ve taktikleri belirlemek niyeti ile sarmimi iş-birliğine dayanan bir çalışma çine girebilsinler.

-
- ◆ Bir tartışma sırasında, kızdığımız anda gerçek için uğraşmayı bırakır, kendimiz için uğraşmaya başlarız.

Goethe

- ◆ Başlakaları için zor olan bir şeyi yapmak yetenekli olmaktır; yetenekliler için imkânsız olan bir şeyi yapmak da dâhi olmaktır.

Henri-Frederic Amiel

Kanımızca, böyle bir çalışma sonucu belirlenecek amaç, strateji ve taktikler aşağıda özetlenenlerden çok farklı olmayacaktır.

A — Temel Amaç

Kooperatif türü kuruluşların, iç ve dış pazarlarda karşılaşılabilecek rekabeti başarı ile göğüsleyebilen, uzun vadede yaşayabilecek sağlıklı-ğa sahip, kârlı kuruluşlar haline getirebilmeleri.

B — Stratejiler ve Taktikler

a) Verimli ve kaliteli üretime ulaştırılması; maliyetleri ve satış fiyatlarını devamlı kontrol altında tutabilecek ve kaliteyi devamlı geliştirecek yönetimin iş başına getirilmesi:

i. Genel müdürlerin, teknolojik değişmelerin ve modern pazarlamanın getirdiği problemleri çözümlenebilecek yetenek, bilgi ve tecrübeye sahip; tüm personeli ve ortakları kooperatif amaçları etrafında ateşliyebilecek liderlik vasıfları olan; geçmiş yaşantısı boyunca dürüstlüğü, yüksek ahlak standartları ispatlanmış kişiler arasından seçilmeleri.

ii. Yönetim kurullarına başarılı geçmişleri olan özel sektör yöneticilerinin de çekilmeleri. Örneğin, yönetim kurulu üyelerinin % 50'si ortaklar genel kurulunca seçilecek ortak üyelerden oluşurken, diğer % 50'sininin İstanbul Sanayi Odası üyeleri arasından seçilmelerinin sağlanması.

iii. Denetim kurulu üyelerinin, kooperatif faaliyetlerini denetleyebilmek için piyasada faaliyet gösteren bir

mali müşavirlik/denetim firmasını devreye sokabilmeleri.

b) Yapısal esnekliğin (flexibility) sağlanması:

- i. Hantal bürokratik örgüt modeline dayanan mevcut organizasyon (yapılanma) şeklini benimseyen bugünkü kooperatif yasaları terk edilmelidir.
- ii. Tarımsal kooperatifler, Türk Ticaret Kanunu'nun, anonim şirketleri düzenleyen maddeleri kapsamı içine alınmalıdır.

c) Kooperatiflerin mali açıdan güçlendirilmeleri:

- i. Bir defaya mahsus olmak üzere, hükümetler, kooperatiflerin mevcut borçlarına bir çözüm getirmelidir.
- ii. Ortak üyelerin, ortaklık paylarını artırmalarını özendirecek önlemler geliştirilmelidir.

d) İntensif kooperatifçilik eğitim programlarının hazırlanması ve uygulanması.

EKONOMİK GÖSTERGELER DİŞ DÜNYA (MART 1996)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Carl İşlem Dengesi (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Faiz Oranları (%)	
							Para Piyasası (Son 3 Aylık)	Bankalar
								Kredi
A.B.D.	1.4	2.7	2.9	5.4	-175.1	-152.9	5.44	8.25
Almanya	1.0	1.5	5.4	10.0	64.7	-18.8	3.35	6.00
Avustralya	3.3	5.1	2.4	9.0	-4.1	-18.1	7.50	10.60
Avusturya	1.2	1.9	4.3	6.4	-10.3	-4.8	3.25	8.25
Belçika	1.8	1.9	1.6	14.0	13.6	6.9	3.30	7.25
Danimarka	2.9	1.7	4.1	11.0	5.6	3.1	4.15	6.75
Fransa	0.7	2.0	1.8	11.9	21.1	18.9	4.06	7.00
Hollanda	1.6	1.8	1.1	7.6	18.7	15.2	3.13	5.00
İngiltere	1.9	2.9	3.3	8.5	-18.0	-6.1	5.63	7.00
İspanya	2.6	3.7	4.6	23.9	-23.3	7.3	8.45	9.75
İsveç	3.8	2.0	6.7	7.6	15.4	4.9	7.65	9.00
İsviçre	-0.2	0.8	1.5	4.6	1.3	19.2	1.75	3.88
İtalya	3.4	5.0	3.9	12.1	26.7	15.4	10.13	11.50
Japonya	-0.2	-0.4	4.4	2.9	132.2	107.9	0.37	1.63
Kanada	0.6	1.6	2.0	9.6	20.7	-11.7	5.19	7.00

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 16 Mart 1996.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

Aksigorta bir zirveye daha çıktı!

Sigortacılık sektöründe, büyüklüğü, güvenliği ve dürüstlüğü ile zirvede olan Aksigorta, Türk sporuna verdiği destekle bir zirveye daha çıktı. Afrika kıtasının en yüksek dağı **Kilimanjaro**'ya tırmanan ilk **Türk dağcı Alper Sevil**, tırmanışının her adımında Aksigorta güvencesini yanında hissetti. Zirveye, Aksigorta'nın gücü ve desteğiyle ulaştı.

Aksigorta, sponsorluğu ile gerçekleşen ve Türk spor tarihine geçen bu başarıyla gurur duyuyor, mutluluk duyuyor.

Kilimanjaro; Yükseklik 5895 m.

AKSIGORTA

Ayın Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

Yeni Hükümet Programını Gerçekleştirebilecek mi?

ANAYOL Hükümeti de denilen, ANAP ve DYP'nin oluşturduğu 53. Hükümet'in listesi 6 Mart 1996 akşamı Cumhurbaşkanı'na sunulmuş ve onaylanmıştır. Yeni Koalisyon Hükümeti'nin Programı, 7 Mart 1996 günü TBMM'de Başbakan Mesut Yılmaz tarafından okunmuştur. 12 Mart'da güvenoyu alan Hükümet, resmen göreve başlamıştır.

Hükümet Programı'ndaki ana hedefler şöyle özetlenebilir: Enflasyonun 5 yıl da tek haneli düzeye düşürülmesi, döviz gelirlerinin 90 milyar dolara çıkarılması, özelleştirmenin 2 yıl içinde tamamlanması, sosyal güvenlik kuruluşlarının 25 yılda tasfiye edilmesi, kayıt dışı ekonominin kayıt içine alınması, Özel Tüketim Vergisi çıkarılması, Doğu Anadolu'da yapılacak yatırımların özel teşviklere bağlanması, GAP'ın hızlandırılması, Gümrük Birliği uyum yasalarının ve vergi reform yasalarının ilk 6 aylık dönemde çıkarılması.

Anayol Hükümeti'nin bu hedefleri gerçekleştirmesini diliyoruz. Bu hedeflerin, dergimizin Mart sayısında da açıkladığımız sorunları gidermeyi amaçladığı bellidir. Ancak, bütçe açığının 850 trilyon TL'yi aşacağı ve iç borç stokunun 4 katrilyon TL'ye ulaşacağı tahminleri, döviz rezervlerinde Mart ortalarında görülen gerileme gibi olumsuz ekonomik göstergeler, Hükümet Programı'nın **nasıl** gerçekleştirilebileceği sorusunu ortaya çıkarmaktadır.

Bir olumlu olay, dış piyasalardaki düşük kredibilite notumuza karşın, uzun zamandan beri ilk defa 65 milyon dolarlık Japon kredisinin sağlanmış olmasıdır.

1995 Şubat ayında imalat sanayii kapasite kullanım oranı % 73.2 iken, bu oran 1996 Şubat ayında % 75.1'e yükselmiştir. Ancak, 1995 Ocak ayında % 15.7 olan sanayi üretimi artışı, 1996 Ocak ayında % 12 olarak gerçekleşmiştir. GSMH büyüme hızı 1995'de % 7 olarak öngörülmüş iken, % 8.1 olarak gerçekleşmiştir.

Resmi Gazete'de yayımlanan Gelir Vergisi Genel Tebliği, teşvik belgesiz yatırımlarla ilgili yatırım indirimi uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek suretiyle, yatırımların desteklenmesi imkânını genişletmiştir.

Mart ayında şeker, akaryakıt, tek el ve demir – çelik ürünleri gibi temel mallara yapılan zamların olumsuz etkisi, enflasyon rakamlarının yükselmesine yol açmıştır. DİE rakamlarına göre, 1996 Mart ayında toptan eşya fiyatları Şubat ayına göre % 7, tüketici fiyatları ise % 5.6 artmıştır. Son 12 aylık fiyat artışı toptan eşyada % 65.3, tüketici fiyatlarında % 79.3 olmuştur.

Özelleştirme konusunda, Çinkur'un 14 milyon dolara satıldığı öğrenilmiştir. Erdemir'in satılması işi hızlandırılmış ve alınan 7 teklifin değerlendirilmesine başlanmıştır.

Aşağıda Mart ayında tespit edilen başlıca ekonomik olaylar, gruplanarak açıklanmaktadır.

BANKALARLA İLGİLİ OLAYLAR

● Bankalarımızın Kârlılığı

Bankalarımızın kârlılığı ile ilgili bir değerlendirmeye göre, 10 bankanın toplam net kârı 1995 yılında, bir önceki yıla nazaran % 215,98 artarak 33 trilyon liraya ulaşmıştır. Bankalar Birliği tarafından yapılan bir araştırma ile, AB üyeleri arasından seçilen 10 ülkedeki bankalarla Türk bankacılık sektörü karşılaştırılmıştır. Mevduat, aktifler ve kredi toplamı ile GSYH oranı bakımından ülkemiz son sırada yer almaktadır. Ancak, net faiz geliri ve vergi sonrası kâr bakımından Türkiye birinci sırada bulunmaktadır.

● Faizler, Borsa ve Döviz Durumunda Gelişmeler

1996 Mart ayı başından itibaren bankaların mevduat faizlerini 1 ile 15 puan arasında düşürdükleri gözlenmiştir. Hazine'nin iç borçlanma faizlerini düşürmeye yönelmesi ile başlayan bu eğilim, Mart ayı ortalarında değişmiş ve iç borçlanma için faizlerin yeniden yükseltilmesine geçilmiştir. Döviz kurları da artan talep karşısında yüksemeye başlamıştır.

Hükümet'in güvenoyu alması üzerine canlanan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda bileşik indeks 67.772 puanla rekor kırmış, döviz kurlarında da artış görülmüştür. Diğer taraftan, Merkez Bankası, Mart sonlarına doğru gecelik faizleri % 88'den % 93'e, repo faizlerini ise % 94'e çıkarmıştır. İç borçlanma zorunluluğu, faizlerin yükselmesine, bu durum ise serbest paranın Hazine bonolarına yönelmesine; dengenin tutulması için döviz kurlarının yükseltilerek, menkul kıymetlerin canlanmasına yol açmaktadır.

● Disponibilite Tebliği'nde Değişiklik

Merkez Bankası, 5 Ocak 1995 tarihli Umumi Disponibilite Tebliği'nde değişiklik yapmıştır. Buna göre, bankaların net genel pozisyonun sermaye tabanına oranının % 50'yi geçmesi halinde, aşan kısım için % 9 oranında disponibilite bulundurmaları gerekmektedir. Bunun tamamı Merkez Bankası'nda vadesiz serbest tevdiat olarak tutulacaktır.

Bankaların El Değişirmesi

Büyük firmaların para ve kredi ihtiyaçlarının kontrolü ve dengenin sağlanması, bu gibi firmaları banka sahipliğine itmektedir. Bu gereksinim dolayısıyla bazı bankaların el değiştirdiği görülmektedir. Mart ayı içinde bu konuda çok hareketli olaylar gözlenmiştir.

— Çukurova Grubu tarafından 1988'de kurulan «Interbank»ın Nergis Grubu tarafından satın alındığı öğrenilmiştir. Halen 2 trilyon 750 milyon olan Interbank'ın sermayesinin 10 trilyon liraya ve 12 olan şube sayısının da 30'a çıkarılması beklenmektedir. Interbank'ın % 28.07 oranında ortağı olan İsviçreli Credit IND. S.A.'nin ortaklık payı aynen devam edecektir.

— 1863 yılında kurulmuş olan Osmanlı Bankası'nın Doğu Grubu tarafından 245 milyon dolara satın alınması kesinleşmiştir. Bu suretle Doğu Grubu'nun sahip olduğu banka sayısı 5'e yükselmiştir. Bu bankalar şunlardır: Garanti Bankası, Garanti Yatırım Bankası, Körfezbank, Bank Ekspres ve Osmanlı Bankası.

— Diğer bir banka satışı haberi Doğan Grubu'nun 1991'de kurduğu Alternatifbank ile ilgilidir. Bu bankanın satışı için Doğan Grubu ile Anadolu Endüstri Holding arasında görüşmeler sonuçlanmıştır. Alternatifbank'ın % 80 hissesi 70 milyon dolara Anadolu Endüstri Holding tarafından satın alınmıştır.

MALİ KONULARLA İLGİLİ OLAYLAR

● Götürü Giderlerin Ticari Kazançtan İndirilmesi

7 Mart 1996 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Maliye Bakanlığı Tebliği, belgelendirilmemiş giderler karşılık olmak üzere yapılacak götürü gider kaydının, mükelleflerin genel esaslara bağlı kalarak belgelendirilmiş giderlerinin kaydına engel olmayacağına açıklamaktadır. İhraç kaydıyla mal teslim eden mükelleflerin de götürü gider uygulamasından yararlanabileceklerini öngören tebliğ, 1995 yılına ilişkin ticari kazancın tespitinde götürü gider uygulamasını esas almaktadır.

Bu tebliğ ile ihracat, yurt dışında inşaat ve taşımacılık yapanlar, götürü olarak hesaplanacak giderlerini ticari kazançlardan indirebilecektir. Mükelleflerce beyannameye dahil kazançlar üzerinden tevkif suretiyle ödenen ve beyanname mahsup edilemeyen Gelir veya Kurumlar Vergisi'nin teminat aranmaksızın ve inceleme yapılmaksızın iade edilecek tutarı 100 milyon liradan 200 milyon liraya çıkarılmıştır.

● Ek Mali Tablo Düzenlenmesi Yükümlülüğü

Maliye Bakanlığı'nın 7 Mart 1996 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan «Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği» ile ek mali tablo düzenleme konusunda limitler, aktif toplamda 25 milyar liradan 200 milyar liraya, net satışlarda 50 milyar liradan 500 milyar liraya yükseltilmiştir.

● Yurtdışına Çıkışta Alınan Toplu Konut Fonu Harcı Kaldırıldı

Yurtdışına çıkışlarda alınan 100 dolar tutarındaki Toplu Konut Fonu harcının

1 Nisan 1996 tarihinden itibaren alınmaması, Bakanlar Kurulu Kararı ile karara bağlanmıştır. Yıllardan beri süren bu uygulamanın yeni Hükümet tarafından kaldırılması olumlu karşılanmıştır.

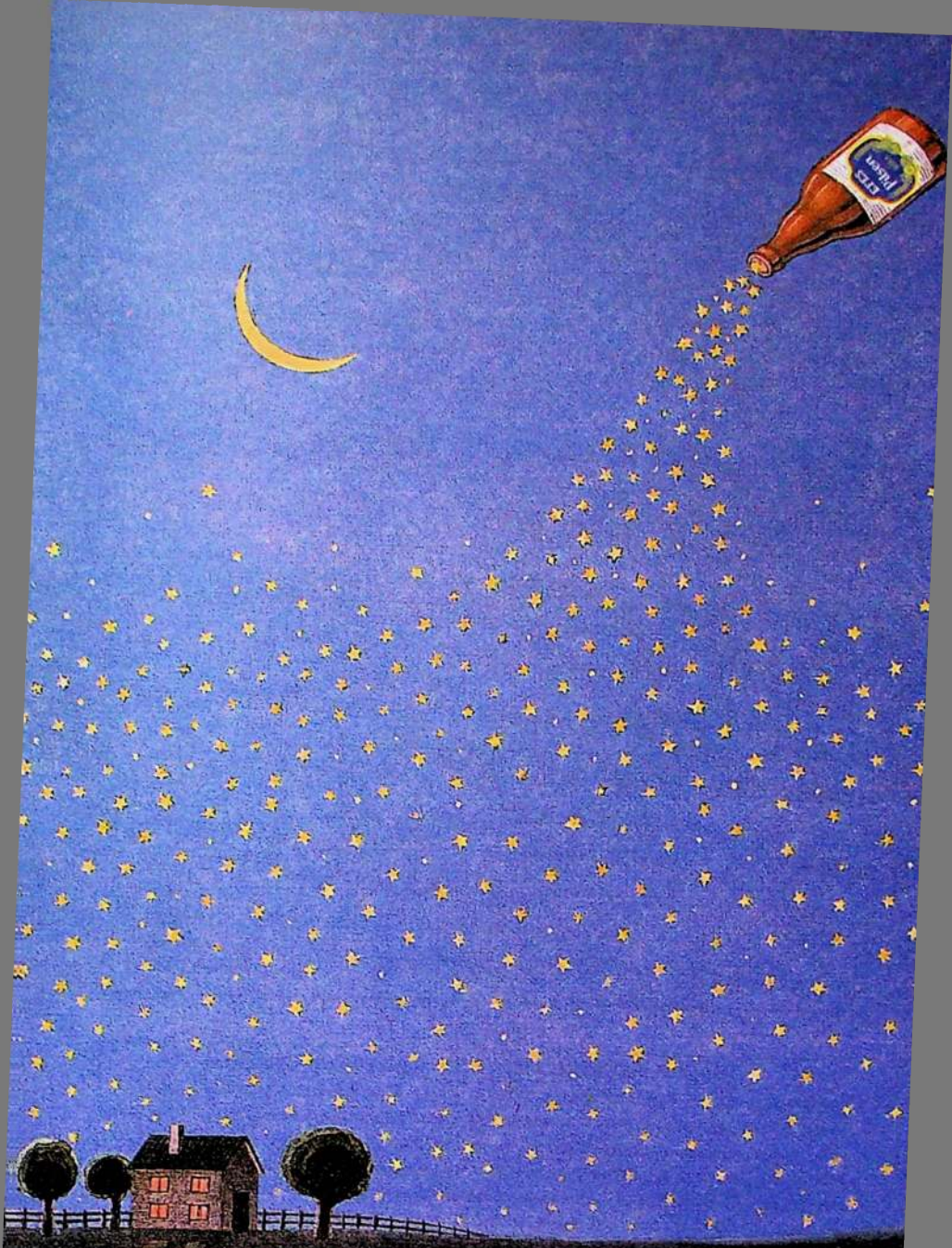
1995 YILI DIŞ TİCARET DURUMU

1995 yılına ait dış ticaret rakamları, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından açıklanmıştır. Buna göre; ihracatımız 21 milyar 635,9 milyon dolar, ithalatımız ise 35 milyar 709 milyon dolar olmuştur. İhracatımız 1994 yılına göre % 19.5, ithalatımız ise % 53.5 oranında artmıştır. Dış ticaret açığımız, 1994'de 5 milyar 164 milyon dolar iken, 1995'de 14 milyar 73 milyon dolara yükselmiştir. 1995'de ihracatın ithalatı karşılama oranı % 60.6 olmuştur. Bu oran 1994'de % 77.8 idi.

ZAMLAR DEVAM EDİYOR

Geçtiğimiz 1996 Mart ayında yapılan başlıca zamlar, aşağıda özet olarak verilmektedir.

- 11 Mart'tan itibaren Tekel tarafından ithal edilen bazı içkilere ve sigaralara % 40 oranında, Çaykur tarafından üretilen paketli kuru çay fiyatlarına ise % 25 oranında zam yapılmıştır. Bilindiği gibi Çaykur ürünlerinin fiyatları Şubat 1996'da da artırılmıştır.
- Akaryakıt fiyatlarına 14 Mart'dan itibaren % 10 ile % 20 arasında değişen oranlarda zam yapılmıştır. Bu arada benzin fiyatları % 10, kalorifer yakıtı olarak kullanılan 6 no.lu fuel oil ve gazyağı fiyatları % 15, motorin fiyatı ise % 20 oranında artırılmıştır. Ancak, 7 Nisan'da akaryakıt fiyatları ve bu arada tüpgaz fiyatları tekrar % 15 oranında zam görmüştür. Bilindiği gibi, yukarıda belirtilen ürünlerle, 27 Aralık ve 8 Şubat 1996 tarihlerinde iki defa daha zam yapılmıştır.
- Şeker fiyatlarına 15 Mart'dan itibaren geçerli olmak üzere % 30 zam yapılmıştır.
- 20 Mart 1996'dan itibaren Marlboro, Camel ve Salem sigaralarının fiyatları % 15 oranında artırılmıştır.
- Saray ve Atlas halılarına % 15 zam yapılmış bulunmaktadır.
- İskenderun Demir Çelik A.Ş. ürünlerinin fiyatlarına % 9.5 ile % 10.5 arasında değişen oranlarda zam yapılmıştır.
- Alüminyum fiyatlarına 25 Mart tarihinden itibaren yapılan zam ile, Seydişehir Etibank tesislerinde üretilen alüminyum profil fiyatı % 3.5 oranında artırılmıştır.
- TCDD İdaresi 1 Nisan 1996'dan geçerli olmak üzere yolcu taşıma ücretlerine % 33 ile % 40 arasında değişen oranlarda zam yapmıştır.
- İstanbul'da taksit ücretleri % 40, dolmuş ücretleri ise % 25 yükseltilmiştir.
- Çimento fiyatları 27 Mart'dan itibaren % 7 oranında zam görmüştür.
- TEDAŞ, 1 Nisan 1996 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere elektriğin kilovat saatine % 12 oranında zam yapmış bulunmaktadır.

Güzel bir dünyanın içeceği. **EFES Pilsen**

D ü z e l t m e

Dergi'nin Mart 1996 tarihli 3'üncü sayısında yayımlanan, Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet Duman ve Sayın Osman Karamustafa'nın ortak kaleme aldığı «Kur Riski Türleri ve Türk Firmaları Açısından Önemine İlişkin Bir Saha Araştırması» başlıklı yazıda yer alan «Tablo 1» ve «Tablo 2»nin dizgilerinde yanlışlık ve karışıklık olmuştur. Araştırma metninde konu ayrıntılı ve açık biçimde işlenmekle beraber, Dergi'nin 31'inci sayfasında yer alan «Tablo 1» ve «Tablo 2»yi aşağıda yeniden yayınlıyoruz. Söz konusu yanlışlık ve karışıklık için yazarlarımızdan ve okurlarımızdan özür diliyoruz.

Tablo 1

	Frekanslar	%	Geçerli %	Kümülatif %
En Önemli	48	29.3	30.6	30.6
Oldukça Önemli	69	42.1	43.9	74.5
Kısmen Önemli	35	21.3	22.3	96.8
Tamamen Önemsiz	5	3.0	3.2	100.0
	7	4.3	Eksik	
Toplam	164	100.0	100.0	

Tablo 2

Frekans Satır % Sütun %	SEKTÖR 1	SEKTÖR 2	SEKTÖR 3	Satır Toplam
ÖNEMLİ	36	53	63	152
	23.7	34.9	41.4	96.8
	100.0	94.6	96.9	
ÖNEMSİZ		3	2	5
		60.0	40.0	3.2
		5.4	3.1	
Sütun	36	56	65	157
Toplam	22.9	35.7	41.4	100.0
				P > .05

Ki-kare: 2.04383

DK:2

Geçerlilik Der.: .35991

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR (AYLIK DERGİ)

İDARE YERİ : Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak No. 6 Kat 2; 34400 Sultanahmet - İstanbul • TELEFON : (0-212) 518 17 32 • FAX: (0-212) 518 66 43 YAZIŞMA: P.K. 769; 80005 Kıraköy - İstanbul • AÇIKLAMA: Dergi'deki yazarlar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • 1996 YILLIK ABONE (KDV DAHİL): 1.200.000 TL; ÖÇRENCİLERE: 720.000 TL • BANKA HESAP NUMARALARI (İstanbul): Akbank Nişanca Şubesi 10469-5, İş Bankası Çagağolu Şubesi 256319, Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768 • DİZGİ ve GRAFİK DÜZENLEME: Yazzevi, Telefon: 512 60 43 • BASKI: Kent Basımevi, Telefon: 629 02 62 • CİLT: Esra Ciltevi, Telefon: 544 11 04 • BASKI TARİHİ: 15 Nisan 1996 • GENEL DAĞITIM: YAYSAT •

"Zaman artık sizin de dostunuz."

Bizi bekleyen yüzyılın en geçerli birimi "zaman."

Zamanın önemini kavrayan insan, yüzyıllardır kazancını ona endeksledi.

Finans sektöründe en büyük rakip zaman oldu.

Hypercom'un üstün hızıyla tanışanlar,

zamanla kovalamaca kaygısından kurtulup, onunla dost oldular.

Türk Finans Sektörü Servus'un ve Hypercom'un üstün teknolojisi ile

zamanı daha verimli kullanmaya başladı.

Servus, Türk Bankacılığı'na kazandırdığı

tüm yeniliklere ek olarak

zaman da kazandırdı.

Artık zaman, Türk Bankacılığı'yla...

Hypercom POS
Terminalininin
ortalama
on-line
onay alma
süreleri,
6 saniyenin
altındadır.

HYPERCOM

SERVUS
Bilgisayar A. Ş.
İSTANBUL TEL: (0212) 296 96 10 ANKARA TEL: (312) 421 41 24

Renault 19 Europa... Yıllarca yepyeni..

Renault 19 Europa... Evet, estetik; evet, çok çekici, çok konforlu, çok dinamik... Tutkuyla bağlanacağınız bir otomobil... Üstelik, Renault 19 Europa sağlamlığı estetiğe feda etmiyor. Hem görünümüyle, hem de sağlamlığıyla yıllarca yeni.. yepyeni kalıyor. Renault 19 Europa 1.8i RTi geniş iç mekanında sürücüyü ve yolculara mükemmel bir konfor sunuyor... Hidrolik ve yükseklik ayarlı direksiyon, elektrikli dış dikiz aynası,

standart klima, ileri teknoloji ürünü, güçlü, çevre dostu motor ve diğer tüm üstün özelliklerini uzun.. çok uzun yıllar aynı kalitede, aynı mükemmellikte yaşıyor. **Renault 19 Europa'nın 1.8i RTi ile birlikte 1.6 RT, 1.4 RN ve 1.4i RT'den oluşan 4 değişik tipinden** hangisini seçerseniz seçin, bu sizin en uzun süreli tutkunuz olacak. Çünkü yıllar geçecek, Renault 19 Europa hep yeni kalacak.

